

1979/4

Környezetünk védelméért
Építészet, ember,
környezet
Falukép, 1979

Banos János, Csanády János
és Hideg Antal versei,
Császár István,
Kunzabó Ferenc
és Laczkó Pál prózai írása

Történelmi kutatás
és történelmi publikáció

9. Salgótarjáni
tavaszi tárlat

PALÖCFÖLD

Képességeinek és lehetőségeinek egyre ütemesebben növekvő formátumától mámoros a XX. századi ember. És eredményeit tekintve vajon okatlanul-e?

Hiszen eszközeinek információéhes csápjával irdatlan galaktikus távolságokból gyűjt újabb ismereteket; természetes módon meg nem tapasztalható parányokban tár fel és vizsgál öntörvényű univerzumokat, testi és szellemi harmóniáját órák-helyreállító rendszabályok és medicina vértíjébe öltözik, magateremtett anyagokkal, konstrukciókkal pótolja a természetben nem létezőt, s már egy jövőbeni „gépkort” koronázó genetikusan irányított élővilág lehetőségének felvázolásával

biztatja-rémíti magát. Szellemi erőinek célratörő kamatoztatásában nem ismerve el határokat.

De hát nem ő-e az is, aki hulladékhegyekkel és -felhőkkel rontja-piszkítja bolygójának életet tápláló talajját, vizeit, légkörét, aki a flóra és fauna terjedelmi határainak erőszakos csökkentésével és egyedeknek fokozatos megtizedelésével veszélyesen billegteti a természet mára igencsak ingatag egyensúlyát, akit épített világának kialakításakor korántsem mindig vezetnek ún. emberi szempontok?

Azaz, váltig érvényes a fegyelmező József Attila-i intelm: „Még nem nagy az ember. De képzei, hát szertelen.” Szertelen a szónak

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

nemes értelemben vett és megítélő értelmében egyaránt. Szeretlen, mert napról napra tényyszerű jelét adja korlátlan képességeinek, s szeretlen, mert nem elégszer engedve utat ésszerű kétségeinek, nagyságához „illő” mulasztásokra, meggondolatlanságokra is képes.

Igaz persze az is, hogy rangosabb esendőségeinket is hajlamosak vagyunk felismerni és bevallani. Csak hát, példának okáért, jószelivel úgyszólván legközvetlenebb elődeink állították fel — nem a tudatlanság szülte tartózkodás, nem pánikizú pesszimizmus, de éppen a józan megfontolás eredményeként — a figyelmeztető táblákat: az alkotás — felelősség! Talán még idejekorán ahhoz, hogy a teremtő ember összeszámlálhassa és korrigálhassa épített világának és természeti környezetének belső diszharmóniáit, pótolhassa a kettő közötti összhang jelentős hézagait. S ahhoz, hogy a nagyobb körültekintésre intő jelzőrakéták felroppenhessenek, arra volt szükség, hogy mindennapi életünk során, úgymond saját bőrünkön tapasztaljuk meg: a környezetvédelem korántsem kifinomult szépészeti szempontok által ösztönzött tevékenység, hanem olyan tudatosan előrelátó munka, melynek híján az emberi nem közvetlen jövője kerül veszélybe. Ha egyik napról a másikra nem is úgy, hogy pusztá léteben válik veszélyeztetetté, de (némi túlzással tán) olyan módon, hogy a meggondolatlanul elsilányított, elszennyezett természeti környezet és a felelőtlenül konstruált épített világ előbb vagy utóbb torzíthatja (némi képp torzítja már ma is) az emberi szellemet. S akkor óhatatlanul ilyen irányban korlátozza fejlődésének irányát, lehetőségét.

Képességeinek és lehetőségeinek egyre ütemesebben növekvő formátumától mámoros a XX. századi ember. Mégis, kétségkívül szaporodnak életében a megfontolt józanság, a hátra- és előretekintő mértéktartás és felelősség pillanatai, az újraértékelő meditáció percei, az egyezményesen körültekintő cselekvés órái. Az emberi szellem tiszta magjának és az ember környezetének, jövőjének védelme érdekében.

Kassai-Végh Miklós

1979|4

- 3 Ispán András: Környezetünk védelméért
- 4 M. Szabó Gyula: Hákettdő
- 7 Szendi Márta: Falukép, 1979
- 8 Szatmári Béla: Építészet, ember, környezet
- 10 Kelemen Gábor: A tét
- 12 Praznovszky Mihály: Egy ember a reformkorból

-
- 13 Banos János: A vasból-jegenyefák, Jaj én rúgkapáló szívem
 - 14 Kunszabó Ferenc: Tavasszal visszatérnek a fecskék
 - 17 Hideg Antal: A kirakat
 - 17 Császár István: Mesterdalnokok
 - 18 Laczkó Pál: A mi kis tethelyünk
 - 20 Csanády János: Budapest, 1948—1978

-
- 21 Horváth István: Történelmi kutatás és történelmi publikáció
 - 23 Belitzky János: A Zagyva-völgye életkörülményei 1914 nyarától 1919 tavaszáig

-
- 25 9. Salgótarjáni tavaszi tárlat (Krunák Emese)
 - 27 A forradalom, a munka és a szobrász (P. Szabó Ernő)
 - 27 Madách-tanulmányok (Csongrády Béla)
 - 28 Nők diplomával (G. Kiss Magdolna)
 - 29 Ember és környezete (Molnár Zsolt)

*

A borítokon és belső oldalakon Somogyi Győző munkáit közöljük.

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA

Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

79.1474 N. S. 1400 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Környezetünk védelméért

Forrongó világunk nagy társadalmi és gazdasági átalakulása, a tudományos technikai forradalom térhódítása a föld egyre nagyobb népessége számára teszi lehetővé az anyagi javak hatalmas tömegének előállítását.

Az ipari koncentráció, a mezőgazdasági termelés iparszerűvé válása, a vegyszerek nagy tömegének felhasználása, a közlekedési eszközök elszaporodása és a nagyarányú urbanizáció a társadalmi fejlődés eredményeként ment végbe. Az életszínvonal általános emelkedése mellett azonban e változások az ember környezetének fokozódó, s egyes térségekben ma már súlyosnak minősíthető elszennyeződését okozták.

Az emberi társadalom művi környezetének, a nagyvárosoknak a környezetvédelmi problémái különösen súlyosak. A világ számos nagyvárosában a szennyeződés foka már meghaladja a megengedett határkoncentráció mértékét.

A környezetvédelem problémája robbanásszerűen a magasan fejlett tőkésországokban került előtérbe. A tőkés termelési viszonyok között a föld erőforrásainak kiaknázása a szűkreszabott profitérdekek alapján ment végbe, s olyan körülményeket teremtett a dolgozó milliók számára, amelyek nem tették lehetővé az egészséges emberi életfeltételek biztosítását.

Napjainkban a fejlett tőkésországok többségében arra kényszerültek, hogy a környezetvédelem kérdését állami szintű intézkedésekkel oldják meg, s a jogalkotás, a pénzügyi, a beruházáspolitikai, a gazdasági ösztönzés eszközeivel lépjenek fel a kialakult problémák elmélyülése ellen.

A szocialista társadalomban a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a népgazdaság tervszerű állami irányítása az alapja a környezetpolitikai célok megvalósításának. A szocialista termelési viszonyok mellett biztosítható a termelés, az életszínvonal, a fogyasztás és a környezetről való gondoskodás összhangja. A szocialista országok az intenzív iparosítás kezdetén tartanak, a környezet károsodása mérsékelt, azonban ezekben az országokban a fejlődés üteme lényegesen meghaladja a kapitalista országok gazdasági növekedésének ütemét, környezetünk megóvása tehát fokozott figyelmet kíván.

A szocialista közösség országaiiban folyó tervgazdálkodás, a termelőerők tervszerű, arányos fejlesztése már az eddigiek során is olyan elemeket tartalmazott, amelyek a környezetvédelem irányába hatottak. A gazdaságépítő munka jelenlegi szakaszában azonban az egyes ágazatok környezetvédelmi tevékenysége nem ér el megfelelő fejlődési ütemet, a környezeti elemek fokozatos romlása tapasztalható. Megérett a helyzet a környezetvédelem és környezetalakítás tudományosan megalapozott, összehangolt, jól koordinált szervezetének kialakítására.

Hazánk környezetvédelmét számos kedvezőtlen tényező befolyásolja. E tényezők közül kiemelésre érdemes a termelőerők területi eloszlásának aránytalansága, vízfolyásaink külföldi eredetű, nagy háttérszennyezettsége. Gazdasági szerkezetünket és fejlettségünket is figyelembe véve az emberi környezet veszélyeztetettsége, a természeti elemeket ért károsodások mértéke és jellege közepesnek mondható.

Földrajzi helyzetünkől és társadalmi berendezkedésünkől adódóan környezetvédelmi gondjaink sikeres megoldásához a KGST tagországai között folyó komplex együttműködés jó lehetőségeket biztosít. Részt veszünk a KGST szervezetében működő környezetvédelmi tanács munkájában. A két- és többoldalú együttműködési szerződések alapján kibontakozó elméleti és gyakorlati tevékenység hozzájárul a környezetvédelem fontos társadalmi-gazdasági feladatainak komplex megoldásához. A nemzeti jövedelem lehetséges legnagyobb mértékű növelése, a természeti

kincsek ésszerű felhasználása a szocialista országok bővülő tudományos, műszaki és termelési együttműködésével környezetvédelmi szempontok szerint végezhető.

A környezetvédelem ágazataiban ható károsodások hazai helyzetének vázlatos áttekintésekor megállapítható, hogy nemzeti kincsünk, a termőtalaj szennyeződése elsősorban a műtrágyák és növényvédő szerek szakszerűtlen és gondatlan felhasználásából származik. A kemikáliák veszteségei a gazdasági kár mellett súlyos talaj-, víz- és levegőszennyezést okoznak, bekerülve a táplálékláncba közvetlenül veszélyeztetik az ember egészségét.

Országszerte nagy gondot jelent az egyre bővülő termelésből és fogyasztásból származó lakossági, ipari és mezőgazdasági hulladékok kezelése és ártalmatlanná tétele. A talajon való hulladékelhelyezés általában nem elégíti ki a környezetvédelmi, közegészségügyi és esztétikai igényeket. Megoldatlan a hasznosítható anyagok termelésbe való visszaforgatása; településeink környezete illegális személtlerakatokkal szennyezett, amelyek komplex környezeti ártalmak forrásai. Sürgősen megoldandó országos feladatunk a kialakult állapot részletes felmérése, majd a továbbfejlesztéshez szükséges anyagi, technikai és szervezeti feltételek fokozatos, differenciált megteremtése.

Szocialista építőmunkánk és életszínvonal-politikánk szerves részeként egyre nagyobb mennyiségű vízfelhasználás jelentkezik az ipari, mezőgazdasági és kommunális ágazatokban. Az igények zavartalan kielégítése tervszerű vízgazdálkodási és vízminőség-szabályozási tevékenységet követel. Felszíni vizeink mintegy 96%-ban „külföldi” eredetűek, erősen fejlődő, iparosodó országokból, szennyezettén érkeznek. Az eredményes vízminőség-védelem kialakítása érdekében hazánk a KGST-országokkal közösen, tudományos, műszaki együttműködések keretében törekszik megakadályozni a vízminőség további romlását, elérni fokozatos javítását. Megyei vonatkozású az Ipoly vízminőség-szabályozási terve, melyben a magyar és csehszlovák fél közös feladatait meghatározták.

A vízminőség-védelem főbb területei: az ipari üzemekben nagy mennyiségben keletkező szennyvizek tisztítása, a mezőgazdaságban a kemikáliák felhasználásával és a nagyüzemi állattartással összefüggő vízszennyezés elhárítása, a települések csatornahálózatának bővítése, a közüzemi szennyvíztisztítás fokozása. Nagy eredmények várhatók az okszerű vízgazdálkodástól, a víztakarékos technológiák megvalósításától. A vízügyi szervek a gazdasági ösztönzés és a szankcionálás eszközeit is felhasználva tesznek intézkedéseket felszíni és felszín alatti vízkészleteink védelmére.

A levegőszennyezés ma már nemzetközi méretű probléma, a KGST-tagországok együttműködése során jelentkező levegőtisztaság-védelmi munkában cselekvő részt vállalunk. Hazánk általános levegőtisztaság-védelmi helyzete európai viszonylatban közepesnek mondható, iparilag fejlett övezetekben (Budapest, Borsod, Baranya, Komárom) azonban regionális szennyezettség jelei mutatkoznak. E térségek káros legszennyezettségének felszámolására, s az ország általános levegővédelme céljából helyes területrendezési és területfejlesztési elvek érvényesítésével differenciált intézkedéseket kell tenni. Ezt segíti elő az ország területének levegőtisztaság-védelmi védettségi kategóriába sorolása, s ennek függvényében a megengedhető légszennyezési normaértékek megállapítása.

A levegőtisztaság védelmének fejlesztését célzó feladatok között jelentős az ipari háttér megteremtése, a zárt rendszerű gyártási folyamatok kialakítása, az ipartelepítés helyes megválasztása. A környezetvédelem központi irányítói napirendre tűzték a levegővédelmi műszaki szabályozás továbbfejlesztését, a kutató- és mérőhálózat bővítését, a szakemberképzés, -oktatás, a tudatformálás fokozását.

Lakókörnyezetünk és úthálózatunk (főként a közlekedési eszközök elszaporodása következtében) évről évre zajosabbá vá-

lik, ami zavarja a lakosság munka utáni regenerálódását, pihenését. Fokozza a kedvezőtlen hatást a lakott területeken működő üzemek gépzaja, a háztartási gépek és elektroakusztikai berendezések használata.

A városrendezési zajvédelem területén a jól megoldott tervezés, illetve telepítés többletköltsége az esetek többségében nem jelentős, utólag viszont már csak költséges megoldásokkal lehet eredményt elérni.

Hazánkban a gazdasági ágazatok, a tervezők és kivitelezők a zajvédelmet nem kezelik jelentőségének megfelelően. A környezeti zajhatás jogszabályilag nem kellően rendezett, az előírások többségben elavultak. A növekvő zajártalom nagy tömegeket érint, befolyásolja az ember általános egészségi állapotát és hangulatát. Szükséges tehát a környezeti zajvédelem műszaki, gazdasági, szabályozási kérdéseinek felülvizsgálata, a környezetvédelem egészével összehangolt megoldása.

A városi környezet fejlődését az építkezések céljára elfoglalt területek növekedése jellemzi. A művi és természetes környezet közötti átmenet, a városi mikroklíma kedvező befolyásolásának hatékony eszköze a települési zöldterületrendszer. A regionális tervek alapján tömeges lakásépítés formájában történő városépítés során ma még az tapasztalható, hogy a rendezési tervekben sem biztosítanak megfelelő nagyságú zöldfelületet. A fásítások, közparkok és kertek rendszere elsődlegesen a városok átszellőzését, a települési klíma, az esztétikum javítását szolgálják, tehát az eddigieknél nagyobb gonddal kell végezni a zöldfelületek tervezését, kialakítását és gondozását.

A települések növekedése, a gazdasági tevékenység és a közlekedés bővülése miatt egyre nehezebbé válik a természetes környezet megóvása, a növény- és állatvilág védelme. Csak a természet általános kímélésével korszerűen végzett termelési és társadalmi tevékenység biztosíthatja a tudomány, a gazdaság, az oktatás és a felüdülés számára a természeti erőforrások fennmaradását. A természetvédelmi területek egyúttal a környezetvédelem mintaterületei, ahol a társadalom széles rétegeinek összefogásával, szigorú környezetvédelmi követelmények kielégítése mellett a jövő nemzedéke számára is biztosítható a környezetgazdag létér.

Az ember természeti és települési környezetének károsodását a gazdasági fejlődés gyorsuló üteme váltja ki, a károk elhárítását, mérséklését vagy teljes kiküszöbölését is csak a gazdasági fejlődés folyamatával szerves kapcsolatban érhetjük el. Ez az egyetlen járható út korunk alapvető fontosságú gazdasági és társadalmi problémájának megoldásában. A gazdasági előnyöket jelentő anyag- és energiatakarékosság, a technológiai fegyver szigorú betartása, a hulladékkezelés, zárt rendszerű gyártási folyamatok kialakítása egyidejűleg a környezetvédelemnek is hatékony eszközei.

A hazánk környezetvédelmi feladatainak népgazdasági szintű, tervszerű, összehangolt és jól koordinált megoldására hozott párt- és kormányhatározatok az elmúlt években új feltételeket teremtettek az egészséges életfeltételek kialakításához. Megszületett az emberi környezet védelméről szóló törvény, s létrejött a központi irányító szervezet, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanács, valamint az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal.

A környezetvédelem kérdéseinek át kell szöniük a népgazdasági terv egész rendszerét. Ennek előfeltétele a környezetvédelmi politikai célok és követelményrendszer alapelveinek kialakítása, amely egységes keretbe foglalja a közép- és hosszú távon elérendő célkitűzéseket. A kialakított központi irányelvek alapján folyamatban van az ország területére és a környezetvédelem minden ágazatára vonatkozó középtávú és nagytávlatú környezetvédelmi koncepció kidolgozása. A koncepció az ország teherbíró képességének függvényében (a gazdaságépítés szerves részeként) tervszerű, életszínvonal-politikánkba illeszkedő környezetvédelemre ad lehetőséget.

A hatósági szervezetek hatékony eszközökkel rendelkeznek a környezet minőségi romlásának megállítására, majd a fokozatos javulás elérésére. Ennek elsődleges módja a helyes területrendezési, fejlesztési politika és gyakorlat kialakítása. Az engedélyezési eljárások során biztosítjuk, hogy a létesítendő üzemek a környezetvédelmi követelmények maradéktalan kielégítése esetén léphessenek üzembe. A már meglévő telephelyek szennyezését területi elhelyezkedésük és szennyezésük veszélyessége függvényében differenciált intézkedésekkel, hatósági kötelezés, gazdasági ösztönzés és bírságolás útján korlátozzuk.

A népgazdasági szintű környezetvédelmi célok a megyékben működő állami, gazdasági és társadalmi szervezetek munkájában realizálódnak. Az egyes ágazatokban folyó területi tevékenység minőségi fejlesztésének igénye országsszerte szükségessé teszi a környezetvédelmi szervezetek munkájának összehangolását, rendszerszemléletű koordinálását és irányítását. Ily módon biztosítható, hogy a környezetvédelem a szocialista tervgazdálkodás szerves alkotóelemévé váljék.

Eredményes környezetvédelem csak az egész társadalom cselekvő részvételével folytatható. A párt környezetvédelmi politikai céljainak megvalósításához, az állami intézkedések társadalmi támogatásához a nagy tömegeket mozgósító társadalmi szervezetek, így a Hazafias Népfront, a szakszervezet, a Vöröskereszt és ifjúsági szervezetek felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak. Szervezés, mozgósítás, tudatformálás és ellenőrzés útján segítik a munkahelyi, települési és természeti környezet szennyeződésektől való megóvását.

Ispán András

Hákkettő

Fojtogató a hőség, mint a gőzfürdőben. A mennyezetre csimpaszkodó ventilátor lapátjai lassú, kimért köröket rónak, az asztalok mellett éhes vendégek darvadoznak, homlokukról zsebkendővel itatják a gyöngyöző verejtékcseppeket. A felszolgálók fehér kabátjuk alól levetették az atlétatrikót is. Hiába a nehéz sötétítőfüggöny, a júniusi nap felforrósítja a levegőt, aransárga üvegkupola alatt fohászkodunk, mert sugarai izzó pernyeként égetik a szabadon maradt testrészeket.

— Itt a finom flekken, máris hozom a csuszát — turbékolja a telt keblű pincérnő. Szája szegletében kényszeredett mo-

soly lapul meg, legszívesebben hagyná az egészséget, s fejest ugrana egy vízesmedencébe.

— Akad még hideg kóla vagy sör? — kérdezzük, miközben hátunkon az izzadság vékony patakokba gyűlik.

— A gulyásunk a leghidegebb! — próbálja tréfával elütni a vendéglátóipar nyaranként visszatérő fogyatékoságát.

— Egy kancsó friss vizet kérünk!

A hölgy még pirosabb lesz, az előbbi mosolygódörög is tovatűnnek arcáról.

— Vodka, konyak, szatmári szilva, tizenötfele palackozott bor, üdítőből a teljes Márka-család — sorolja egyszuszra a választéket, akár egy élő itallap. Mély sóhaj kíséretében teszi hozzá: — Csak vizet ne kérjenek, könyörgöm. Két napja laj-

tokkal szállítjuk a konyhára a főzéshez, mosogatáshoz. Még szerencse, hogy a KÖJÁL nem záratta be az éttermet...

*

A városszéli telkeket esztendeje osztották. Negyven parcellára futottá, a tanácson nem is vertek különösebb hírt az ügynek, mert félezer igénylést tartanak nyilván, igazságot tenni aligha bírtak volna. A zártkertnek kijelölt területen sorol a mostoha idő ellenére kikelt burgonya, palánták kókadoznak. Délután öt óra tájban éledezik a környék, személygépkocsik állnak akácfák lombjai alatt, fürdőruhára vetkezett családok hajlonganak kapával kezükben. Szürkületkor a szerszámosládákból előkerülnek a locsolókannák.

— Főnyeremény ez a patak — lelken-
dezik O. János technikus. A szerencsés-
sebbek közé tartozik, mert telke végében
ott csobog a víz. A medret szívós munká-
val mélyítette ki, gallyakból, kövekből és
sárból fogást tapasztott, s bár egy-egy
zápor után a hegyekből lezúduló víz újra
és újra elmosza a vékony gátat, a telek-
tulajdonos néhány nap alatt visszaállítja
eredeti állapotába. Estéknént negyven-
ötvenszer fordul kannával és vödörrel.

— Sajog is a derekam — nyúl ösztön-
ösen az említett testrészéhez. — Még a fe-
nyőcsemetéket is megöntözöm, hadd cse-
peredjenek.

— S az út mellettiék?

— Messzi esik tőlük a patak, s nem ve-
szik jó néven a patakpartiák, ha a vete-
ményesek között császkálnak. Inkább a
távolabbi érhez járnak, kétszáz méter-
re...

A túloldaliak birtoka inkább a tarack-
tól zöldell, mint a kultúrnövényektől. Ele-
inte dohogtak a közeli víz miatt, hogy
nem sorsolással döntötték el, kinek me-
lyik darab jut. Most már irigyek.

A „patakutajdoncsok” is meresztgették
szemeiket a múltkoriban, amikor a liget
csendjét egyszercsak erőlködő benzinmo-
tor bőgése verte fel. Az egyik ezermester
eszkábálta a szivattyút. Harminc méter
gumicsövet akasztott a túloldalára, úgy
permetezte az ágyásokat.

— Négyezer forintba került. De már
megjegyezték, hogy olyankor kapcsoljuk
be, amikor senki sincs kinn a telken, mert
pihenni jönnek ide, nem pedig motorzú-
gást hallgatni — dűnnyögi mérgesen.

Feljebb, a tengerszint felett nyolcvan
méterrel magasabban már évtizede gaz-
dára találtak a mezőgazdaság számára ha-
szontalan területek. Tetszetős és izléste-
len hétvégi házak váltják egymást, drót-
fonatos kerítés akadályozza az átjárást,
az ismerősök élősvényből neveltek falat
portáik közé. Az egyetlen kapocs, ami
összeköti őket: a kút. Ásatott már min-
denki, de kevesen leltek vízadó rétegre.

— Ha forintért adtam volna rocskáját,
már a házam ára megtért volna — jegy-
zi meg az egyik, kúttal rendelkező gazda.
A megyei napilapot rakja elém:

— Olvassa ezt a hirdetést! — mutat a
hangyalábszerű, apró betűkre.

„S. mellett száz négyszögöl hétvégi te-
lek eladó. Kút van rajta. Érdeklődni
22-94-es telefonon.”

— Harmincezerért tartja, plusz tízért a
kutat. Megérdeklődtem...

✱

A járókelők, mint kísérleti búra alatt a
fehéregerek, levegő után kapkodnak. A
hársakkal szegett főtca aszfaltburkolata
izzad, apró fekete gömbök pufognak, a
parányi lufik tiszavirágéletének lihegő
személygépkocsik pörkölt gumijai vetnek
véget. A frissen festett falakon rikító hir-
detmények adják tudtára a b.-ieknek, szi-
gorúan takarékoskodjanak a vízzel. Bün-
tetés jár a kertek locsolásáért, szabálysér-
tésnek minősül az autómósás.

— Tizenhat csökútból ömlik a víz a há-
lózatba. A napi névleges kapacitás 5346

köbméter, azonban tapsikolunk a három
és fél ezernek is — keseregnek a városi
tanács műszaki osztályán.

A vízmű a város szélén fekszik, a kut-
tak feletti bódék gyepesített, csonkakúp
alakú földhalmokon terpeszkednek. Ősz-
szel csónakon közlekedtek errefelé: a kut-
tak mellett húzódó fő közlekedési utat is
nyaldosta a rakoncátlan Ipoly. Piszkos-
szürke hab kavargott a vízmű területén,
a kutak működését fertőzésveszély miatt
szüneteltették. Az eset az elmúlt években
négyezer ismétlődött meg, ezért a tanács
elrendelte a határfolyó árjától óvó töltés
megépítését. A gát két és fél kilométer
hosszan húzódik, egy homokbánya köze-
lében bújik hozzá a magasabb parthoz.

Az Ipoly más meglepetéseket is tarto-
gat. Medrének olyannyira áhított szabá-
lyozása óta kiszikkadtak a pangó vizek,
a vízadó réteg emiatt nem jut utánpótlás-
hoz, a talajvíz szintje két méterrel sülly-
lyedt.

— A város ivóvízellátása már nem csak
munka, presztízs is — említi P. Kálmán,
a megyei víz- és csatornamű-vállalat igaz-
gatója. Vaskos jelentést készítettek arról,
hogy mi minden szükséges a helyzet alap-
os megváltoztatásához. Elsősorban víz.
sok víz. Az ötéves tervben újabb négy
kút megépítésével próbálnak biztonságot
teremteni.

— Törjük a fejünket a végleges megol-
dáson, milliókba kerültek a különböző ta-
nulmányi tervek — magyarázza H. Jó-
zsef, a városi tanács elnökhelyettese. —
Ha a regionális vízmű nyugati szakasza
megépül, talán fellélegezhetünk, mert egy
gerincezeték, akár a köldökzsinór, össze-
kötheti a várost a nagyhozamú kutak-
kal...

Esetenként problémákat okoz az is, ha
sok az ivóvíz. Éjszakánként kénytelenek
B.-n a kutak teljesítményét mérsékelni,
mert a gyűjtőmedencék kapacitása véges.
Hamar megtelnek, az éjjeli órákban víz-
szont a fogyasztó inkább alszik, mint für-
dik. Bár akadnak erre is kivételek. A leg-
utóbbi, téli vizkorlátozás idején a hajnali,
déli és éjjeli órákban hatvan-hatvan per-
ce nyitották meg a főcsapokat, az ipari
üzemek, intézmények vizigényének mégis
alig több mint a felét tudták kielégíteni.

— Az óránkat csörgőre állítottuk. Hi-
ába jártam délutáni műszakba, hatkor ug-
rottam ki az ágyból, felráztam a gyere-
keket, s egymást váltottuk a kádban. Az-
tán minden edényt teleengedtem, hogy
mosáshoz, főzéshez tartalékoljak — em-
lékszik vissza a kellemetlen hetekre B.
Zoltánné. A háztartási boltban két mű-
anyag vödört vásárolt, azóta is minden este
teleengedi azokat.

A tanács vezetői, hogy a vízhiányt or-
vosolják, átvágatták a vízműt védő gáta-
kat, bízva, hogy az árterületről beszivár-
gó víz nagyobb hozamot eredményez a kut-
taknak. Ezért viszont a közeli termelőszö-
vetkezet vezetői pereltek, merthogy a le-
gelőjük is víz alá került.

A víz, amely a szomjat oltja, hűsíti a ki-
hevült arcokat, előrendíti a vegetációt,
az életet jelenti, ugyanaz a víz, amely ha-

talmas energiával zúdul, pusztít. B.-n a
hiánya és bősége egyaránt riadót fúvat a
köztisztviselők, a lakosság körében. A
tavaszi, őszi készenlét nagyobb izgalmat je-
lent, alaposabb felkészülést kíván, mint
falun az aratás.

✱

A b.-i strand a kemping szomszédságá-
ban kapott helyet. Karcsú jegenyék vet-
nek árnyat a puha, de helyenként kifa-
kult gyepre. Az idén kihalt a medence
környéke, nem kerestek időszaki munká-
ra kabinost, úszómestert, pénztárost. A
büfé előtti horpadt lemezasztalok, néhány
felborított szék: a tavalyi szezon romjai. A
kempingben sátrakat is felverték a férő-
hely bővítése végett, de egyetlen éjszaká-
nál tovább ritkán maradnak a vendégek:
a kánikulában fürdővíz mellé igyekeznek.

Az s.-i strand sem a vízért nyitotta meg
kapuját: a két medence fehéren ásitózik,
oldalfalaira klórmésszel rajzoltak térké-
pet.

— A várost is képtelenek vagyunk ivó-
vízzel ellátni, s a vezetékekből tápláltuk a
strandot — mondják a vízműnél. Régóta
melengetnek korszerű terveket vízforgató
berendezésről, a dokumentáció is elkészült,
csak a pénz hiányzik. Zömét ugyan előte-
remtették, de a beruházáshoz a teljes fe-
dzet híján hozzákezdni kockázatos vál-
lalkozás. Emiatt húzódik évről évre a
strand melletti csónakázó tisztítása is.
A meder fenekét több méter vastag iszap-
takaró borítja, a part közelségében szapo-
ra nádas sötétlik, forró pocsolyákat őriz-
ve a teljes kiszikkadástól.

— Forgalmunk a megszokottnak har-
minc százalékát sem éri el — dűnnyögi az
étterem vezetője. A vendéglátóipari egy-
ség strand felől nyíló ajtaján vasrács, la-
kat.

A vízhiány és az idegenforgalom apadá-
sa édestestvérek. A megyéből hétvégeken
autókaravánok indulnak hatvan-száz kilo-
méterre levő fürdőhelyekre, ahol a termé-
szet kegyes volt, a föld alól kutak ontják
a meleg vizet. E.-ben vasárnaponként egy
tűt sem lehetne leejteni, a bejárat előtt ki-
lométeres sorban várakoznak türelmesen
a lubickolásra vágyók. A h.-i fürdő az
északi megye ipari szövetkezetei dolgozó-
inak kedvelt üdülőhelye. Hét éve még.
mint honfoglalók érkeztek, azóta kényel-
mes faházakat emeltek, közös éttermet,
sportpályát építettek. Nemrégiben a helyi
tanácstól kaptak levelet: fejlesztik a stran-
dot, a felkínált telkekre áthurcolkodhat-
nak.

✱

— A víz közelsége vonzott bennünket
annak idején. Most költözzünk el négy ki-
lométerrel arrébb? Könnyen lehet, hogy a
négyből százhusz lesz. Elmegyünk innen
— zörög T. Rudolf, az s.-i szövetkezet el-
nöke.

K.-n nincs olyan falugyűlés, amelyen a
községben élők ne vetnék fel egy strand
építésének gondolatát. Kiszemelték a he-
lyet, téglajegyek szervezésére ajánlkoztak.

Az irreális kérés elől a tanács vezetői már nem tudtak kitérni, meleg víz után fúrat-
tak. A geológusok szemet találtak, vizet
azonban egy cseppet sem.

*

Az ivóvíz drága kincs. Hogy miért? Az
okokat tájegysége válogatja. Észak-Ma-
gyarországon, a Börzsöny, Cserhát között
kevés a jó minőségű ivóvíz. Amíg a ter-
mészet szerelmesei sziklákba ágyazott, vi-
dáman nyargalászó hegyipatakok levét
szűrőselgetik, a nagyobb településeken
élők marmonkannákkal toporognak né-
hány közkútnál, húsvéti bornak való
demizonokba gyűjtenek vizet csecsemő-
fürdetéshez, s szidják a vízművet, a taná-
csot és az időjárását.

— A közműves ivóvízellátás távlati fej-
lesztési tervét hat éve hagytuk jóvá, ta-
valy aztán felülvizsgáltuk és módosítot-
tuk. Nógrádban jó ideig nem került le a
vízkérdés a testületi ülések napirendjéről —
mondják a megyei tanácson, s számokkal
érvelnek. Az országban 1975-ben a lakos-
ság 66 százaléka rendelkezett vezeték-
es ivóvízzel, az ötödik ötéves terv végére az
előirányzat 73 százalék. A dimbes-dombos
videken a 42 százalékot szeretnék lega-
lább tizzel javítani, de a teljesítménnyel a
megyék közötti sorrendben aligha kerül-
nek el az utolsó előtti helyről.

A geológusok, fúró mesterek alapos em-
ber hírében állnak. Tisztességgel vállat-
fogják a földet, de a vízfakasztás a ten-
gerszint fölött néhány száz méterrel —
meghaladja képességeiket. Ha leán nem
akad, majd felülről jön — bizakodnak; s
mikor halkan csorognak az ereszek, hid-
rológiai szakemberek hágerincén kéjes
borzongás fut végig, mert hiába mondják
az esőre, hogy született elrontója a jó-
kedvnek, a néhány milliméter mégis ál-
dás.

— A regionális művek a megye vízellá-
tásának meghatározói — magyarázza a
komravölgyi tározó melletti építkezést irá-
nyító mérnök. Itt néhány esztendő alatt
több száz hektáros tenger kerekedett. Az
illetéktelenek elől zöld műanyag fonat óv-
ja a területet, a sorompót csontsárgára
és feketére kenték, mint egy régi zongora
billentyűit. Várfal vastagságú vasbeton gát
mered áthatolhatatlan akadályként a víz
előlt. Mögötte a völgy, ahol nemrég még
keskeny, kanyargó földút fűzött össze fal-
vakat. Itt most négymillió köbméter fel-
színi víz tárolására rendezkedtek be. Fele
sem gyűlt még össze, vékony ereszkék
táplálják a tavat, s az Ipolyból áttemelő
közreműködésével érkezik az utánpótlás.

A meder fenekéről nem irtották ki a
növényzetet, néhány öreg akácnak már
csak koronája kukucska ki, a víztükrön
remegő fénykarikákat árnyékolva.

— Utoljára szilveszter előtt maradt a
mi vizünk nélkül a megyeszékhely. A há-
tárfolyóról szennyeződést jelentettek, mi-
re a hír eljutott hozzánk, már jócskán fel-
szippantottunk belőle, még jó, hogy nem
került a vezetékbe — meséli a mérnök.

— Negyvennyolc órát kaptunk a berende-
zések fertőtlenítésére. Éjjel-nappal talpon
volt minden épkezláb emberünk. Csak-
nem feleannyi idő alatt végeztünk, de a
fogyasztónak nehéz feleletet adni, hogy a
csapadékos tél derekán miként fordulhat
elő vízhiány. Még szerencse, hogy pezsgő-
től roskadoztak az üzletek polcai — teszi
hozzá tréfásan. A nyugalom oka: a tározó
tükre magasan áll, a gyenge szélterelt
hullámok egyre feljebb mossák a part
humuszát, előntik a vadcsapásokat, amelyen
reggelenként vaddisznócsapatok, szarvas-
csordák járnak szomjat oltani.

— A regionális rendszer az egyetlen
járható út! Az lesz az igazi, ha négy-öt
mesterséges tavat egyetlen vezetékren-
szerbe tudunk bekapcsolni. Talán még
Pestnek is jut belőle — bizonykodik a víz-
ügyi előadó.

Addig azonban sok víz lefolyik még a
Dunán.

*

A KÖJÁL az idej nyáron huszonnyolc
településen az egy éven aluli gyerekeknek
naponta két liter kiváló minőségű, palac-
kozott ivóvizet biztosít. A vízszegénység,
a szennyeződés, magas nitráttartalom mi-
att.

— A presszóban hiába is kérne fröccsöt,
nem kap csak bort, tisztán. Az ásványvi-
zet órák alatt elkapkodják a falubeliek —
újságolja N. Ferenc, az I-i tanács elnöke.

A portákon mindent megpróbáltak. Kut-
tat ástak, fúrtak, forralták a vizet hatal-
mas fazekakban, fertőtlenítettek, haszta-
lan. A tanácsülésen döntöttek a törpe víz-
mű létrehozásáról, amelyhez az érvény-
ben levő rendeletek szerint a lakosság
anyaghiányos hozzájárulása is szükséges. A vé-
lemények megoszlottak, a részletfizetési
kedvezmény ellenére sokan ózdkodtak ez-
reket fizetni.

— Azt mondták: ha a többség nem
akarja, szó sem lehet a vízről. Nekem már

nincs sok hátra, de a nyugdíjból félrera-
kott pénzből rászánjuk, amit rá kell.
Ugye, Teri? — fordul feleségéhez M. Ist-
ván. Mindketten a hetvenhez közelednek.

— Még a végén megérjük, hogy nem
kell kútra járni — csillan fel az asszony
zeme. — Meg fürdőszobánk is lehet. A fa-
luban már sokan csináltak...

A tanácstagok jártak házról házra.
Győzködtek a vízmű építésének ellenzőit.
Megkapták a megyei támogatást, s már
készülnek az aknák, árkok a vezetéknek.

— Még a közgyűlésen is szóba hozták a
vízművet. Társadalmi munkával segítjük
— jegyzi meg a termelőszövetkezet elnö-
ke, N. István. A vízzel más a mi ba-
junk...

A falu szélére visz gépkocsijával. Az út
mellett szénafelszedő berendezés veszte-
gel.

— Várni kell még vagy két napot, el-
nök elvtárs! — fogadja a gép vezetője.

— Akkor várunk Jóska, csak addig ne
essen!

A tsz-elnök szeme a folyón feledkezik.
A folyó tavasszal lépett ki medréből, s
azóta lehetetlen a réten géppel dolgozni.
Megpróbálták óvatosan, de a kerekek ten-
gelyig süppedtek, mintha ingoványra té-
vedtek volna.

— Így van ez minden évben. Pénzünk
nincs a vízrendezésre. Amikor megszik-
kad, ráhajtjuk a marhákat, hogy valamit
hasznosítsunk a fűből — magyarázza a
tsz-elnök.

A parton két horgász ücsörög félmezte-
lenre vetkőzve. Három horog a vízben.

— Van-e kapás?

— Nézzék! — mutatja az egyik zsákot,
tele sörösüvegek mártóznak a hideg víz-
ben, ebéd utáni frissítőnek hozták ma-
gukkal.

Reggel a vízcsapok a városi lakásban
hallgattak.

M. Szabó Gyula

Reggel háromnegyed hétkor már nyüzsög az élet R.-ben. Fiatalasszonyok sietnek a járdán, kézenfogva vezetve gyereküket az óvodába, bölcsődébe. A bozótos telek végéből hangos gágogással libacsapat ereszkedik alá a Lókos-patakra. Hétkor kenyereskocsi áll be az élelmiszerbolt elé. Az ajtó előtt jócskán álldogálnak már a nyitásra várók. Hangosan csapódnak a betonon a kiflis-, zsömlés-, kenyeresládák. Az asszonyok némán mozgó ajkai a kocskisérővel együtt számolják a ládákat: a péksütemény itt sose elég. Amit most a kocsi hozott, abból délre aligha marad.

Az ácsmester is ráfektette már az udvari bakra a libikókának valót. Hozza a gyalut, simítgatja az amúgy is tükörsima deszkát, délelőtt jönnek érte. Az öreg szijgyártó nadrágját igazítja, s döbönt arccal hajol a csöppnyi ablakba tett óra felé: te jó ég, lekéste az é-i buszt, hogy lehetett ennyire elaludni! A kisvendéglőben tréningruhás férfi rendel a pultra könyökölve: — Dobjál csak ki egy fél kevertet!

— Kevertet, ilyenkor? Hát hol élsz te? — kérdez vissza a csaposfiú, és két szőlőmárkát tol elé a pléhasztalon. — Keverd össze ezt!

Vizeskannák, vödörök csörrennek az útmenti nyomóskutaknál — vezetékes víz errefelé még csak mutatóban van. Viszont a reggeli vízfordás kiváló alkalom az aznapi első tereferére. Szokás ez is, mint ahogyan az idősebbeknél az idegen köszöntése.

Lassan kitakarózik a kekes párából az r.-i Rög, melynek hosszan elnyúló tetejét alighanem léniával mérte ki a természet fészabása. A szokatlanul erős május eleji nap lassan puhítani kezdi az aszfaltút foltjait.

Új napra ébred R. község.

*

Meleg, jószagú tavaszi napra. Az Sz. felől érkezőt turulmadár fogadja, csöppnyi park közepén. 1932-ben avatták, nagy ünnepség volt. Gömbös Gyula is tiszteletét tette a faluban, teljes sleppjével együtt. Nagyobb cécot csaptak, mint hat évvel ezelőtt, amikor a szegény emberek falvának első üzeme állt munkába. Cserépkályhagyár néven kezdett az üzem, nagy tisztesség volt oda bejutni. Azelőtt jóformán csak a közeli f.-i ásványbányagyár kínált ipari munkát, más mindenki a földből élt.

A Lókos köhidja már akkor is csaknem százötven éve állt. A középső boltív zárókövében 1798-as évszám található. Úgy tartja a szájhagyomány, hogy innen nézte Rákóczi az 1710-es januári csatát. De aligha lehet ez igaz, mert ha valóban innen nézte volna, meg is érdemelte, hogy elveszítse. Az útközet ugyanis jócskán odébb, a falu északi fertályán elterülő mezőn zajlott. Azt is mondják, hogy talán a Török mogyoró alól szemlélte volna a kuruc vezér katonái harcát, ám ennek még kisebb a valószínűsége, hiszen a fa a feltételezett csatamezőtől még a hidnál is távolabbi domboldalon áll.

A köhid műemlékjellege azonban vitathatatlan. Rajta középült, a sodrással szemben Nepomuki Szent János szorítja magához rendíthetlensége jelképét, a szent keresztet. Ahogy majdnem kétszáz évvel ezelőtt a patak menti mocsaras-lapos mezőt szemlélte, most a laposra épült R—3 panorámájában gyönyörködhet. Két évszázad néma tanúja e kőalak, körötte csaphatnak égig az indulat hullámai, az ő sorsa a múlt, a falué pedig a jövő.

Kevés híja volt pedig, hogy csákány alá nem került a köhid. Az r-iek mindenesetre megszavazták, emellett volt a KPM és a vízűgy is. A műemlékvédelmi felügyelőség azonban megvétőzte a készülőben levő döntést, nem járult hozzá a hid szétbontásához.

A nagy vita a Lókos szabályozásakor bolydult fel. A most szelíden fecsegő-locogó pa-

tak időről-jdöre előnti a part menti mezőt, de még a közeli házakat is veszélyezteti. A jó 15 évvel ezelőtti tavaszon még a vasútállomáson is 15 centis víz állt. A szakemberek szerint a százéves gyakorisággal előforduló nagy áradás percnként 50 köbméteres vizet hoz, a köhid átteresztőképessége pedig csak 24 köbméter. A felesleges vizet évszázadokon át a part menti lapos tározta. A hatvanas évek végén végre szabályozták a sok galibát okozó patakot, kivéve a köhid és az őrházi dülő fahídja közötti egy kilométeres szakaszt. Pedig épp ezen a részen törnek meredeken a víz medre.

Nem sokkal rá született az ötlet, hogy a kerámiagyár R—3. beruházását a pást és a meder közötti részre telepítik. A Közép-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóság hadakozott a terv ellen, ám a vasút közelsége erősebb érvnek bizonyult. Feltöltötték a lapost, 170 ezer köbméter földet hordtak rá, és 1976-ban elkezdődött az építkezés. Az r-iek felváltva szidták a tanácsot és a gyárat, féltették a falu természetes víztározóját, és sötét jóslatokat terjesztettek a legközelebbi árvízre vonatkozóan. De már akkor készült a tanulmányterv a vízügyi probléma rendezésére. Eszerint szelídebb ívbe terelik a meder hid utáni törését, s jól kimélyítik a víz medrét, Közben folyt a hatóságokkal a huzavona, a munkák is elhúzódtak. Maga a gyár is úgy volt ezzel, mint a cigány a szocialista pokollal: ahol hol vödör nincs, hol víz, hol meg csúsztatnak a „beutaltak”.

Közben az 1978. nyarán lezúduló nyári zápor megint csak megduzzasztotta a Lókost, veszélyeztetve ezzel az építkezést. A hatalmas víz a Rákóczi fa koronájáig ért fel. Az r-iek sokatmondóan taglalták az események illetén alakulását, elégtételt, igazolást láttak benne.

A három esztendeje lassan előreballagó patakügy most már végkifejletéhez közeledik. A falubeliek azonban most sincsenek teljesen kibékülve vele. A műemlék hidat féltők meg azzal nem, hogy ezután nem folyik majd víz a hid alatt, legfeljebb egynémely nagyobb eső után, s ezzel sokat vesz majd a hidacska most sem éppen lenyűgöző látványa.

Jóval szerényebb csinnadrattával jutott túl a falu iparosításának másik két állomásán. A hatvanas évek közepén meglődülő vidéki ipartelepítés során a volt Prónay-kastélyba költözött a V.-i Híradástechnikai Anyagok Gyárának r.-i telepe. Nem sokkal rá munkaalkalmat kínált már a Widenta is. A futballpálya utáni földszintes betoncsarnokával terebélyesedett, terjeszkedett a falu.

R. 2300 lakójából most minden harmadik az iparban dolgozik. A környékre alig százan járnak csak el.

*

Erőtlenül kezdtek alakítani R. arcukat az ipari üzemek. Először a kerámiagyár és az ásványbánya épített bérlakásokat munkásainak. Így jött létre a kertes családi házakból álló Mező Imre és Május 1. telep. Jól jártak vele az r-iek, hiszen azóta a gyár és a bánya eladta már a lakóknak a házakat — az akkori forgalmi érték feléért, húszeves törlesztéssel. A jobb állapotban levő, mutatósbab otthonok, csaknem az egész, erdő alatti utcator már mind saját tulajdonú.

Egyre-másra nőttek ki a földből a két-három szintes lakótömbök; gyári építkezések, OTP-lakások vegyesen. Most is tervez két újabb tömböt a kerámia.

Az sz.-i út mentén saját erőből építkeznek. Javarást még mindig a sátorotetős sablonok mellett döntenek az r-iek, ez a szokás, s nem utolsó szempont az sem, hogy ilyen a szomszédé is. A legújabb házak mögé csakhamar felhúzzák a nyári konyhát, mondván ne a nagy ház büdösödjék a mosléktól. A lakó kora, a szokás ereje válogatja, hogy ide kerül-e aztán a tévé is, az állandó lakhatás rangjával megtisztelve a nyári konyhát, vagy

belakják a szobákat is. A fiatal építők már ez utóbbi mellett döntenek: legyen a ház őértük, ne pedig fordítva! Igaz, ők már beérik egy-két pad zöldséggel, a disznóhizlalt is meggondolják, hiszen van húsbolt R.-ben.

A falu mostani közepe, a történelmi mag azonban csaknem érintetlen még. Több család birtokol egy udvart, mik az útra merőlegest, hosszan benyúlnak. Ősi jobbágytelkek ezek, sok megroggyant, pici házikóval, épp csak világra pislantó ablakkal. A kerítés előtt padon sütkéreznek az öregek, szorgalmasan köszöntgetvén az arra haladókat, szobalegyedvén az ismerőssel. Fapados kommunikáció, jóízűen, ráérősen.

A történelmi mag fölött is kimondták az ítéletet. Rendezési tervben foglalta össze R. tanácsa, hová mi kerül a faluközpontban. A tervet annak rendje és módja szerint kifüggesztették, hadd lássa a falu népe, mi a szándék vele. Az r-iek megszemléltek, de mivel látták, hogy a terv 2000-ig szól, rövid eszmecsere után dolgukra mentek. „Ezredforduló! Ki éri azt meg?!”

Csak hogy néhány év múlva hozzáláttak a kertek kisajátításához. Nagy volt a megrökönyödés: ezt a földet akarják elvenni, amit már a szépapák is túrtak? Az érintettek sirtak, átkozódtak és leveleket írtak. Ki a KB. ki a Minisztertanács titkárságára, mások a Rádióknak és a Televízióknak. A falu előjárósága is minden volt, csak nagyságos nem.

Pedig hát alkudozásnak itt helye nincs. Ez a terület, érintkezve az Sz. felé eső teleppel, lesz a falu új központja. A kisajátított telkeken nekifognak a kétszintes otthonok építésének, a régi, földre könyöklő házikók, mint színházi kulisszák takarják majd azt, ami hátul folyik. S amint az új utcator áll, csákányhegy alatt omlanak majd össze az első sor házai. Azt mondják, kétszáz éves is van köztük.

Az első rendezési terv nem számolt még az iparosítás gyorsaságával, inkább az akkori helyzetet konzerválta. Azóta átszerkesztették. A mostani energikus kézzel tömöríti a szeretőgazó, nagy területet elfoglaló falut. Nagy áldás lesz ez akkor, amikor a vízvezetékcsöveket fektetik.

*

Az utca túloldaláról, lagzis házból szalad haza az esti ünneplőket szellőztetni Z. Imréné. Dupla fejkendő alatt, csavarókon szárad a frizura. Átvitte már a tortát, a tyúkot a lagzihoz, s most már bármilyik pillanatban itt lehet a katonafiú, aki szabadságot kapott a hét végére.

A napos udvaron kövérre hizott kutya halál. Az ideget még csak meg se morogja, alig pillant fel.

— Nem eszik pedig sokat, csak jót — mondja a gazdasszony, és lábával noszogatja arrébb az állatot: — Menj már a húsre, nem látod, milyen meleg van?

Lomhán emeli széles farát az eb, engedelmesen vonul az árnyék legszéléig, hogy ott azonnal elheverjen.

Z.-nének is azóta könnyebb az élete, mióta a Widentában zsíroz, csomagol. „Widentás” már a férje is, merthogy a traktor a tszben fekélyt rázott a gyomrába, kaszával meg a lábát vágta el a mezőn.

— Azelőtt? Elmondani is sok, mennyit dolgoztam — Az emlékezéstől még a mosoly is elhalványul arcán, pedig az szívesen látott vendég ott. — Lovat, tehenet is tartotunk. De sok nehéz fejtés volt közöttük! Meg aztán a nagy kert, a sok kapálás! Hiába jártam az orvosokat, nem tudták megmondani, mitől az erős, gyakori fejfájások. Most már tudom: az erőltetéstől volt. Amióta az üzembe járok, kezdenek elmaradozni.

Nem üldögel pedig most sem öble tett kezekkel. Hétszáz négyyszögletes a kert, ad az munkát bőven. Mégis jó, hogy van, legalább tud a gyerek hova építeni. Arra gyűtnek most.

Építészet, ember, környezet

A környezet, a tágabb és szűkebb értelemben vett létező a legmagasabb fokon szerveződött biológiai rendszernek, a tudatosult szuperlény, a társadalmassá vált ember létfenntartásának színtere.

A természet birtokbavétele, az ember szükségletei szerinti átalakítása már a mostani időkben, de ha a folyamat felerősödik, még inkább a közeljövőben, a természet deformálásán, az antitermészet megalkotásában ölthet testet. A folyamat (ami úgy tűnik, szükségszerű rossz, bár megállítására van esély), féltendő, hogy az embernek a természettől való — szinte elkerülhetetlennek látszó — elidegenedését eredményezheti. A természettől való elszakadása, a létrehozott antitermészet pedig eredendő emberi tulajdonságaink megváltozását hozhatja magával — ami feltehetően inkább káros irányban hathat.

A természet átalakítása, a jóléti, civilizációs feltételek minél hatékonyabb megteremtése következtében a természet egyre inkább veszít emocionális értékeiből. Az érzelmi momentumokat, melyek az ember számára élete és fejlődése érdekében fontosak voltak, az általa létrehozott művi környezet egyre kevésbé képes biztosítani.

A művi környezet térhódítása megállíthatatlan folyamatnak látszik. Területe ugyan döntően a városok sűrűn lakott helyszíne, de a közlekedés létesítményei és a rohamosan iparosodó mezőgazdaság révén az egész természetre kiterjed. Ennek

megfelelően a természet károsodása egyre nagyobb területeken következik be. A „primér” természet és az „ember alkotta természet” között tehát óhatatlanul értékkülönbség jön létre, ami (ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a környezet az ember fejlődésére döntő befolyást gyakorol) aggodalomra ad okot. Leginkább azért, mert a művi környezet olyan technikai-anyagi rendszer, melyben főszerepet kapnak a funkcionális igények és a mennyiségi feladatok, miközben fokozatosan háttérbe szorúlnak az esztétikai igények és a művészet, a minőség követelményei. Ez természetesen fakad a népesség növekedéséből és a felgyorsult urbanizációs folyamatokból. De nem kis mértékben az igények kielégítésének lehetséges megoldásából, a sokasodó tömegtermelési eljárások elterjedéséből, az automatizált, gépesített nagyüzemi tárgykészítés módszeréből.

Mivel az igények kielégítésének üteme, hatékonysága és gazdaságossága elsősorban a technika fejlettségétől függ, ezért szinte kizárólag a technika és technológia áll a kutatás fókuszában, miközben a technika és a technika révén előállított tárgyak és tárgyszerek, más szóval a művi környezet „humanizálására” alig fordítunk figyelmet. Márpedig az így, tárgyszerek és anyagi rendszerek útján létrejövő új mesterséges környezet és létező, különös tekintettel a fokozódó termelésre és alakításra, napról-napra csökkenti a természetes környezet területét — és ezáltal annak meghatározó szerepét is.

A funkcionális igények előtérbe kerülésével a tervezési tevékenység mechanikussá vált. Sokkal inkább műszaki feladat, mint művészi. Az érzelmi-közérzeti szükségletek kielégítésére nem fordítunk kellő fontosságot, figyelmet. Ez a magatartás

— Megvettük már magunknak a fürdőkádát, hogy csinálunk majd szép, csempés fürdőszobát. De el is adtuk aztán. Minek? Ide kerül a gyerek háza, karnyújtásnyira, lesz abban minden, oda járunk majd fürödni.

Azóta, hogy munkások lettek mindketten, Zsigulira is telt. A kapu mellett a garázs.

— Nem igazi garázs az — legyint rá nevetve Z.-né. — Az volt az istálló, ott laktak a tehénkék. De ha már megvan, nem építünk külön a kocsinak, jó az annak is.

Reggelente tizenhárom tyúkot, tizenkét kacsát etet a Z. házaspár. Kerül még melléjük vagy húsz csirke is, s ha a huszadikai vásár jól üt be, két malacka még.

— Nem lehet addig pihenni, míg a gyerek háza kész nem lesz — sóhajt Z.-né. — Pedig nagyon érzem, sok már ez. És az a neveltség az egészben, hogy mi iparosok lettünk öreg fejjel, a fiú meg a lakatosszakmát akarja odahagyni. Hogy ő gyümölcsöt fog termelni! Azt mondja, összefognak hárman, nagyban csinálják, jobban kijön, mint a lakatosságból. Ki hallott már ilyet?!

*

Mintha alábbhagyott volna mostanában R. kulturális élete. A nagytermi rendezvények mindenesetre szolid érdeklődést vonzanak. Nemrégiben itt járt a Vox Humana. A nyolcvantagú kórust alig százan hallgatták meg. Nem jön már a Népszínház sem. olyan kevesen váltottak jegyet az országjáró társulat előadásaira.

A falu klubkönyvtárából csak a hatezer kötetes könyvtár funkcionál. Elkelve nagyon az új művelődési ház, de tízmillió forintot alul — s ennek legalább a felét R.-ben kell kigazdálkodni — tárgyai se igen ülnek le az építők, Ennél pedig most előbbrevaló a víztársulás és a gyermekintézmények bővítése.

Művelődésre, sportra a gyár, az üzemek adnak nagyobb módot. Támogatják mindkettőt pénzzel, egyéssel. A társasági élet — már amekkora van — számai is főképpen gyáron belül szövednek. A vezetők, a középkaderek, közülük is inkább az újonnan ide kerültek tartanak össze. R. értelmiségi rétege ritkán, akkor is csak szelíden rákényszerített, szervezett formában találkozik. Átérdeklődött a „suba a subához” törvénye, megváltozott a társadalmi élet jellege is, színtere is.

*

Ez a húszéves kanadainyárfa-sor. R. legszébb utcái közé emeli a pásti Rákóczi utat.

Még a levegő is hűsebb, a szellő is simogatóbb errefelé. Vagy talán a domb közelsége teszi? . . .

Es most mégis kivágásra ítéltettek e csodás méltóságú fák. Ebben a korban már dőlnek, hatalmas gallyak törnek le róluk. A minap is tetőt tört össze a lezuhanó súlyos ág. Az erdőgazdaság magát a munkát vállalta volna, ám a felelősséget már nem. A fásor közel a házakhoz áll, s ki tudja, merre dőlve búcsúznak majd az élettől? Most a dunakeszi teknővájó cigányokkal tárgyal a községi előljáróság. Azok legallyazzák, kivágják, el is viszik őket. Helyükbe gömbakác vagy juhar kerül — lassabban növe, belterületen „kényelmesebb” fajta.

Ebben az utcában laknak K. Ferencék. Kimustrált teherautóval bajmóldók az udvaron az idősebb és a fiatalabb K. Ferenc.

— Nem akar indulni?

— Ha akarna, se tudna — nevetnek viszsa. — Kibelezve vettük, csak úgy kilóra, se motor benne, se semmi. Meg aztán vezetői engedélyünk sincs hozzá. Egyszer talán jó lesz még ki, a szőlőbe.

Beljebb kerülünk, nagy hirtelen bor kerül az asztalra.

— Nem valami kóser — szabadkozik az ifjabb K. Ferenc, aki elment már a háztól, vőnek, látogatóban van csak itthon. — Csak egy kis saját termésű novaféle, az is gyengére sikerült a múlt évben.

De azért jól megbuttantja az üveget, csakhamar megtelik a fanyar lőrével az öblös pohár.

K.-né 1972-ben hagyta ott a tsz-t. Gyengén ment akkor a közösnek, s hát megérti az ember a nehézségeket. De megértésre nem adnak a boltban. Így került a híradástechnikai üzembe. Rendezett a műszak, ha letelt a sikta, szedelőzködik az ember és megy. Most már csak négy tyúk kapirgál az udvaron, azokat is inkább a tojás kedvéért tartják.

— Azért, ha nyugdíjba megyek, veszek pár kacsát még — álmodozik K.-né. — Vizes, füves rétre nyúlik a kert vége, jó helyük lesz ott. De most minek? Az üzemből élünk mi már, az ebédet is onnan hordjuk. Mit kezdene nekem most a tinőborjúval, a fejőstehénnel, a rengeteg aprójószággal? Se időnk, se erőnk, de még kedvünk se hozzá.

Most, hogy idős K. Ferenc rokkantnyugdíjas, különösen nem. Innentől Szobig mindenki ismerte őt, húsz éven át kezelte a vonatjegyeket. Aztán egy szép napon arra ébredt, hogy veregetéssel kell járásra noszogatni a

lábát. Délután már úgy hozták haza. Érszükület. Bottal tanult meg újra járni.

— Nehéz az a kalauzélet, de szép is az élt — mereng idős K. Ferenc. — Pedig volt úgy, hogy éjjel egykor hazajöttem, megnéztem a sötétbe borult kertet, aztán már fordultam is sarkon a fél ketteshez. Hétszámra nem látott a család. Akkor úgy volt, hogy mindent megtettem volna a nagyobb keresetért. Most meg mindenemet odaadnám, ha egészséget kapnék érte az orvosoktól. Hát nem fura szerzet az ember?!

Azért a kék-hegyi szőlőt megtartották. Mégis csak más, ha sajátját ihatja az ember. Hétvégeken eldologoztatnak a málnásban is, igaz, kapálógépet vettek már hozzá. Azóta ifjabb K. Ferenc is hajlandó kapálni benne.

— Tönkrement most az r.-i málnások fele — legyint idős K. Ferenc. — Fabókék a legutóbb is ezerszámra szántották ki a cserebogár pondróját. Azt mondják, az rájga el. A miénk, hál' istennek, messzebb van, nincs baja. Jó marosi fajta, 12–13 ezer forintot minden évben kiárulnak belőle. Kell egy kis tartalék öreg napjainkra, ha már nem is gyűjtünk komolyabban.

*

Az r.-i családok 80 százaléka tévétulajdonos, ugyanennyi palackos gázzal főz. Minden négy-ötödik család autó után fizet adót.

Nagyban megy a nyúltenyésztés, jól jövedelmez a szakcsoporthoz tagjainak. Elterjedt a málna, az uborkára pedig a dunakeszi konzervgyárral szerződnek le. Még eddig minden évben jó áron vették át.

Tehén összesen három van a faluban, anyadisznó öt. Hízlalni azért minden második család vesz a januári és a májusi vásáron. Aprójószágot saját szükségletre nevelnek, legyen mit tenni a vasárnapi fazékba.

A piac sikere nem valami hatalmas. Inkább a környező községekből járnak be egy kis misimásival az árusok. Az r.-iek nem állnak ki kofálkodni.

*

Nyakig a piszkos munkában K. Istvánék. Colstokk után, fűrészt kiabálnak le az emelkedő falról. Rokonok, ismerősök serénykednek: olcsóbb így, kalákában. Még jó, hogy a huszonkét éves fiú amúgy is kőműves, irányíthatja a munkát, mert ötszázat is elkérnek már manapság egy napszámmért!

— Így is összejön vagy százezerre — takarítja K. István, miközben a rászáradt mal-

leginkább napjaink gyakorlatára jellemző, okai többfélék. Igenytelenség, közömbösség, önelégültség, kényelmesség, menekülés a kockázatvállalástól, alacsony színvonalú kreativitási készség, felkészültség hiányossága, felelősség elhárítása, szemléleti hiba, a gondolkodás elsőkélyesedése, a sztereotipák alkalmazásának problémátlansága. Döntő mégis a tárgyformáló-alakító művészetek atomizálódása, az építészet rendező erejének meggyengülése. Amiért éppen az építészet hibáztatható leginkább, mert önálló művészeti ágként kívánta megoldani feladatait, a társművészetek bevonása nélkül. Ennek eredménye, hogy a társművészetek sajátos megnyilvánulási formákat választottak, s noha közülük néhány még alkalmasabbá vált az együttműködésre, mint azelőtt, az építészet még így sem kívánja a közömbösséget. A maga útját járja. A tér művészetét kieszájtítja, száműzve belőle a plasztikai, a szcenikai és a színhatásokat. Funkció és a szerkezet tiszta rendszereiből próbál új esztétikumot kreálni. Esztétikumot a rációból, érzelmét az okosságból. Sajnálatosan megfelelnek az alak-, a forma-, a tér-, a fény- és színhatások ökonómiai fontosságáról. Ugyanakkor a szükségesnél jobban aláveti magát a technika kötelemeinek, bár maga is inspirálója a technikának.

Pedig hiba figyelmen kívül hagyni az emocionális hatások fontosságát építő alakító munkánk, a térteremtő tevékenység közben. Erre hívják fel a figyelmünket — többek között — a sajnos még csak kezdeti stádiumban levő „színesztéziás” kutatások is, amelyek az ember érzékelési zónáinak kapcsolódási problémáival az együttes érzékelés egyre fontosabbá váló megismerésével foglalkoznak.

Annyit máris megállapíthatunk, hogy a különböző esztétikai információk, kulturális üzenetek harmonikus egybehangolása lényegesen jelentékenyebb hatást tud kiváltani, mint a sterilen jelentkező esztétikai információ — az érzékelő emberből, az egyénből és a tömegből.

Ez a felismerés elegendő ahhoz, hogy tudjuk: csak a jól megválasztott esztétikai információk és ingerek válhatnak ki az emberből pozitív reakciókat, alakíthatnak ki jó közérzetet.

Ennek elérésére ma is az építészet hivatott, éppen jellegénél, feladatainál fogva — ha a „rendező” szerepét a művi környezet harmóniája érdekében újra vállalni fogja. Ebben az esetben le kell mondania hegemóniájáról, arról a meggyőződéséről, hogy egyedül meg tudja oldani, a társművészetek bevonása nélkül, az egységes, sokoldalúan harmonikus emberi környezetét. El kell fogadnia partnerül újra a társművészeteket, de azoknak csak új formáit, amelyek a ma esztétikája jegyében képesek hatni. Támazkodnia kell a különböző specialistákra, akik a régebbi időben még nem foglalkoztak az építészet és társművészetek emberre gyakorolt hatásának vizsgálatával, de ma a tömeges építés idején tevékenységük egyre fontosabbá válik.

Mert csak ezen a módon lehet elérni közös céljainkat, a humánus, új emberi környezetet, ami feltétele az ember jó közérzetének.

Ennek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Egyértelműen látható, hogy a harmonikus, humánus művi környezet megteremtése szociális igény, hogy ma már ez is az infrastruktúra része, éppúgy mint sok más közönséget érintő szolgáltatás.

Szatmári Béla

tert dörgölgeti karjáról. — De aztán ez az utolsó nagy műtét, elegendem már az örökös kuporgatásból. Most kamrát, fürdőszobát, konyhát, főzőfülkét ragasztunk a házhoz.

— Minek a főzőfülke, ha konyha is lesz? Tanácstalanul vonogatja a vállát K. István:

— Így határoztak az asszonyok. Ez a módj, vagy mi . . .

K.-né gyalogmunkás, borjúgondozó volt a tsz.-ben. Gyengén keresett, átment hát a Kerámiába. Ott bejön a két és fél ezer, s a munka sem annyira megerőltető, mint a tikkasztó földeken.

Ötszáz négyszögöles kertet művelnek, krumplit, kukoricát, szerződött uborkát vetettek. Háromezer tiszta hasznót hoz egy évben. Három malacot hizlalnak, kettőt eladásra.

— Na, azon aztán nem sok a fizetség — szól közbe a mosogatóra váró nagy banda edény fölül a fiatal menyecske. — Meg is eszik, amit végül kapunk értük. Inkább amolyan kényszerzakarékosság az.

Meg kell fogni minden garast, ha már ilyen nagy munkában vannak. Ezért tartják a nyulat is, leszerződtek rá, valamicskével az is gyarapítja a háztartást.

A kapu előtt malterkeverő, homokkupac. Az útszélen korallszínű, utánfutós Lada parkol: megérkezett segítségnek a nagyobbik fiú is V.-ről.

Ami a személtelhelyezést illeti. átmeneti állapotot él a falu, s vélik, nem hoz ebben lényeges változást a következő tervidőszak sem. Az utcák végét kisebb-nagyobb szemétkupacok, illegális lerakóhelyek határolják. Megtűrik. Mert van ugyan kijelölt személtételep, de azt csak az év egy részében, akkor is csak csapadéktelen időben lehet megközelíteni. Háztartásonként pedig bajos már a hulladékot megsemmisíteni. Sokan gázzal főznek, olajjal tüzelnek, no meg a szeméttel összetétele is sokat változott, egyre több benne az égetésre alkalmatlan mindenféle.

Igy hát nincs más hátra, mint évente egyszer-kétszer kocsit kérni a tsz.-től, gyártól, s felszámolni a csúf szemétdombokat.

Megoldást ebben csak a költségvetési üzem ténykedésének kiterjesztése mutat. Csakhogy ahhoz előbb még majdnem félmillióért kukás edényeket kell beszerezni, s ilyen hatalmas kiadást nem bír most el a tanácsi kassza.

Hat évig kapált az r.-i tsz.-ben. K. Pálné, A fizetség szerény volt, inkább terményt vitt

haza a közösből. Aztán gondolt egyet: jobb az, ha tető van az ember feje fölött, elment hát a Kerámiába adagolonak. Jól számított, nem bánta meg.

De hiába volt izzig-vérig mezőgazdasági annak előtte, most egy tyúk nem sok, annyi se kárál az udvarán. A régi időkre már csak az öreg ház emlékezteti, a sötétbarna mennyezeti gerendákkal, a csöppnyi ablakokkal. Nem akart az ember építésbe fogni, érezte talán a közelgő véget.

— Négy éve, hogy meghalt — mondja az asszony, s hogy pirosló szeméről elterelje a figyelmet, igazít egyet magasra emelt sima kontyán. — Végigsírtam a temetés utáni első esztendő. Nem is tudom, mivé lettem volna, ha a brigád akkor nincs mellettem. Ilyen voltam én mindig, szerencsém csak a dologhoz meg a bánathoz volt. Hét esztendő alatt hét halottat temettem.

K. Pálnéhoz csak szilveszterkor törleszkezik a sors. Két egymást követő évben is övé lett az újévi malac, a tombola főnyereménye.

— Vettem most is nyolc jegyet, abból négyet nyertem. Egy csomag Szimfóniát, egy üveg pezsgőt, egy üveg bort és végül a malackát. De már akkor úgy irigykedtek a népek, hogy senki nem akadt, aki segített volna hazahozni. Zsákbakötöttem, majd beleszaktam, míg hazavonsoltam.

Az utca túloldalán fekvő kertjében most a malac miatt vetett kukoricát. Azon kívül még zöldségféléket se palántázott. Minek? Úgyis csak hét végén főz, akkor meg írat a boltban meleg csirkét. combot, mellet, mikor ml van. A sarkon lakik a lánya, kisegíti avval a pár szál zöldséggel, ami neki kell. Kár volna két-felé dolgozni vele. Így aztán a nap fele szemefényéé, hatéves unokájáé. Váltják egymást a műszakban a lányával, mindig van, aki vigyáz a kislányra.

Két sárguló NOGRÁD újságot húz elő a konyhaasztal fiókjából. 75-ös szám mind a kettő, egyik augusztusi, másik decemberi.

— Benne vagyok mindkettőben — lapozza fel benne a fényképet. — Ki gondolta volna, hogy kitesznek még ország-világ elé? Hogy engem a brigádban még ennyire megbecsülnek? . . .

— Ez a Z. Gyulák háza?

— Ez hát. Melyiket keresi, az időset vagy a fiatalat?

— Az öregebbet.

— Akkor, apám, még ezt a szelepet segít-

sen beszerezni, aztán beszélhet tőlem reggelig is.

Z. Gyula a „kerámiabeli” raktári segédmunkásságot adta föl a portásságért. Amott hideg volt, s neki amúgy is időnkint szanatóriumi kezelést kell vennie, na meg a kereset is több a portán. A tsz.-ből is a betegsége miatt kellett eljőnnie, pedig megbecsülték ott mindenképpen. Még a régi körmozgatókat is megülte annak idején. Az asszony még előtte lett gyári munkás. Neki nehezebb a dolga, egy műszakban száz mázsa csempét emel át, pedig beteges már ő is.

Z.-ék konyhája valóságos csempebemutató. Akkurátusan végigmagyarázza Z. Gyula, melyiket gyártották előbb, melyiket az új. Még a különleges darabokból is kiakasztottak egyet-egyet a falra, díszként. A padozatot a régi fajtaból, a kékpöttyesből kövezték ki, a mosogató fölötti zsályamintás már innen, ebből való, az a ciklámenszínű hullámmintás pedig a legújabbak közül került ide. Hibásat, selejtnek minősültet egészen olcsón vehetnek a gyáriak.

Z. Gyula nagy szeretettel beszél falujáról.

— Lesz még egyszer nagyközség belőle, meglátja! Már most milyen fürge ütemben fejlődik! Látom én a portán ülve, hogy napi 20—30 kocsit viszi ki a csempét a gyárból szerteszt. Ez a nagy mozgás viszi magával a falut. Nem lehet ott szunyókálni, múton merengeni, ahol így lüktet az ipar!

— S jó ez a lüktetés az r.-ieknek is?

— Már hogyné lenne! Először is választási lehetőséget kaptak a munkavállalók. Másodjára meg a biztos gyári kereset mellett még ki-ki hozzádolgozhat a ház körül, amennyit kedve tartja. Amolyan falun belüli kétlakosság ez, jómódot ad az embereknek.

Z.-ék is leszerződtek 400 négyszögöl uborkára, hétezer forintnyi haszon lesz abból őszre. Hízót is kettőt nevelnek, olcsóbbra jön a saját hús, mint a bolti.

— Szegényfalva volt régen R. — mondja még Z. Gyula. — Most már meg lehet nézni: fellendítette a gyári kereset az embereket pénz dolgában, megváltozott az élet egyébben is. Persze, a legtehetősebbek közé még azért nem tartozunk, de az idő nekünk dolgozik.

— De szép virága van! — évődik barátokzón a javakorabeli férfiú, amint vizeskannát lóbálva tart átellenben az úton a nyomóskút felé.

— Lesz magának is, szedjen! — intek a községháza menti orgonabokorra. S ha már így megismerkedtünk, mindjárt meg is kérдем, megy-e ma is az e.-i busz.

— Már hogyne menne, mikor mindennap indul! — vágja rá magabiztosan, majd gyanakodva végigmér: — De mi szél fúta erre, hogy ennyire nem ismeri a járatokat?

Megmondom. Erre leteszi a kannát a földre, s közelebb hajol:

— Na, ha olyan újságíróféle, akkor kérdezzen meg engem is. Majd én megmondom, hogyan tapodtak be itt milliókat az ingoványba! — és kezével sejtelmesen int a lapos felé, ahol az R—3. üveglapjain csillan meg a délutáni nap.

— De hiszen szabályozzák a Lókot — vetek ellen.

— Azt ugyan szabályozhatják! Csak legyen itt olyan víz, mint most húsz éve is, csáklával húzhatják vissza róla a híres gyárukat! Hát mérnökember az olyan, amelyik mocsárra építi a gyárat?!

Aztán lehiggadva folytatja:

— Harminc évig voltam én pék a faluban, most hórúkkember vagyok a daruk körül az R—3-ban, megmondom én magának, mit kéne csinálnia a gyárnak. Gyártsa az új csempét, ha már annyira akarják, a régi meg álljon vissza a cserépkályhára. Úgy még megélhetnének valahogy. —

— Nem divat már a cserépkálya — eltenkezek.

— Nem-e? — és most már komolyan mérges az öreg. — Tudja mennyiért el lehet adni? Háromezerért is! Igaz? — fordul segítségért az elegáns barna öltönyben melénk álló ismerőshöz.

— Háromért? Ötezerért legalább! — tódítja az, s még csak nem is árnyalt nosztalgiával a hangjában hozzáteszi: — Össze tudnának még szedni néhány jó kályhamestert a környéken . . .

Szendi Márta

A tét

Okokat, magyarázatokat keresnek a b.-i termelészövetkezetben. Nem irigylésre méltó a hivatalát éppencsak elfoglalt elnök helyzete sem: hibázik a számadásból több száz juh. Az elhullott jószág teteme sem került mind elő, ma is lelnek még egyet-egyet a határban.

Permetezés után szakadtak ki a gyors röptű tavaszi felhők, bőségesen áztatta a víz a földet. A domboldalokról völgynek iramodott, vitte magával a növényvédő szer maradékát is, az aljban meg piszkos színű tócsákba gyűjtötte. Ebből ivott a juh. Nyolc gyapjas bundájú azonmód ki is dült a nyájból — az esetet azonban senki sem jelentette. Most idézik fel csak a történeteket, amikor már összesűrűsödött a baj.

Ez lenne hát az állapotpusztulás oka? A jószándék fordult volna visszájára? A majdani haszon érdekében alkalmazott növényvédő szer pusztított el meglevő értéket?

A kérdésre — beleértve az ember felelősségét, esetleges mulasztását is — vizsgálat felel majd. Eddig csak egy a bizonyos: ott, a dombról leszaladó szennyes-növényvédő szer csurgalékvíz mellett lehelték ki párájukat az első bárányok. A szemtanúk pedig ártatlan képpel tárják

szét karjukat: ki hitte volna? Ki gondolhatta, hogy a permetlétől fordultak fel, s hogy ekkora lesz a baj?

*

Láttam június végén tönkrefagyott kajszibaracktblát. Pontosabban, úgy nézett ki, mintha hajnalban legalábbis lefagyott volna: összezsugorodtak a színüket vesztett levelek, tövükben pedig megbarnult az apró, majdani termés.

— Jót akartunk — mutatott ugyancsak „lelombozódva” a közös gazdaság elnöke a megperzselt táblára. — Az alkalmazott lombtrágya tavaly bevált, általában húsz százalékkal növeli a termést. Maradt a tavalyi szerből, ezt használták most a permetezéshez. Immár tudjuk, hogy végzetes volt ez a takarékoság. A vizsgálatra elküldött minta elemzésekor kiderült, hogy valami kristályféle csapódott ki benne a tárolás alatt, és ilyenkor már haszonhajtás helyett kárt okoz.

Z.-ben néhány háztáji szőlőtábla tulajdonosa nem szüretelt. Ott guggolt a tőkék mellett G. is, reménykedve vizsgálta a tönkretett hajtásokat: hátha épségben maradt valamelyiken a fürtkezdemény. Az egyre halványodó remény kihozta belőle az indulatos szavakat, nagy hangon szidta a termelészövetkezetet és vezetőit.

— Nem ügyelnek, a kicsire nem néznek! Azt hiszik, hogy ami jó a mellettünk levő búzatáblának, az használ a szőlőnek is. S ha már a vezetők elfelejtették kioktatni a munkásokat, legalább a traktorosnak lehetett volna annyi esze, hogy megnyalja az ujját. Ha megteszi, és feltartja a levegőbe, rögtön tudja, hogy merről fúj a szél. S ha a légáramlat a másik kultúrára viszi a növényvédő szert, akkor vár a kezdéssel. Olyan túlzott lenne ez az igény? Én inkább azt hiszem, hogy ez a természetes, úgy gondolom, tanítják is az óvó rendszabályok között.

Legalább ennyi bajt okoz a határ képéhez és a falvak légteréhez immár szorosan hozzátartozó növényvédő helikopter, repülőgép is. Az elhibázott pillanat, a sietős vagy elkésett „kioldás”; az időjárási tényezők, elsősorban a szélviszonyok figyelmen kívül hagyása az oka, hogy sok helyen öklüket rázzák az emberek az ég alatt suhanó sárga gépmadarak felé.

*

A fenti, igencsak közeli példákkal is készültem a Nógrád megyei Tanács szakfelügyelőjéhez, a beszélgetés mégis a makákókkal kezdődött. Ugyanazon a reggelen olvastunk mindketten e Japánban élő, torzszülött — végtagok nélkül a világra jött — majomfajtáról. A híradás megrázó, miként az alapos és hosszú vizsgálat eredményei is, miszerint a tudósok megállapították: „Nem örökletes bajokról van szó, hanem az anyaállatok által a vemhesség ideje alatt elfogyasztott, növényvédő szerekkel gondosan kezelt gyümölcs-táplálék okozza az elváltozásokat”.

Elidőzve még egy kissé az információ-nál: Bepu majomparkjában immár három éve nem etethetik hazulról hozott gyümölcsrel és zöldséggel a látogatók az állatokat. Az eredmény: sokkal több egészséges majombébi látta meg azóta a napvilágot.

De hagyjuk a figyelmeztető majom-példát, Japánban már 1974-ben is húsz-ezer olyan beteget ápoltak kórházakban, akik „a levegő, a víz és az élelem vegyi szennyeződéseitől rokkantak meg”.

Távoli esetek. Földrajzi értelemben. S a következmények nagyságát tekintve is távoliak.

Ezért beszélhetünk még időben róla.

*

Gondatlanság, felelőtlenység, helytelenül megválasztott kemikália, rossz alkalmazási időpont — és a makákók — után, illetve e tények ismeretében, hogyan is állunk a környezetvédelemmel a mezőgazdaságban? Kollár József erdészeti, vadászati és természetvédelmi szakfelügyelő mindenekelőtt így fogalmaz:

— Amilyen ütemben iparosodik a mezőgazdasági termelés, olyan mértékben nő a környezetvédelmi igény is. Kedvező lépések és meglehetősen nagy foghíjak — így lehetne minősíteni a mai állapotokat. A mezőgazdaságban dolgozó ember érzi, hogy egészséges környezetben munkálkodik, de sokat szenved a zajtól és egyéb veszélyforrást jelent a vegyszerek alkalmazása. A sok-sok tennivalót a vezetők magatartása, a nemegyszer előforduló közömbösség is jelzi. Ezért láthatjuk még igen gyakran, hogy semmibe veszik az óvó rendszabályokat, s hogy csak egyetlen példát mondjak: az emberek pusztán kézzel dolgoznak a műtrágyával. Figyelemre méltó ez az „apró” mulasztás, hiszen ha a környezetvédelemről — s ezen belül a természetvédelemről — beszélünk, mindenekelőtt az emberre gondolunk. Védelme pedig megköveteli, hogy oktatni kell — kellene — a környezet- és természetvédelmet.

*

Meg a gondosságot — mint előfeltételt. Egyhelyütt, példának okáért, a tavasszal a termelészövetkezet felgyújtatta a nádas-t.

Így: „felgyújtatta”. A gyufa lángja ugyanis parancsra, vezetői intézkedésre lobbant. A „piromániás” vezető a szó szoros értelmében vett pillanatnyi érdekén (?) túl aligha látott, a parancs kiadásán kívül nem is tett semmiféle megelőző intézkedést. A következmény: nemcsak a nádas és élővilágának jelentős része lett a tűz martaléka, hanem odaveszett a termelészövetkezet tulajdonában levő, pénz és fáradságos munka árán felnevelt, immár letermelésre váró nyárfás egy része is.

A nádas helyett azonban említhetnénk magasra vágott tarló, kukoricaszár vagy más egyéb kényelmes felgyújtását is — az évszaknak megfelelően. Aztán mivégre,

milyen céllal, azon kívül, hogy némileg megkönnyíti a soron következő munkát a pusztasággá égetett föld?

B. S. fiatal erdész, nem régen került termelőszövetkezetbe, ágazatvezetőnek:

— A gyújtogatásról, beleértve a tarlóégetést is, nem tudok indulat nélkül beszélni, mert ez súlyos vétség a környezetünk, a természet rendje ellen. Százával pusztulnak el az apróvadak, de a tűz ennél sokkal nagyobb kárt is okoz. Még égsz sor apró élőlény, elpusztulnak a mikroorganizmusok. Erre pedig mindig szükség van a talajban, a gyújtogatással végső soron a környezet biológiai egyensúlyát borítják fel. Erre nem gondolnak?

Erre nem, mert feledtetni a minél előbbi és minél kényelmesebb szántás, vagy más munkaakarat. A szándék persze csak becsülendő, ha számol a következményekkel is.

*

A mezőgazdaságban dolgozó emberek kevésbé ismerik a szervezett természetvédelmet, a parkokba, természetvédelmi területekre jobbra az iparban dolgozók járnak. Az előbbieket ezeket az értékeket még nem ismerték fel igazán.

— Pedig ez előfeltétele annak, hogy becsülni tudják — folytatja a gondolat-sort Kollár József. — Sokat segíthetnek ennek ismeretében a megóvásban.

Ez természetesen nemcsak a védett területekre vonatkozik, hanem mindenekelőtt a közvetlen környezet igénye. Apróságnak tűnik —, s eléggé sután is hangzik — a kíváncsi: ne szemeteljünk! A zsáknak, az olajosflakonnak nem ott a helye, ahol felhasználták, ahol éppen a tartalmát kiürítették.

— A mezőgazdasági üzemek majorjai, telepei szerencsére már egészen más képet mutatnak, mint néhány évvel ezelőtt — hallom a Nógrád megyei erdészeti, vadászati és természetvédelmi felügyelőtől. — Többnyire fásították a környéket, rendezett és gondozott a telep, s valóban munkahelyre, nem pedig lomtárra vagy szeméttelre emlékeztet.

Az országutak utasai előtt valóban üde színpadként suhan el a fák karéja által ölelt telep, s a szemlélő önkéntelenül is kíváncsi rá: ki a gondos gazda. Meg is tudhatja, ott van minden bejárat előtt a

jókora rajzolt-festett tábla, rajta a tulajdonos nevével. Mint mondják, ez a rend prózai magyarázata. Megjelent az utasítás a „cégtáblák” kihelyezéséről, ezt pedig sürgős takarítás, parkosítás követte.

Jó módszer, a nyilvánosságnak ereje van. Csakhogy... nem lehet környezetünk s a természet minden darabkájára „cégtáblát” akasztani.

Egyébként is hiába ismert a gazda, ha a tettes, a környezetszennyező kiletét jótékony homály fedi. V. L. fiatalember, géplakatos egy termelőszövetkezetben, melleleg pedig korán szeretett volna az idén szabadföldbe kiültethető paradicsompalántát nevelni — sok más társával együtt éppen a környezetszennyezők segítségével. Zsigulijával indult a Barát-hegy alatti kőbányához, tápkockát helyettesítő olajosflakonok százáért.

— Van ott rengeteg, teherautószámra hordja oda valamelyik gazdaság. Nekünk meg igen praktikus holmi, csak levágjuk a tetejét és már ültethető is bele a palánta.

Gondolom, a tettes géptelepét sem érheti szó, nincsen szanaszét, kupacokban az olajosflakon. Nem is lehet, mert az idegennek árulkodik a cégtábla, kitakarították hát szép csöndben az egészet a zöldbe.

Nemcsak teherautóval hordott szemét éktelenkedik az utak mentén, akad privát környezetszennyező is éppen elég. Zsákba kötve, személyautó csomagtartójában vándorol a szemét az erdők alá meg az erdei utakra, ott sorjáznak még a roncs asztalsparheltek is.

Az utak mente, az erdők sok helyütt egy hatalmas zöld kuka.

— Nem voltam rest, egyszer beletúrtam egy ilyen házi szemétkupacba és megtaláltam benne a tettes „névjegyet”, egy újságelőfizetési úrlapot — mondja a hivatásos természetvédő. — Feljelentettem szabálysértés miatt a tanácson, legközelebb majd bizonyára meggondolja, hogy hová szállítsa a hulladékot.

Vagy körültekintőbb lesz, és kiveszi a szemétből a nyomravezető „névjegyet”.

Szemétiügyben most már igazán csak egy példa. Természetjárásom a Cserháttal ismerkedtünk, s a pihenésre kiszemelt helyen igencsak alaposan meg kellett nézni, hová telepedjünk. Néhány napja

kapálhatták a fiatal fenyőcsemetét, az erdészeti dolgozók után törött sörösüveget, konzervesdobozt, zacskókat tartalmazó szeméthegek maradtak. Eszembe jutnak a javakorabeli férfi szavai:

— Amikor, kérem, én gyakorló erdész voltam, még az újságpapírt is elástuk, az erdésznek példát kellett mutatni. Pedig... akkor még határozat sem volt a környezet és a természet védelmére.

*

A termelőszövetkezet elnöke biztatja a vadászmezt: szántások csak fel bátran a Bikarétet, vessetek be olyan területet, amelyet csak akartok!

A nagyvonalúság egyszerű magyarázata: a Bikarét már évek óta műveletlen, parlagon hever, gazon kívül nem terem semmit. Így pedig lesz belőle vadföld, a téész elveti a gondját; e parlagterület miatt már nem érheti szemrehányás.

V. M. azt fontolgatja, hogy elmegy a Meredekbe, kiszedi a fákat, megoldja a téli tüzelőgondját. Elvégre, övé volt az a föld a tagosítás előtt, most meg a kutya sem néz rá, a senki földje. Parlag. Akár csak Sz. I. valamikori szőleje. Ismerősként kalauzolt egyszer szőlőfalujában, az először ott járó második feleségének is akkor mutatta be a tájat. Az asszonyka egyszer csak megszólalt: azt mondtad, erre volt a te szőlőd is, nézzük meg! S az indítvány azonnal lemosta Sz. I. arcáról a régi találkozások örömét, erőszakosan helyébe tolakodott a ború.

— Messze van, rossz az út is — válaszolta komor arccal.

Gyanítom, hogy az ellenvetést nem a kényelem szülte. Inkább az az igazság, hogy Sz. I. nehezen viselte volna el az egykor szebb időket megért, mára meg csak kórót, dudvát termő, apróvadnak menedéket nyújtó szőlő vizontlátását.

De parlagot termelő-gyarapít a termelőszövetkezet is. A laponos vizenyős a föld, nehéz művelni — otthagyja. A meredélyen drága a gépek üzemeltetése, alacsony a terméshozam — inkább nem műveli. Talán túlságosan is könnyen mondanak le egy-egy korántsem csekély értékű földterületről, ezért is vált szükségessé egyes jogszabályok módosítása. A földtörvényt 1978-ban szigorították, s többek között kemény bírság vár azokra, akik a termőföldet nem annak minősége szerint használják.

Szokás emlegetni, hogy a termőföld „drága kincs”. Rádadásul rohamosan fogy: az utóbbi harminc-egynéhány esztendő alatt nyolcszáz ezer hektárra csökkent a mezőgazdasági termőterület. Kell az út és a vasút, nagyot nyújtózkodtak a falvak és városok, jelentős nagyságú területet von ki a termelésből az iparosítás.

Mindez elkerülhetetlen, ezért még nagyobb figyelemmel kell gazdálkodni a maradékkal. A gyenge termőhelyi adottságú, rossz minőségű földdel is, mert azon többek között megél az erdő, amely többek között eltartja a juhot. A művelés-

ből kivonva, magára hagyva azonban a parlag csak csúf sebhely. Ha a kiesett hasznát nem is számoljuk, akkor is ronda ragya környezetünkön.

*

A másra már nem alkalmas parlag még kiváló lehet erdőnek. A fásítás azonban korántsem egyszerű dolog. A minap lezajlott fásítási ankéton például kényszereket állapították meg: a csemeteellátás bizony nem bírná ki az erősebb kritikát. Egyébként is, a már meglevő termelőszövetkezeti erdőknek sincsen hozzáérő „gazdája”, jobbik esetben rábizzák azokat a szakértelem szikráját sem ismerő emberre. Mert erdészt nem minden téves alkalmazhat, de „legalább vigyáz rá valaki”.

Az is tény, hogy a hivatásos állami erdész élete sem felhőtlen. A megyeszékhelyre tartó autóbusszon elegyedtem szóba M. J. kerületvezető erdésszel. Éppen húsz-egynéhány asszonyból állt a kísérete. Az évődésre — Jó lehet magának, ennyi asszony között! — keserűen mosolygott:

— Kivételes eset, hiszen alig van már egy pár munkásom. Most szerencsére kölcsönkaptam a M.-i Állami Gazdaságtól egy brigádot, meg tudom kapálni velük a nagymezői csemetét.

— S holnap?

— Katasztrófális lesz itt a helyzet! Nincsen vállalkozó bozótot irtani, padkát vágni, csemetét ültetni-ápolni. Ezen a dombos területen pedig a gépre se nagyon lehet számítani. . .

*

Az információ első hallásra meglepett: tudniillik, hogy van Nógrád megyében egy termelőszövetkezet, amelynek a székházára bizvást ki lehet írni: „Természetvédelmi melléküzemág”. A homokterenyi Zagyvavölgye Mezőgazdasági Termelőszövetkezet ugyanis elvállalta, hogy ellátja a megye természetvédelmi területeinek a gondozását. Nem csekély a feladat, hiszen a kis megyék közé tartozó Nógrád büszkélkedhet a legtöbb védett területtel, szám szerint hetvenhéttel.

*

Természetvédelmi vezetőt, öröket alkalmaznak; a fásítás, a védett fák pótlásának érdekében pedig olyan csemetekertet létesítettek, ahol az egzotikumok is megtalálhatók. Talán ez az egy-két apróság is elegendő ahhoz, hogy megértsük a megyei tanács mezőgazdasági osztályának — mint természetvédelmi hatóságának — a véleményét: a vállalkozásért és a figyelemre méltó munkáért elismerés illeti a homokterenyieket.

Ja, kérem, így könnyű a természetet védeni — hallom az ellenvetést. — Ez nyilván nyereségre megy, üzlet.

Lehet benne valami, de abban is, hogy a környezetvédelemnek a legtöbb esetben — az idézett példák is ezt bizonyítják — csak elhatározás, jó szándék, gondosság és nagyobb figyelem az ára.

Ennyit pedig megér az ember. Mert ő a tét. . .

Kelemen Gábor

Egy ember a reformkorból

Sokat lepett meg, hogy a szécsényi helytörténeti múzeum Kubinyi Ferenc nevét vette fel, mert bár valószínű, hogy történelmi tanulmányainkból megőrződött valami a reformkor országos eseményeiről, alakjairól, ám a megyei vonatkozásokról már kevesebbet tudunk. (Pedig annak részletesebb ismerete könnyebbé teszi az országos vonulatok tisztább áttekintését, belátását is.) Ennek a korszaknak volt megyei és országos szinten is kiemelkedő képviselője Kubinyi Ferenc. Egyik méltatója — igen találóan — Jókai hőseihez hasonlította őt, kiemelve företlen politikai szellemét, elvhűségét, áldozatkészségét, tudományos ambícióit és eredményeit. Összetett jellem, mint az a kor, amely a teljes fizikai-szellemi kiállást igényelte legjobbjaitól.

A Kubinyi-család szinte kibogozhatatlan ágai, leszármazottai között az egyik vonulat a régi Nógrád megyében volt őshonos. Karancság, Piliny, Vidéfalva jelzik birtokaikat, uradalmukat. De volt még birtokuk Liptó megyében, Pest vármegyében, a Tisza melletti Nagyréven stb. S ez még csak az egyik szerényke hajtás a hatalmas családfán. Ám mégsem tekinthetők arisztokratának, inkább a jó módú köznemesség, a „bene possessionali” soraiban kell keresnünk őket.

A családban egyeseket álmélkodással vegyes csodálkozás vett körül. Mindig akadtak közöttük olyanok, akik tetteikkel mezütközést keltettek környezetükben. Kubinyi Sándor jogi lexikográfus és bibliográfus volt. Kubinyi Péter hathatósan és jelentős anyagiakkal működött közre a Nemzeti Múzeum támogatásában. De ugyanilyen csodabogárnak tartotta a família a már említett vidéfalvi (ma Vidina, Losonccal egybeépülve, Csehszlovákiában) családtagot, Kubinyi Andrást is.

Miért ez az ítélet? Kármán József, az éppen losonci származású író igen szemléletesen írja le a kor nemességét, életszemléletét: „... az a kis darab föld, amelyen lakik, az ő egész horizontja. Nem tudja, mi történik a faluján kívül... ez alatt: egész világ, nem értenek egyebet, hanem legfeljebb a vármegyét, amelyben élnek. Sivatag, üresség uralkodik az ily fejekben.” Ez ellen a tipikus nemesi élethelyzet ellen vétettek a felsorolt Kubinyiak is, a „normálistól” eltérő cselekedeteikkel, kedvtelésükkel.

Ébből a környezetből emelkedik ki Kubinyi András is. Az 1826-ban megjelent első megyei monográfiában számos helyen találkozhatunk a nevével, elsősorban ott, ahol Mocsáry Antal a megyei nevezetességekről, követhető példákról ír. Bemutatja a több ezer darabból álló pénzügyi- és tengericsiga-gyűjteményét, amelyeket „szabad megnézés végett” üvegezett szekrényekben helyezett el. Dicsérőleg szól a több mint 5000 kötetes könyvtáráról is, amely Prónay Lajos, Balogh Lajos, Szentiványi Márk, Szontagh István könyvtárai mellett a legjelentősebbek közé tartozik. Márpedig Mocsáry ritkán szokott dicsérni, a könyvtárakat elsősorban tudományos értékük szerint ítélte meg. „Románok, utazások, vig és szomorú játékok” nem könyvtárak, mert, ki tsupán csak a mulatságot keresi az olvasásban és nem a tudományt! — az nagyon eltér-

veszti az igazi tztől” hangzik már a reformkor eszmevilágát felidéző nemes értéktétele.

Ez hát a családi környezet, ahol Kubinyi András két lánya és két fia: Ferenc és Ágoston nevelődik. Nem is tűnik érthetetlennek az sem, hogy e nemes ifjak nem a hagyományos életmódot folytatják. Életüket nem a léha semmittevés, az ital, a kártya szabja meg, hanem a tudományok és a köz iránti mély és elpusztíthatatlan vonzalom. S a tudományban is merőben szokatlanul választanak. A természettudományt. A kortársak számára szinte hihetetlen, hogy jó módú magyar nemes ifjú abban lelje örömét, hogy köveket pattint le a hegyekben kalapácsával, madártojásokat gyűjt és rendszerez, növényeket határoz meg, fásított utazásokra indul, hogy ismereteit gyarapítsa. Nem véletlen, hogy a korabeli közvélemény megoszlott a Kubinyiak megítélésében. Volt, aki nemesi hóbortnak tartotta Ferenc és Ágoston érdeklődését, mondván, hogy idővel majd kinövik ifjonti tévelygésüket, s lesznek, amivé lenniük kell; nagyokat evő-ivó, jókat pipázó táblalabirák. Mások viszont, mint a már említett Mocsáry is, várakozással fordultak a fiúk felé, jelentős tettekre tartván képesnek őket: „két jól nevelt fiújaiban Ferentzben és Ágostonban van s lehet reménysége, hogy ezek is jó szülőiknek nyomdokait fogják követni” — írja az utóbbi egyhelyütt, Kubinyi András kapcsán.

Ferenc neveltetése is rendhagyó volt. Első nevelője Ragvóczy János, a jenai egyetemen frissen végzett papjelölt, aki szigorúságával, közvetlenségével az értékek helyes megítélésére nevelte őt. Zipser András pedig bevezette a természettudományok titkaiba, egész életére meghatározva érdeklődését. Később pedig jó barátságba került a nógrádi származású Petényi Salamonnal, öccse diáktársával, aki maga is a magyar természetismeret, elsősorban az ornitológia kiváló művelője lett. És sorolhatjuk tovább a döntő motívumokat: a besztercebányai iskolai éveket, a debreceni híres kollégiumban eltöltött esztendőket, a hosszú utazásokat.

Ez volt tehát a kezdet s az alap, amit Kubinyi Ferenc indulásként kapott. Igény a természet megismerésére, számtalan titkának megfejtésére, minden lehetséges adat összegyűjtésére. Ugyanakkor elkötelezettség a haza, a haladás, a fejlődés ügye mellett. Mert a kettő összefüggött. Kubinyi soha nem öncélúan fogta fel a tudományt, hanem azt nézte, hogyan, mennyiben tud vele segíteni hazájának. „Édes hazám díszt emelni mindig kívántam” — írja egyhelyütt, s ehhez a gondolathoz élete végéig hű maradt.

Életpályájának szakaszait párhuzamosan lehet vizsgálni, de elválasztani nem. Ő a haza jobblításán fáradozik akkor, amikor 1832-ben a saját költségén végrehajtja Kisterenyén az első magyarországi őskori ásátást, megemelve így egy jelentős bronzkori lelőhelyet. S ugyanez a szándék vezeti akkor is, amikor a reformkori országgyűlésének három ízben is képviselve Nógrád megyét, megragad minden alkalmat a cselekvésre, liberális nézeteinek kifejtésére. Támogatja az irodalmat, támogatja a honi ipart. A megye második posztómanufaktúrájának, a balassagyarmati Rabdolgoztató Intézetnek éppúgy az egyik létrehozója és vezetője, mint a magyar nyelv ügyét támogatni kívánó Nógrádi Nemzeti Intézetnek, amelynek 1831-től alapító tagja, s olyan liberális nemesekkel küzd itt együtt, mint Kacsóvik Károly, Huszár József, Széler János.

(Folytatás a 22. oldalon)

Banos János

A vasból-jegenyefák

A vasból-jegenyefák:

toronydaruk a napfény rácsaiban
építik napjaim vasbeton dobozát
napra napot

Keletre s Nyugatra
kémlelő ablakkal
ziháló s csöndes lélegzetvételeimmel

Dolgoznak szüntelen:
reflektorfényükkel
széttörik az éjszaka azbeszt lemezét
szét álmom tengermély egét is

Pedig álmodok mennyegzőt!
Tulipánokkal hímezett szobámban
megkísérlem a táncot
forgok mint helikopter-propeller
gyorsan egyre gyorsabban —
fiamat veszem tenyeremre
— égő parazsat — cirógattatom a
szélel
mi föltámad

körülöttem beleborzonganak a fák
megremegnek a toronyházak
mint riadt állatok menekülés előtt

s tenyeremen fiammal
vérem parázsló csillagával
fölperzselem a körémsereglő kufár
országot
hol géppisztolyos madarak
csiripelnek
a nyárról
rakétás angyalok őrzik a betlehemi
jászolt
s könnyeznek érte neutronbombát

Ez az én mennyegzőm
ez a lakodalmas álom:
széttáncolni az éjszakát
de rámkattintják a rakétás angyalok
s napjaim vasbeton dobozát
rakják egymásra mint kockát
gyerekezek
rakják hogy az Eiffel-torony már
beleszédül
s az álom mint ivhegesztő fénye
megvakít csak

Hát dübörgök robajlok
homlokom tenger
csapódik falak betonjához:
nem lehet, hogy magamra
cellásodjak
nem lehet, hogy magára betonozza
az ember
az Időt
hogy — mint a visszaszámlálás
nullájakor —
röpítse magát a pusztulásba

Jaj én rúgkapáló szívem

Jaj én rúgkapáló szívem
idegek áramaiba őszült bölcsőm
— rühes szeretőm: az éjszaka
csalt meg velem érted —
bírod-e még meddig bírod
a kínok mocskát amiben fekszem?

Ó te száj te nyomorú
szavaimmal megkorbácsoltatott!
Te is ezt a kéjencet vonaglod
ezt a stroncium-lánggal élvező Időt?
Földelnélek el némasággal
a csönd fagyos rögeit szakítanám
rád
de megveretett engem az az Isten
az az opportunistá bitang
kopjafás bénasággal

Mert kifaragta
mert nekem újra kifaragta
vérem medrébe süllyesztette
a lárva-szöges koporsót:
a gyermeket a gyerekünket
a kéthónapos sejt-didergést
fagyasztotta belé Antarktisznak!

Mert minket már nem az Isten:
kiszámolt fillérek jegei
törik be koponyánkat
ideges áramok szurkálnak merevvé
radioaktív sugarak botoznak
halálra!

Ó húszadik század; világ kolonca
szégyene az ész diadalmának:
motyog a lét tejfeles szájjal

Tavasszal visszatérnek a fecskék

A lány fürgén lépdelt a hegyoldal fakóbarna mohával lepett sziklái között. Mosástól seszínűre fakult, vastag szoknya volt rajta, meg katonazubbonyból szabott ujjas mellény; a fején égszínkék delinkendő. Égszínkék volt a kendője, égszín a szeme.

A férfi sziklahasadékban feküdt. Siltes sapkája fordítva ült a fején, arca szürke volt a portól, de még inkább a fáradságtól. Hátrahúzódhatott volna, hiszen pár méterre kezdődött az erdőszél sűrű aljnövényzete, de nem volt kedve: déltájt jó erősen tűzött ide a nap, a kövek felmelegedtek.

Összeakadt a tekintetük.

A lány lépései meglassúbbodtak.

— Jó napot — mondta a férfi, és felült. Zubbonya szakadását ormótlán öltések tartották össze.

— Adjonisten — felelte a lány.

Nézték egymást. Aztán a kislány meglendítette a kezében levő két nagy vödört:

— Vízért megyek.

Tizenhat éves lehetett.

Amaz felállt, helyrerángatta magán a ruhát:

— Segítetek.

— Elbírom én!

Amaz elmosolyodott, s lelépett az ösvényre:

— Nem is azért, de látod, szomjas vagyok, és nem találtam vizet.

Nyúlt az egyik vödörért. A lány az edény fülét nézte, amit most ketten fogtak: a férfi földbarna kezén friss sebtörredés látszott.

— Hát, ha szomjas...

Az ösvény mihamar kifordult a lábuk alól, meredeken futott a hegynek. Ők tovább mentek, lefelé a szurdokban. A férfi nehezen lépdelt, fojtottan lihegett. A lány fellibbent egy magasabb sziklára. Megállt, még a kezét is hátranyújtotta egy pillanatra, de visszahúzta riadtan. Amaz föllépett mellé, behorpadt két arccal, de a bajusza alatt mosoly húzódott:

— Tifelétek télire is ittmaradnak a fecskék?

A kislány szeme nagyra nőtt:

— Már hogy maradnának!

— Nem? Pedig ahogy az előbb jöttél lefelé az oldalon, azt hittem, hogy...

A lány leugrott a szikláról, odafutott a kis medencéhez, s buzgón merítette a vizet, mikor a férfi odaért.

— Ez az Alsóforrás, itten — mondta, de csak egy pillanatra nézett föl.

A férfi is letérdelt, az edényt alá buktatta a víznek:

— De szép kendőd van.

I.

A lány mozdulatai meglassúdtak, szeme kékje tompább lett:

— Édesapám... az küldte. Egy bajtársra hozta el a bicskát öcsémnek, a gyűrűt anyámnak — nekem meg a kendőt.

Visszajutottak az ösvényre. A felhők tömörültek, a szél csendesedett: perceken belül esni fog. Az őszi esőnek nincs színe, nincs ize, csak csontrepszto hidege.

A lány letért az ösvényről. A férfi megállt:

— Erre laktok?

Amaz megfordult, visszalépdelt. A nagy vödör egészen ferdére húzta kicsi alakját. Nyúlt a másik edényért.

S akkor a víz tükrében megpillantotta a katona szürke, fekete-barázdás arcát.

— Ha nem veti meg... Fűtőzön egy kicsit nálunk.

A konyha kicsi volt. A nem mesterkéz barkácsolta asztal, négy konyhaszék, a vizeslóca, meg a falitűzhely egészen megtöltötte. A szobaajtó nyitva volt, hogy az is átmelegedjen éjszakára.

A katonának már evés közben majd leragadt a szeme, a tagjal meg úgy zsi bongtak, mintha cserben akarnák hagyni.

Megtörölte a bicskáját, becsaltantotta:

— Hát, Nagy néni! Köszönöm a szíveslátást!

Felállt.

A munkától alázatos hátúvá görnyesztett asszony elfordult a tűztől:

— Csak nem akar elmenni?!

— Muszáj.

— Bele ilyen estebe-időbe?

A kislány mozdulatlanul ült az asztal túlsó végén. A deszkalap mögül jóformán a hegyes kis orra, a szeme látszott ki, meg a kendő. Mellette kisöccse nézte az idegen bácsit.

Az asszony elérte a katona pillantását:

— Gyurika! Feküdj le! Rozikám, láss utána!

S mikor behúzta utánuk a szobaajtót, megfordult:

— Istenem, gondolom én azt.

— Csak bajt hoznék magukra is.

— Nézze, éjszaka egyáltalán. Esik az eső, a falu egy óra járásra, az utak sárosak.

Fehér Gábor úgy érezte, moccanni sem bír:

— De itt nem... idebent nem. Úgy láttam, van istálló.

Nagyné két pokrócot, meg subát hozott ki a kamorából. Nyúlt a viharlámpáért, de a katona megérintette a vállát:

— Azt ne.

Már egészen világos volt, mikor felébredt. A széna minden mozdulatra ropogott, friss mezőillatok, nyárilatok, nyugalomillatok szálltak belőle; a suba még őrizte az egykori bárányok szagát... Nagyot nyújtózott, ásított, még nyögött is.

Az eső kitartó bágyadtsággal verte a cserepeket. Néha kósza szél-fuvallatok csaptak be a réseken.

Két kezét behúzta a bunda alá: hallgatta az ősz szöszmötölését. Az ártatlan ősz ártatlan szöszmötölését... Elálmosodott újra — de akkor hirtelen ledobta magáról a takarót:

Ebben a tanyában úgy megszoríthatják, hogy nyikkanni sem tud!

Felállt, kinézett a szellőzön. Kis udvar, ólakkal, pár gyümölcsfával. A veranda oszlopaira a futórózsa indái kanyarognak. Balkéz felé az ösvény, ahol tegnap a vízzel bejöttek. Jobbra lejtős tisztás, konyhakerttel, azon túl legelő.

Másik vége a padlásnak tulajdonképpen nem volt, csak belülről látszott úgy: az istállót a meredek hegyoldalba vágták. Két csapóajtót fedezett föl. Az egyik a szabadba nyílt, az erdőszéltől karéjban idenyúló cserbokrok közé. A másikat nem tudta kinyitni. Amonnan zárták le, nyilván.

Égyszerre zajt hallott. Valaki lent odatámasztotta a létrát a feljáróhoz. Hátranyúlt, a farzsebéhez.

Rozika volt.

Fokként kukkantotta át a padlást, míg észrevette a hátul guguló fiút:

— Szénáért jöttem. Jó estét!

— Estét?! Jól kialudtam a napszámot!

Gábor állt a placcon, kicsit szétvetett lábbal, s dőznija után matatott a zsebeiben:

— Te, Rozika! Miért nem csináltok etetőrácsot?

— Hogyne! Azt még úgy se érném el, mint a jászlat.

— Á! A mennyezeten rést kell vágni, s egyenest onnan legórní a szénát.

Rozika összehajtott a hamvast, fölnézett a padlásra, majd a fiúra, végül valahová a falra:

— Hogyisne — mondta meggyőződés nélkül.

Most mintha nem is volna szakadt a zubbonya ennek a férfinak. Az arca sem kőkemény, a szemében meg nyugalom.

A kislány lehajtott fejjel ment az ajtó felé:

— Édesanyám azt mondta, jöjjen be, ha felébred.

Gábor indult, de mentében még észrevett egy törött villanyelet.

Rozika elmélázva kanalazta a paprikáskrumplit:

— Édesanyám. Csinálni kéne a jászoly fölé rácsot, a padlásba meg nyílást vágni.

— Mit beszélsz?!

— Akkor csak le kéne szórni a szénát a rácsba.

— Mi nem jár az eszedben! — mondta az anyja, kis mentegetőző hangszállal a vendég felé.

Vacsora után Gábor végre megtalálta a dőzniját. Miért ne történhetne meg a csoda, hogy illatos Virginiával van tele?! Ha már ez a kislány, meg ez a tanya elékeveredett.

— Dohányzik? — kérdezte Nagy néni. — Rozikám, a ruhásládában, tudod!

A kislány gázalartokot hozott, tömve fináncsalogatóval.

Gábor hatalmas füstöt fúj:

— Mifelénk úgy szokták azt a rácsot...

— Merre esik az a mifelénk?

— Nagyon messze, Nagy néni. Most messzebb, mint a világ vége. A Nyírségen.

Másnap aztán már igazán reggel ébredt. Még alig szürkült. Félálomban kicsit morfondírozott, hogy hol is van ő most, de aztán eljutott tudatáig az eső türelmes szöszmötölése.

Lement az istállóba. Kidobta a trágyát a két tehén alól, megalmozott. Aztán lepucolta a jószágokat. De előbb hozott nekik szénát, hogy türelmesen állják.

Mire Nagy néni megjelent a sajtárral, minden rendben volt.

Friss tejet reggeliztek bundásgombóccal, utána Gábor kiment, a farakásban ráakadt egy száraz meggyfadorongra. Keresve sem lehetne jobbat találni. A fészkerben talált vonókést.

Még nem készült el egészen a nyéllal, mikor az égen szakadozni kezdtek a felhők; a szél föltámadt, vitte őket. Már csak néha szemelt egy-egy csepp eső, mutatóba.

Mutatta, hogy kifelé áll a szekere rúdja: de merre?

— A vakvilágba nem mehet — mondta a gazdasszony az ebédnél. — Nézze, nem tudom, mi a gondolata, de enni-inni van mit, hál-isten. Megvárná itt, amíg... Addig úgyse mehet haza.

Rozika le nem vette a szemét a fiúról:

— A bátyám! Maga a bátyánk! — buggyant ki belőle hirtelen az izgalom. — Most maga itt a vadór: mentesítése van!

— Igaz! örült meg Nagy néni. — Rozinknak igaza van! A főerdész már úgyis elmenekült, a többi vadőr meg miajtánk, szegényember

II.

Vajon az elmúlt időben sose látott tört villanyelet, kimarjult kaput? Nyilván látott, tucatjával. Csak nem szúrt szemet. A háború az háború. Ott valahogy akkor van helyén egy kerítés, ha a földön fekszik... De érdekes, mégis: kutyát se látott? Ha most visszagondol, egyetlenre se tud emlékezni — itt meg ez a kis pulikeverék, ez úgy ugrádozik, fickádozik, riasztja a gallycsomóra telepedő verebeket, hogy lehetetlen nem észrevenni!

Beütötte a baltát a favágítóba, leguggolt, elővette a dózniját:

— Többsincs!

— Gábor bácsi! Gábor bácsi! — hangzott ekkor valahonnan Gyurka hangja.

Fölállt, kisietett a tisztásra, ahol az épületek nem fogják úgy el, nem tekerik meg a hangot.

A tetőről kiabált. Rozika már arra futott.

A kislány egy fatörzs mögött lapult, s rémülten tekintgetett feléjük, meg föl, a sziklák közé. Gábor csak akkor vette észre a revolvert tartó kezét, mikor Gyurka mellé ért. A fegyver fölött elvadult szőke haj; a sovány arcot a fáradtság, éhség és félelem forgatta ki emberi mivoltából.

Gábor lenyomta Rozikát a ta mögé:

— Ember! Mi nem bántunk! Jóbarát!

A revolver dörent, forgácsot vágott ki a fából.

Gábor mutogatott a két gyereknek, hogy kússzanak vissza. Mikor azonban mozdultak, két lövés sivitott ismét. — Ez tisztára megörült! — akarta mondani a férfi, de akkor jellegzetes csettenést hallott, s ugrott rögtön. Mielőtt az a másik új tárat tenne be.

Gábor! — sikoltott mögötte Rozika, s futott utána.

De a férfi akkor már az idegenen hasalt, a fegyvert kicsavarta a kezéből:

— Ember! Örült vagy! Mi nem bántunk!

Az idegen felemelte két öklét.

— Nem magyar — suttogta Rozika. — Nem ért magyarul.

Gábor letérdelt eléje, elővette a dózniját:

— Cselovek. Mencia — szedte össze a fronton szerzett nyelvtudását. — Mi barát. Hír iszt frajnd. Fride. Rozumis?

A csikosruhájú leengedte az egyik kezét.

Gyurka előreszaladt, a két fiatal meg az idegennek segített lejönni a meredélyen. Az ösvénynél Gábor a hátára vette.

— Nagysten! — mondta Nagy néni. — Ilyen is lehetséges?

Gábor letette a pehelykönnyű idegent egy székre, és odaszólt a lánynak:

— Meleg vizet hozzál.

Letérdelt az idegen lábához, felnézett, kérdőleg. Az bólintott. Akkor leszedte a kézzel tört faágakat a beteg lábról. Óvatosan húzta föl a csikos nadrág szárát. A bokája volt dagadt.

Végigtapogatta a zúzott lábszárcsontot, semmi. Aztán leért a bokához: a beteg felszisszent. Próbálta körbeforgatni a lábfejet. Kifelé nem hajlott.

Felállt, sodort két cigarettát, egyiket az idegen szájába dugta. Az slukkot slukk után engedett. Fölnézett, szőrös arcán szinte egybefolytak a könnyecsek. Bólintott.

— Menjetek arrébb — mondta Gábor a két gyereknek. — Fájni fog neki.

Leült a földre, a beteg lábat öibe vette, s finom érintésekkel, figyelő ujjakkal tapogatta végig a lábfejet, a bokát... az idegen hirtelen nagyot üvöltött; Gábor nevetett, felállt, és megtörölte a homlokát:

— Most meleg vizet neki. Aztán majd ecetes korpát.

Vacsora után anya meg lánya összenéztek.

— A sufniba — mondta Rozika.

Gábor már tudta, miről van szó. A szénapadlason a másik csapóajtó, ami nem nyílt, egy földbevált kamrát takart. Hosszú szakállas fiatalember ült ott, maga alá húzott lábakkal, térdén nagy könyv, homloka imaszíjjal átkötve — de csak a szája mozgott, hangot nem adott. Mariska néni napjában egyszer tett be neki vizet, élelmet, amit a fiú hálás meghajlással fogadott. Lent a faluban voltak szatócsok, de a sárga csillag elől valahová elmenekültek. Tamás nemrég vetődött haza, de láthatólag nem egészen tiszta az agya.

Éjjel elállt az eső, hajnalban erőset fagyott. Gyöngyházfényű fehérbe öltözött a táj, az égen egymást üzték a komorkék felhők, alattuk besütött a reggeli nap — a hegycsúcsok felvillantak, fehér lánggal lobogtak.

Gábor a fészert alatt barkácsolt. Az istálló felől egyszerre csak csoszsanó lépteket hallott. Az idegen volt. Kezet nyújtott.

— Gut morgen — mondta.

Gábor letette a vonókést:

— Német vagy? Tu fajcs?

Annak elborult az arca:

— Ne! Nein!

— Jól van, no — mondta a fiú békítőleg.

Az idegen valóban megnyugodott, leült egy szekéroldalra.

— Henk — mutogatott magára. — Ich bin Henk!

— Gábor. Én Gábor!

— Gábor — ismételte a másik.

Cigarettát csavartak.

— Nederland — mondta aztán Henk. — Ferstehst du? Amsterdam, Antwerpen.

— Ahá! — derült föl Gábor. — La Manche-csatorna!

— Ja-ja — örült a másik. — Englisch Chanrel.

Aztán két ujjal megfogta magán a csalánszövet ruhát:

— Kontzlager.

Gábor bólintott:

— Tu bisz jude.

Henk nemet intett.

— Kommuniszt vagy.

— Non-no! Mensch. Ich bin Mensch. Ferstehst du? A simple man!

S a félig szívott cigarettát hirtelen dühvel csapta le a földre, ép lábával rátiport.

Gábor nyugtatólag fogta meg a vállát:

— Jól van, pajtás. Gyere, menjünk be. Esszen.

Adtak neki civil ruhát. Mert igaz, hogy nappal nem mutatkozhat, akárcsak Tamás, de hát ez a csikos ruha mégsem emberre való. Gábor kézzel-lábbal elmagyarázta, mi a helyzet. A padlason megmutatta a vészkijáratot. Henk bólogatott, mikor azonban Gábor indult le a létrán, a holland megérintette a vállát, és mutatta az üres töltyét.

Gábor megnézte a fegyvert:

— Szerencséd van, pajtás! Az enyém is Frommer.

Három tartaléktára volt; kettőt átadott.

III.

Az etetőrács türhetős lett. Igaz, a lyukakat kicsit keserves volt kifúrni, de a bordák mind pászoltak lent is, fent is. Gábor kényelmesen szétvetette a lábát, és a dátumot kezdte vézni két kicirkalmazott akáclevél közé:

Anno 1944. XII.

Itt megakadt: hányadika van ma? Fölnézett a falra. Háta mögött könnyű lépteket hallott, odakérdezett:

— Hányadika van máma?

— Tizennyolcadika, pajtás! — válaszolt egy idegen férfihang.

Felpaftant.

Három katona állt ott, nyakukon átvett karabélyokkal.

— Jó munkát! — Lépett előre az egyik, sapkája alól hullámokban kibuggyanó gesztenyeszín hajjal.

— Köszönöm, az van.

— Nyírségi? — kérdezte a barnahajú.

Gábor meghökken:

— Én?!

Aztán kapcsolt, gyorsan: persze, a kiejtése!

— Nyírségi — mondta elszántan.

A három katona beszélt, holmi ital vízről, melegedésről, ő meg bólogatott, invitálta őket a konyhába, de az esze egyre csak azon járt: hát persze! Itt mindenki palócosan beszél, ő meg fzes tisztántúli tájszólásban! Vagyis: fuccs a kényelmes rejtőzködésnek.

Körülvizsgálta a hármat: rendesen öltözöttek, tiszták. Soványak, de nem kiéhezettek. Nem is túl fáradtak — ezek nem szökevények!... Fegyverét mindhárom a vizeslóca végéhez támasztotta — azaz, könnyelműek.

De rajta látják, hogy szökevény!

— Hozok egy kis harapnivalót — mondta, s kifordult a verandára. Esetleg eszük ágában sincs őt elvinni. De esetleg igen. Kivette a Frommert, s egy lépéssel újra bent volt a konyhában.

— Ne marhaskodj, bajtárs! — mondta a hullámoshajú.

A vizeslóca végénél csak két fegyver. Benézett a nyitott szobaajtón. Nem látta, csak tudta, hogy a harmadik karabély csöve onnan ásírt rá.

Eldobta a fegyvert, felemelte a kezét:

— Igen, szökevény vagyok.

— El van boronálva — mondta a szöke harmadik, s előjött a szobából.

Fegyverét a másik kettő mellé támasztotta, s ő is felemelte a kezét, tréfásan:

— Szökevény a negyvennégyes rossebbakáktól!

Aztán egy csomag Leventét cibált elő.

Gábor csak állt.

— Fehér Gábor! — szolt akkor a barnahajú. — Hát nem emlékszel? Második egyesített gyorsdandár! A Vereckei hágó előtt te fedeztet géppuskával a századunkat!

— Forgács... Forgács Géza! Te vagy az?!

Összeölekeztek.

A verandán egyszerre szapora léptek csattantak, s Gyurka bukkott be az ajtón:

— Gábor bácsi! Bújjon el! Három fegyveres...

Ekkor vette észre az idegeneket.

— Jól van, Gyurika — mondta Gábor. — Majd megyek, segíték behordani a fát.

A gyerek elment, Forgács leült vissza:

— Idefigyelj, Fehér Gábor! Ha már így összetalálkoztunk, terünk volna veled. Van egy géppuskánk...

Vacsoránál Gábor többször is tátotta a száját, hogy a háziaknak elmondja a helyzetet, de nem birt belekezdeni. — Na, majd, ha rágyújtok! — gondolta. Aztán kifújta az első füstöt; és akkor tétova lépések koccantak a verandán. Riadtan néztek össze. — Mint a búcsúban — gondolta a férfi. — Pontosan úgy járkálnak itt újabban.

A kitárt ajtóban alacsony, ősz hajú ember állt.

Mariska néni felsikoltott, hánytá magára a keresztet.

Rozika kitágult szemekkel, holtradermedten bámult.

Csak Gyurka ugrott föl:

— Édesapám!

Odaszaladt, átölelte a lábát.

Az ember felemelte a kezét, kis darabig úgy tartotta, mintha tűnődne, s csak aztán tette rá a gyerek fejére.

Beljebb lépett, bezárta az ajtót.

Gábor felállt:

— Isten hozta a házigazdát!

Nagy Bálint ismét várt egy kicsit felemelt kezével, csak aztán fogadta az üdvözlést. Utána odament a tűzhelyhez, két karját fölétartotta.

— Időváltozás lesz — szólalt meg végre. — Nagyon időváltozás lesz.

Fején hasadtan fityegett egy fülessapka, nadrágja szárából csöpögni kezdett a víz.

Éjszaka megérkezett az első igazi téli vihar. Rázta a padlást, lazította a cserepeket, itt-ott megroppantotta. Gábor hanyatt feküdt. nyitott szemmel, két keze a feje alatt: Az oroszok elhagyták Pásztót, az országutakon akasztottak lógnak az eperfákról, nyakukban tábla: Így jár minden áruló! Henk elment a három katonával. És ő? Merre tekeredjen?...

Sokára csendesedett a szél. Biztosan megindult a hó. De arra sem volt kedve, hogy felálljon, megnézzze.

Úgy érezte, pár percet se szunnyadt, mikor valami neszre riadt. Pitymallott. A padlás udvarra néző végéhez ment. A favágító mellett csendőr őrmester állt, két beosztottja vezette hozzá a hátrakötött kezű Nagy Bálintot.

— Katona vagy?! — kérdezte az őrmester.

— Igenis!

— Szóktél?!

— Igenis...

— A társaid?!

Nagy Bálint nézte a fényes csizmaszárat, s erőltette az agyát, mert jól tudta: akár az erdészetnél, akár katonáéknál, mindig illetendőan kell válaszolni, kiváltképp, ha éppen tegeznek az embert — de erre nem tudott mit mondani. Megvonta hát a vállát.

Az egyik csendőr meglökte:

— Nem hallod, hogy kérdez az őrmester úr?!

Nagy Bálint, vizsgázott vadőr, tizenhét hónapi frontszolgálat, három kitüntetéssel, két kiskorú gyermekkel és egy halálhírral — majdnem elvesztette az egyensúlyát. Fél lábát ösztönösen előretette, de csak azért, hogy gyorsabban felegyenesedhessen és újból összetehesse sarkát a friss, puha tapintású hóban.

— Kolomeánál — nyögte végül. — Ott maradt az egész szakasz, a harmadik rohamban...

— Még gúnyolódsz! — üvöltött föl hirtelen az őrmester.

A házból ekkor rohant ki Mariska néni:

— Drága tiszt urak! Aranyos-jó tiszt urak! — sikoltotta rekedt, valószínűtlenül magas hangon. — Mindig imádkozni fogok magukért! Odaért az őrmesterhez, térdrehullott előtte; átölelte, csókolta a csizmaszárat.

Az őrmester elhúzódott, s intett a távolabb álló két csendőrnek:

— Gyújtátok fel a tanyát. Itt nem lesz partizánfészek!

Ekkor Rosenkopf Tamás, aki hetekig hang, nyikkanás nélkül ült a sufniban, felüvöltött eszelősen:

— Éloi! Éloi! Lamma szabaktáni!

Gábor már lőtt is. A favágító azonban nagyon rézsút volt, így elvétette az őrmestert.

Mindegy már. Rohant a csapóajtó felé, de észrevette, hogy nemcsak az udvarról tüzelnek a padlás felé, hanem távolabbról is fegyverek csattognak.

Forgácsék?

Nem hagyhatja őket cserben.

És a családot.

Kúszva ért vissza a padlásfeljárathoz. Az istállóajtóból két csendőr tüzelt kifelé. A jobboldalt célozta meg. Elvétette. Legalább fél méterrel! Gábor homlokát kiverte a verejték.

Az elhibázott csendőr akkor felemelkedett, úgy tett, mintha erősen megrúgott labdát kapna el, majd fejfelé bukott ki az ajtón.

Gábor akkor vétette el a másikat.

A füle zúgni kezdett, eldobta a fegyvert.

A csendőrök jó tűzfedezettel vonultak vissza.

Elsőnek Henk futott be az udvarra, kezében frissen szákmányolt géppisztoly.

*

Tamás a kitört cserepek között lógott, fejfelé. Véres fejfelé. Nagy Bálint arcrabolva feküdt, összekötözött keze begömbült ujjakkal meredt az ég felé. A lábán keresztben a felesége. Rozika előttük térdelt, lehajtott fejjel, hangtalanul. Gyurka mellette sírt.

Gábor melléjük ereszkedett.

Forgács lépett oda hozzá:

— Na, fiú, itt a géppuska! Szép, megbízható: német!... A gyerekek meg lemenének a bányába. Ott bújik már az egész falu.

— Nem! — kiáltott Rozika.

— Ott biztonságban vagytok — mondta Forgács. — Gábor bácsi nem mehet veletek, mert katona. Elkapnák.

A lány nem szolt. Nézett a férfi arcába.

Gábor fölállt:

— Szedjétek össze valamit.

Rozika szája megrándult, de állt föl, s indult a ház felé. Félúton kezdte rázni a zokogás. Gábor ezt már nem látta. Csákányt hozott elő, kicsit távolabb sírt kezdett vágni a fagyott földbe. A hó ritkán megindult, s a keleten előtűnő nap megcsillantotta a szerszám kifényesedett pofáját.

A többiek segítettek. Kereszteket is ácsoltak.

Mire a két gyerek előjött, már a sírhantok emelkedtek.

Letérdeltek mind. Rozika mondta az imát, öccse el-elcsukló hangon követte. A férfiak levett sapkával hallgattak.

Mikor felálltak, Gábor megfogta Rozika kezét. Elindultak.

— Ember! — kiáltott Forgács!

Az csak ment.

— Gábor! Katona vagy! Magyar katona!

A férfi megállt, körbenézett az udvaron, mint aki most eszmél; végül az istálló előtt fekvő csendőrön állapodott meg a tekintete.

Lehajtotta a fejét és továbbindult. Jobb kezével Rozikát, ballal Gyurkát vezette.

Csak fönt, a tetőn álltak meg.

— A rács! — mondta Gyurka hirtelen. — Akáclevelet is írt rá Gábor bácsi!

— Eltettem — mondta csendesen a férfi. — Még a napot is rá kell majd vésni.

Északon Salgótarját égették a németek, lent délen harcokcsik támadták Kisterenyét.

— De mikor? — kérdezte Rozika.

— Majd.

— Mikor?! — kérdezte egyszerre a két testvér, és erős szorítással kapaszkodtak a férfi kezébe.

— Tavasszal — mondta az. — Tavasszal már biztosan... mikor a fecskék visszatérnek.

Hideg Antal

A kirakat

mintha mágikus radar
matatna homorú tükörben
maszatol elérhetetlen
kulisszává töpörödött
tárgyat fáradt arc le-
het ilyen árva habok
és szeszek után sután
kikerekítve a hiányok
falkáját faltól falig
az elképzelt aranyszín
füstben orral az üvegen
csapatúszó halak össz-
töne nyálkás ezüstben

Császár István

Mesterdalnokok

Bevezetővel kezdem, ha lehetséges, de csak egy filmet akarok elmondani. Egy olyan filmet, amely még egyetlen moziban sem látható, pedig valóságos világfilm. Egy világdíjnyertes film. El is fogják lopni valami nagymenő külföldi filmesek. Elmondom, mert magamban mindig felnevetek rajta, ugyanakkor a szívem facsarodik. Meg kell ezt osztani másokkal, hadd ne vessünk és facsarogjunk együtt.

Még mindig a bevezetőnél tartunk, majd szólok, ha kezdődik a film. Rögtön, rögtön...

Feküdtem egyik este otthon, éjjel fél egy felé, és olvastam, az ablak nyitva volt. Nálunk a kilencedik emeleten az utca minden zaját tisztábban hallani, mint lent. A bejárat előtti kőasztalnál néha estenként a környéken lakó kamaszfiúk üdögélnék társalogva. Amikor már elcsendesedik a forgalom, szinte minden szavukat hallani. Irigyledve szoktam figyelni őket, mert valamikor, elég régen én is így beszélgettem és nevetgéltem a barátaimmal a Duna-part lépcsőjén vagy egy téren.

De a kamaszfiúk éjjel fél egykor már hazamentek aludni, csak én olvastam álmatlanul.

Lént éneklő társaság közeledett. Hallottam őket már néhányszor. A hónap bizonyos napján rendszeresen megjelennek az éjszakában. Mindig éjjel után, tisztára mint a kísértetek, és éppen olyan láthatatlanul, de a hangjuk úgy harsog, mintha közvetlenül az ablak alatt dülöngélnének. Mert a hangjuk után ítélve, alaposan beszívott kísértetek.

Ezúttal, amikor közel értek, megálltak és ott maradtak. Álltak, énekeltek. én pedig olvastam. Nem olyan nehéz zajban olvasni. Csak két sor között gondolkodtam azon, hogy kik lehetnek a dalnokok. Erre a műsorukból lehetett következtetni. Régi katonadalokat adtak elő, aztán szintén régi műdalokat. Fiatalok nem ismerik ezeket, vagy ha ismerik, akkor sem éneklük. Ezek a lakótelepi gyerekek a panelházakhoz hasonló ízléssel és kultúrával rendelkeznek.

Megnéztem az órát, már fél órája énekeltek. Jobban mondva az ének csak anyaga volt a műsornak, ami tulajdonképpen az értelem betonfalai közül kiszabadult lélek és akarat égretörő erőfeszítését fejezte ki.

Letéve a könyvet, a még mindig folyó előadás felépítésén elmélkedtem.

Kezdetben csak a nóták hangereje fokozódott. Amikor az együttes elérte a csúcspontot, ércesen zengő hangfukban egy széttéphetetlenné forrott közösség diadalittassága harsogott. A dallam szinte minden lehetőségét kihasználta, a zene határához érkeztek.

Egy újabb fokozatba azáltal sikerült átlépniük, hogy a nóták utolsó sorát vagy a refrént merész formabontással minden dallamtól mentesen üvöltötték. Mivel ezt a mesteri fogást már eleve égbekiáltó fortisszimóban kezdték, a variációs lehetőségek számát úgy bővítették, hogy egyre váratlanabb helyen alkalmazták, mindazonáltal ügyelve arra, hogy ne válják az egész dal üvöltéssé. Az interpretálás így bővelkedett meghökkenítő ritmikai fordulatokban.

Elmélkedésemnek az volt az eredménye, hogy bosszúság helyett tiszta gyönyörűséget éreztem, amit kellemesen fűszerezett az is, hogy elképzeltem házunk azon lakóinak rideg érzéseit, akik járatlanok az elmélkedés világának útjain. És eszembe jutott a fiatalok és Anatóle France. Az ő hősei, akik tanítói voltak. Coignard Jeromos abbé, aki miután éjszaka elpáholják egy téren, megmossa a szökőkútban vérző orrát, aztán előveszi kedves Lucrétiusát, és felolvass néhány vigasztaló sort hű kísérőjének, Nyársforgató Jakabnak. Vagy Bergeret úr, aki benyitva felesége szobájába, megpillantja őt tanítványával az ágyban, csendesesen becsukja az ajtót, hogy észre ne vegyék. és oldalakon keresztül gondolkozik azon, miért hat ránk felzaklatóan mások nemji tevékenységének látványa. Vajon hány ilyen gondolkodásra mindig kész elme lakhat a mi házunkban és a mi buzgón cselekvésre törő korunkban? A korról még hozzátéveleges adataim sincsenek, de a házunkról tudom, hogy hat lépcsőháza van, minden lépcsőházban hatvan lakás. Halszor hat az harminchat. Tehát háromszázhatvan lakás. de ennek fele a túlsó oldalon van, tehát száznyolcvan lakásban hallhatták a mesterdalnokok előadását. Vajon hányban lakik olyan ember, aki képes élvezettel elemezni a formai tökélyt, amire eljutottak?

Azt csak képzeletem korlátoltsága és a már eddig nyújtott művészi élmény fölötti öröm hitette el velem, hogy a tökélyig jutottak. A műbe rejtett üzenet egy töredékének átvételekor és megfejtésekor (?) máris olyan gazdagnak éreztem magam, hogy be is értem volna ennyivel.

Ugye emlékszünk, hol tartottunk?

Nos, a következő rész ismét az együttes bámulatraméltó találékonyságát bizonyította. Most megőrizve a zenei téren elért vívmányokat, a dalszövegek gyökeres reformálásában találták meg életérzésük adekvát kifejezőmódját. Például azt, hogy a „...kocsmárosné azt hiszi, hogy a lányát elveszi...”, úgy zárták be hogy „...egy nagy...”. A „nagy” után következő pontok helyén alkalmazott szót én még körülírni is alig merem, arról a kifejezésről van szó, amit őseink Illyés Gyula szerint „lofat”-nak neveztek.

A Solymár utcai mesterdalnokok nyelve teljesen mai volt.

A műsor ezután hozzá nem értő fül számára a végzetes zürzavar felé haladt. A szakértő számára viszont nyilvánvalónak kellett lenni annak, hogy a különböző szövegváltozatok és az őket követő, illetve keveredő „Józsikám!” és „Bandikám”, „a pofád rohadjon el!”, valamint az erőteljes lábdobantások együttesen avangardista kihívást jelentettek az ember és természet közönye ellen.

Ugyanis még ekkor elemzésem végén sem hangzott semmilyen válasz a mi oldalunkról, a ház felől.

Szegény árvaim odalent, mert mi mások lehettek ők, a boldogtalanok, itt, ahol mindenütt építkeznek, ők fizetésnapon most térnek haza a szállásra, és az italtól mindenféle téboly ordít belőlük a tízemeletes házfalak közé? Ismertem őket, mintha ott állnék velük, az éjszaka ocsmány randalírozóival.

És mégis olyan végzetes volt ez a műsor, hogy tudtam, minden elmélkedő hajlamom ellenére... Mert közösségi ember vagyok én is...

Na most jön a film!

Főcím indul: „A Solymár utcai mesterdalnokok mártírhalála”.

Ott állnak az énekesek égre tárt torokkal, fogsorokkal. Dagadtan verdes szájukban a nyelvük.

Velük szemben, föléljük magasodva a tízemeletes háznak majdnem négyszáz ablaka. Egyikben sem énekelnek.

Az együttest már ismerjük, de a felvevőgép most meg is mutatja őket. Öten vannak. A legidősebb hatvanöt, a legfiatalabb tizennyolc éves, a többi eközött van.

Cipők: hegyesórrúttól bakancsig.

Vastag, szürke télikabátból alul csöpög a víz.

Amikor a már leírt műsor elviselhetetlenné válik, egyetlen ablakból kihajol egy trikós férfi és ledob valamilyen tárgyat. Egy pillanat szünet után, amikor azt hinnénk, hogy mindössze ennyi törté-
nik, egymás után kivilágosodnak az ablakok és mindegyikből dobálni kezdik az énekeseket, akik karjukat fejük fölé tartva védekeznek, de tovább harsognak.

Én is felkelek, mert megérezem, hogy történik valami.

Mintha az új év első perceiben lennék, mindenhol serényen dobálóznak.

Nem bírok ellentálni a vágynak, és az egyik hamutartómat (van belőlük négy) odavágom az énekesekhez, a testvéreimhez, akikről az előbb elmélkedtem.

Jó tréfának látszik az egész.

Van egy ronda virágvázánk, ajándékba kaptuk. Azt is ledobom. Aztán egy rossz könyvet.

És ott van az ablaknál a padlón egy nagyon régi Royal írógép, lehet tizenöt kiló. Azt is.

A virágcserepet, a rossz órát...

Lenf még mindig énekelnek. Már térdükig érnek a tárgyak.

„Józsikám! Józsikám! Itt vagyok Bandi! Lajosra vigyázzatok! Lajoskám, az anyjuk keserves istenit! Haj, de kocsmárosné azt hiszi! Százados úr, ha felül a lovára! Kinek zsidó lány a babája! Harcban halni a hazáért, dicső halál! Sej, ha nyílik a tárnal! Szódd a selymet, elvtárs! Árpád apánk! Csaba királyfi! Krasznahorka büszke vára! Kovács vagyok, ifjú a-Jelkem Moszkva, Peking! Schneider Fáni, de azt mondta...”

Már roskadoznak vérző fejjel, de még száll a daluk.

A lemezjátszót nem is akartam kidobni, de most már egye meg a fészkes fekete fene! A sok-sok rohadt könyvet! Az ócska, zörgő hűtőszekrényt a feleségemmel hurcoljuk az ablakhoz, csak repüljön, benne a rohadt hússal!

Nézz körül te is a lakásban, ha van, és gondold meg, ha elkezded egyszer, melyik tárgynál tudsz megállni.

Nézz körül, és végy számba mindent! Mert én unom a felsorolást...

Ott repül minden a levegőben. Kinyílik a papírdoboz, Péterke és Andriská fényképei szálldosnak belőle.

„Dehát... Józsikám...”

Már csak vonaglik a szemét közepe. Reggelre az első emeletig ér, és minden lakás üres, egy gyufásdobozt sem találhatsz egyikben sem.

...Szép film, minden benne. Sem a síráshoz, sem a nevetéshez nem maradt könnyünk.

Felirat: „Vége”.

Most már az utolsó következik. Ha már bevezetővel kezdtük...

A mesterdalnokok műsora egyre halkabb lett, elment valamerre, és én tovább olvastam. Egészen hajnalig olvastam. Vajon hogy fogok holnap felkelni?

Laczkó Pál

A mi kis tetthelyünk

Kivágták már azt a körtefát, közölte a beosztásához képest fiatal igazgató, amikor az előző olvasótábor közös emlékeinek felelevenítését éppen az akkori záróaktussal kezdték; nevezetesen az utolsó napon elővett vezetői — lapos rá minden jelző, hogy milyen minőségű — körtepállinkával. Ugyanis, akkor ígéretet kaptak, hogy ide bármikor betoppanhatnak, ebből az isteni nedűből mindenkor részesedhetnek. És most mindhárman — két fővárosi „fiatal” költő és egy helybeli (megyei) ugyancsak fiatal prózaista — családottan vették tudomásul reményeik illetén megszűlését. Az intellektuálisabb F. K. (= Fiala Költő v. Fővárosi Költő) már azt latolgatta, vajon annak idején a körtepállinka az ivás ápolására és megtartásra érdemes egyetemista szokását jelképezte-e az újdonsült igazgatónál a gálás vendéglátás, avagy már a helyi brancs szokásrendszerének átvételét. A helyzet (az ifjú igazgató) megítélése szempontjából egyáltalán nem volt mellékes, melyik lehetőségben rejtőzik az igazság. Am a másik F. K. (= Fiala Költő v. Fővárosi Költő; javalt az utóbbi használata) sokkal gyakorlatiasabb lévén (ahol nincs pia, ott nem iszunk), nem merült el ilyen mélységű metafizikai kérdésekben.

A helyi prózaíró (találhatnánk-e rá is közhasználatú rövidítést?) látván fővárosi pálya- és kortársai letargiáját, ami pontosan leolvasható volt az ábrázaturáról, megint némi elégtételt érzett: ugyanaz, mint mindig — semmi érzékük a konkrétumok iránt. Amellett tele vannak előítéletekkel. Például, ami az igazgató személyét illeti. Igaz, erre most nem térhetek ki, s hogy közvetítőként lépjen fel, kérdést intézett vendéglátójukhoz, tudakolván a gaztett körülményeit, amely véget vetett ama nemes fa életének; körülményes érdeklődésében megvillantva a régmúlt századok diákköltészetében való jártasságát, illőnek vélvén a hely szelleméhez és a körülményekhez.

Gyakorlatiasabb F. K.-t (vö: fentiek) nem hatotta meg az előadott történet, hiszen a tényen már nem változtathatnak: itt nem fognak inni. Számára ugyanis már az első közlésből („kivágták már azt a körtefát”) az is nyilvánvalóvá vált, hogy itt nem csupán körtepállinkát nem isznak, hanem szódavizet sem, az pedig, ugye, csak hosszúlépésben viselhető el egyébként is. Az ilyen kérdésekben csalahatatlán ösztöne volt, s most is érezte, hogy ihletett pillanatban van: ez a manus (es-nek ejti az s-t) semmit nem rak eléjük, legfeljebb a nagy szívét, de azt tartsa meg, jó lesz valami urnába, mint Rákóczié meg Chopiné, bár Rákócziiban nem volt egészen biztos, sokkal inkább Chopinben, varsói élményei alapján. Mielőtt „lengyel”-nosztalgiaja, a hatvanas évek nemzetközi (= kelet-közép-európai) csavargásainak emléke megejtette volna, a külső szemlélő számára különös és érthetetlen fejmozdulatot tett: mintha nem tudná használni a kezét, hogy az orra hegyéről elhessintsen egy szemtelen legyet. Számára ettől a helyzet áttekinthetővé vált, feje kitisztult — innen tovább kell állni. S mire az a tölteléggondolat motozott a kutacsai alatt, hogy inkább előbb, mint utóbb (ti. továbbállni), eszébe villant a kocsmá, az ő kocsmájuk, pár lépésre a kolostorból átképzett diákköltőhöz, ahol a szállásuk volt. Az a felejthetetlen intézmény, ahol a kora reggeli nyitás után az elsők között hajtották fel a napi elsőt, abban a meghitt időszakban, amikor a hamisítatlan törzsvendégeknek előre felsorakoztatják a felesek, hogy a várakozástól megkímélve vehessék magukhoz napi indító adagjukat. Régi szép idők! — ma már ez sem volna lehetséges (lásd: szeszrendelet). Annyi minden megváltozott! A másik F. K.-ra nézett — ők már egy másik generáció, gondolta, nincs meg bennük a felejthetetlen (hős?) hatvanas évek lendülete. Azért a közvetlen cél, minden rezignációja ellenére, világos maradt, s ez a világosság terült szét az alkoholizmus ki tudja melyik stádiumát jelző, kissé puffadt arcán.

A másik F. K. (vö: fentiek) viszont pusztán fanyar mosolyt engedett magának az igazgató magyarázatára. Tudta, miért. Az átkos (= az egész magyar irodalomra átkos) anekdotizmus megtestesülését látta az esetben. Vidék, gondolta. A vő feljelent a szeszfőzész apóst, kétszeres okból: az após valóban tiltott módon értékesítette a szeszgyár termelésének jelentős részét, másrészt valamilyen feltételhez (mint pl.: három unoka, a gyermekek megkereszteltetése, stb., stb.) kötötte a támogatását a vő kocsihoz, aki viszont nem volt hajlandó teljesíteni azokat. Végeredmény: nincs új kocsi, de a kastélymúzeum igazgatójának sincs körtepállinkája. A provincializmusnak ezek a vigasztalan összefüggésrendszerei! — emelte fel friss tapasztalatát az e tárgyban közelmúltban olvasott szociológiai dolgozat elméleti színvonalára. Araszolunk, araszolgatunk, tette még hozzá magában.

Igy, ha más-más irányból is, a két F. K. (vö: fentiek) szinte egy időben jutott ugyanarra a gondolatra: „El innen!” Világos célképzete azonban csak egyiküknek lévén, a másik (groteszknak nem mondható, de fanyar, intellektuális költészetet művelvén) megvetette a hátát a luxuskényelmű fotelban, és abba a töprengő helyzetbe fordította fejét, amelyben a szóban forgó testrészt eltávolodni s mintegy önállósodni látszott a gerinc vonalában meghúzható hossz tengelytől. Már csak az hiányzik, hogy kezét az állához emelje, gondolta H. Sz. Megtörtént: úgy tűnik, mintha a tenyerébe venné a koponyáját. Kínos, roppant kínos, vélekedett magában H. Sz., hiszen ilyenkor F. K. nem hajlandó társalogni. H. Sz. legszívesebben letargiába esett volna, hiszen a szeme láttára és minden igyekezete ellenére fulladt be az összejövétel. A belső összeomlást azonban nem volt hajlandó megengedni önmagának.

Sajátos felelősségérzet lobogott benne mindig, ha idegeneket kalauzolt a megyében, s bárha a kendőzetlen igazság bemutatására törekedett is, azt úgy tette, hogy arányos összkép kerekedjék ki, amelyen belül megfelelően rendezeltek a jelenségek. Bár az utóbbi időben gyanakodott magára. Megkísértette a vágy, hogy elmenjen valamilyen szélsőséges irányba. Fogalmazatlanul ugyan, de engedte magában bolyongani ezt a lehetőséget, hátha így kikényszerítheti ma-

gából azt, aminek jöttére már egy ideje hiába vár; röviden: az ihletet. Látva a két F. K. képtelen magatartását ebben az egyszerű helyzetben — egyikük vergődését, másikuk kiérleletlen fölénységét —, elhatalmasodott rajta a kötetnélküliek gögje, s a műfajsovinizmus: nem alanyi költő ő, hogy engedjen részjelenségek csábításának, önön hangulatainak. Memorizálta a helyzet képletét, későbbi feljegyzéseire. („I. Minden Pesten történik. II. Minden csak velem történik. III. Nem Pest az ország.”) Itt, a kastély kocsi felhajtója fölé kiugró nagyablakos igazgatói szobában célravezetőbbnek látta elvágni a beszélgetés vékonyka fonalát, mondván, hogy az idő múlik, s szétresztett gyerekeik hamarosan újra gyülekeznek. Nem feledkezett meg azonban arról sem, hogy ezt a majdnem-kudarcot később majd a nap egészének szövetébe, megfelelő helyen, be kell szőnie. Ehhez a taktikus döntéshez éppen kapóra jött az igazgató kéretlen vallomása, a búcsúzás előtti percekben.

Az igazgató megkérdezte ugyanis, hogy nem érdekli-e őket egy bizonyos helybeli törökkori várkapitány, akivel kapcsolatban rendkívül ellentmondásos adatokra bukkant, s akiről megdölni látszik a hagyomány, miszerint áruló volt. Sőt, az ellenkezőjét sikerült bizonyítani = hős volt) okadatolt tanulmányában, amelyből igény esetén hamarosan különnyomatot tud küldeni. Egyébként Balassinak majdnem kortársa volt a rehabilitált várkapitány, tette még hozzá.

A magyar költészet és történelem évszázadainak illetően való bekapcsolása nem kelthette föl az érdeklődést, mert H. Sz. az idő rövidségére hivatkozva most már távozásra ösztökölte a csapatot, amit a célképzettel bíró F. K. hevesen támogatott. A másik vetett egy pillantást a kastélydombról varázslatosan kínáló tájra, majd kifelé menet összegzett: „Múlt; értelmezhetőség/hetetlenység.” Változatlanul nincs érzéke a természethez, regisztrálta H. Sz. F. K. tájra vetett futó pillantását.

Huh, de megszómozott; a múzeumok száraz levegője mindig szomjassá teszi, jelentette ki — könnyen megfejtendő, melyik — F. K., majd kiadta a jelszót: „Irány a kocsmánk!”

„A kocsmánk!” „A kocsmánk!” — visszhangzott kétszer, ha eltérő hangsúlyokkal is. A feltoluló emlékek hatására összerendezett mozgásokkal, célirányosan meglódultak.

Mielőtt azonban révbe érhetek volna, megállította őket H. Sz. — „Emlékeztek?” — kérdése. Persze, válaszolta a sietősebb F. K., mint-ha azt mondaná, ne húzzuk az időt, holott most a célegyenesben nemhogy emlékezni, de szinte semmi egyéb nem volt képes.

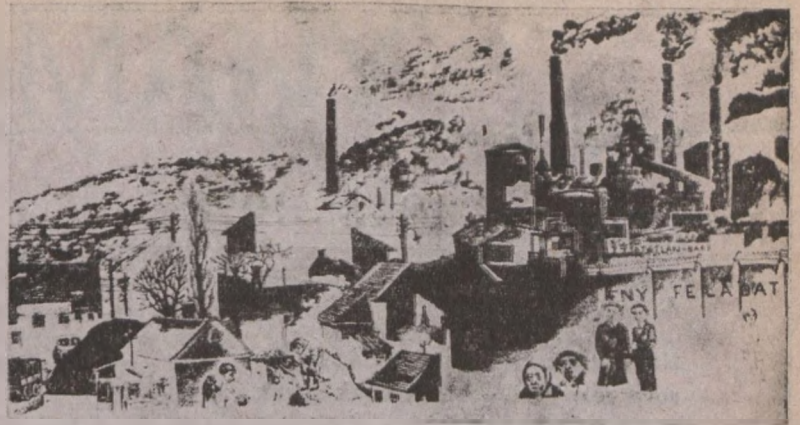
A legérdekesebb F. K. hallgatott, mert az egész jelenet felvillant előtte, mint Delacroix lova a villámfényben: ha nem jön az a teherautó, nem ússza meg verés nélkül a pali.

— Az a szadista állat! — vett rajta erőt akkori erkölcsi felháborodása. — Kishiján eltörte a gyerek karját.

H. Sz. megütközött. Ez akkor nem került volna szóba? Lehetetlen! Mindig hajnalok hajnaláig boncolgatták, vitatták a mögöttük levő napot.

— Szóval, te úgy gondold, nem véletlenül csapódott a lány karjára az ajtó? — csúszott ki a csodálkozó kérdés H. Sz. száján. Pontosan látta maga előtt a múlt évi jelenetet. A volt kolostorfal mellvédje fölött nézett el, telve mély és kellemes érzésekkel. Feltöltődött a sikeres délelőttől, s a fáradtság a szellemi felajzottságtól különös éteri állapottá szublimálódott benne. Nézte a kollégiumkert még szerzetesek által kialakított sétaútvonalait a domboldalon, a tujákat, más díszcserjéket, hallani vélte a két bővízű forrás csobogását. A kitaruló panorámát nem zavarta egyetlen épület sem. Alant keskeny folyó — szalagja innen nem is látszott — széles ártere biztosította a tágasságot, amelyen elidőzhetett és megfuthatott a tekintet. Messze, a folyó túloldali árterének szélén dombok nyúltak el, egymást fedvetakarva, nyugodt, időtlen hullámzással, horhosokkal a hegyek hónaljában, s részleteiben felismerhetetlen falvakkal. Szívesen lett volna itt szerzetes, gondolta, s lenne ma is, nagyon gyakran, tette hozzá azzal megfordult.

Mint a lassítva megismételt gólhelyzetnél, olyan pontosan látta, mi fog történni — megakadályozhatatlanul. A maga részéről sima esetnek könyvelte el az ügyet: a fiú és a lány itt a táborban látta egymást először, egyik pillanatról a másikra megszerették egymást a félig még gyerekek legártatlanabb szerelmével. Olyan kedves jelenség voltak, hogy még ő sem tudott rajtuk mosolyogni, ami pedig mindig rájött másik szerelmi gesztusai láttán. A szülők gyors elhatározását, hogy gyerekeiket hazaviszik (váratlan látogatásukkor kézenfogva látták a lányt a fiúval), túlzott aggodalmaskodásnak tekintette. A leginkább érdekelt F. K. még az utolsó pillanatban is megpróbálta lebeszélni őket. Az asszony azonban — végig ő vitte a szót, igen felhergelt állapotban, míg férje elnézett a vitaközök kö-

zött a semmibe, kb. abba az irányba, amerre H. Sz. is bámult még az előbb — minősítő jelzők tömegét kezdte ontani a táborra. H. Sz. egyszerűen nem érzekelte, hogy ő is érdekelt a szóváltásban. Abban a pillanatban viszont, amint megfordult, a szeme előtt kérelhetetlenül befejezéséhez közeledő mozgásrendszer hihetetlen szívóhatást gyakorolt rá. Az áttekintését azonban, úgy hitte akkor, s gondolta még az előbb is a véletlenül vonatkozó kérdésével, nem veszítette el.

— Persze, hogy nem véletlenül! — válaszolt F. K. — Azt se bánta volna, ha előri a lány karját.

— Te nem láttad a darabárust?

— Miféle darabárust? Valami teherautó ment el mögöttem, arra emlékszem.

— Persze! Az volt a darabárus — Most magyarázza el a vidéki áruszállításnak ezt az oly közismert módját, gondolta H. Sz. — Még ordítottam is, hogy vigyázz!

— Azt már nem hallottam. Teljesen megvadított, amit a lány nyal csinált. Kiütközött rajta, hogy nem az övé, terhére van, neki csak az asszony kellett. Leütöm, ha gyorsan be nem száll.

— Én már csak azt láttam — derengett föl végre valami a sietősebb F. K.-nak is —, hogy az asszony a kocsi túloldalán két kézzel fogja a fejét a réműletől, te meg hozzátapadsz a kocsi első ajtajához. Azt hittem, az örülten jövő teherautó elől. A sráccal voltam elfoglalva, pátyolgattam a lelkét, mert kétségbeejtette, mi lesz a lánnyal, biztos kitépi az apja a haját. Én már csak azt láttam, hogy a teherautó elől a kocsihoz lapulsz.

— Az tehát a kérdés, bűnös volt-e az apa? Aki különben végig tényleg passzívan viselkedett, de ettől még, ki tudja, miféle feszültségek feszítették. Ahogy én láttam a helyzetet, te mindenképpen félreérted, utólag is. A kocsinak nyitva volt mindkét ajtaja, a forgalom felőli oldalon. A lány már bent ült hátul, és kiintett még a fiúnak mielőtt az anyja beszáll. Az apa meglátta a teherautót, féltette az ajtószárnyakat — bevágta előbb a hátsót, rá a gyerek kezére, maga is beugrott, s mivel gyors volt, így te hozzásimulhattál a teherautó elől a kocsihoz. A teherautó melleleg az utolsó pillanatban felhajtott a járdára, hogy kikerüljön benneteket.

— Így is értelmezhető, de...

— Semmi de! Az egésznek a nő volt a mozgatóoka — jelentette ki a másik F. K. — Nem láttátok, miféle volt? Lerítt róla a természet!

— És a férfi?

— És mi?

— És a fiú meg lány?

— Tehát kérdés-e, hogy mi módon csapódott az ajtó a lány karjára?

— Nem.

— Igen.

— Tehát igen is, meg nem is? Többet kellene tudnunk a férfiről is, az asszonyról is, a lányról is...

— És ha most azt mondd, no meg persze magunkról is, dührohamot kapok. Inkább menjünk inni, mert zokon veszik, hogy itt jártunk és be se tértünk.

— Én túllépnék e mai kocsmán; hogy a költőt idézzem — szelemeskedett egyikük.

Aztán a kocsmában azon a körülményes módon, ahogy az itall ismerők isznak, megitta mindegyikük a magáét. Nagyjából egyenlő mennyiséget.

Csanády János

Budapest, 1948–1978

1.

Háztömbök közt a szűrt alkonyi fény
még permetez, a kék kockák simák,
vacsorára vágtam szalonnabőrt,
s törtem madárlátta kenyeret hozzá;
mezők dalát hallottam átszűrődni
Ferencváros téglarengetegén,
kiálltam a műhelyudvarra, csillagok
ragyogtak, csak mint otthon, odafenn,
és megemelt a láthatatlan árám,
hazámba vágytam.

Az autók a műhelyudvaron
megesodáltak különös vágyam,
kimentem az utcára, villanyáram
árasztott fényt az utcasarkokon,
árnyak suhantak, utcakölyök-árnyak,
mondtam nekik, ez itt az otthonom,
a téglafal mögött. Betonkalicka,
főnt ködlött a Tejút, amarra délre,
tereken, pályaudvarokon is túl
kanyarog egy dülőút.

Ezen a dülön sokat bandukoltam
hazafelé, alkony-ég peremén,
kapám, tarisznyám vállamra vettem,
dalokat dajkáltam szívemben,
nagy messzire elvágytam én,
most itt vagyok, vágyak bús bajnoka,
az udvarban autó-állatok
reggelre várnak, mikor majd befekszem
vázuk alá, a sarat leverem,
de ez a dal akkor is zsong szívemben.

2.

Az udvaron a falból vízcsap állt ki,
télen-nyáron alatta mosakodtam,
dolgozott az otthonról hozott szappan,
mint nagymama főzött üstben — mosószappan,
sikálta az olajos maszatot
arcomról és dús-loboncú hajamról —
alkonyatkor derékig vetkeztem
az ember a vízcsap alá hajol.

Valami tűz éghetett akkor bennem,
tizenhat évem áramló tüze,
míg a vadonba magamat bevettem,
nem oltotta azt tűzoltók keze,
csak az udvari vízcsap locsolta,
így növekedett meg magányom tornya —
Tornyai úr fejét csóválva mondta;
mit is mondott? Már nem emlékezem.

Így növekedett meg magányom tornya,
ott ácsorogtam magas grádicsán,
különös, zsongó dalaimat mondva,
csak magamban, s mint valami csodát,
vártam a másnapot, szívós parasztok
ültették belém e várakozást,
az ősök. Közben nyárra tél hajolt,
és számolatlan múltak a napok.

3.

Galammb kopog az ablak peremén,
amíg ezt a kis versemet írom,
üzenetet kopog, mit értek én,
néha-néha meglássul az iram,
ilyenkor az ablakon kipillantok,
mint aki — íme — már megérkezett,
és megsimítom szemem sugarával,
aki az üzenettel érkezett.

Bent a rádió a vízállást mondja,
és sorolja a tél üzenetét,
lovacskát rajzol lányom gondos tolla,
mezőkön lobog és érik a fény,
a lovacska ménessé szaporul,
és vágatnak már a tágas mezőn,
körülöttük csikósok pattogatnak.

Az idő érik, mint e költemény,
mint aki érik, így ötven felé,
kivág a nap néha egy sugarat
felhők mögül — nyáron majd megtelik
a napsugárral az égi edény,
de addig is, még addig várni kell,
és belülről sugárzik a fény.

HAGYOMÁNY

Történelmi kutatás és történelmi publikáció

A címben jelzett kérdéskör vizsgálatának az ad aktualitást, hogy szükségesnek tűnik a tíz évvel ezelőtt megindult történet-kutatói tevékenység elvi eredményeinek összefoglalása — mindenekelőtt a jövőendő szempontjából. Nagy segítséget jelentett számomra, hogy az általam is nagyra becsült és gazdag tapasztalatokkal bíró Belitzky János szakavatott cikkét olvashattam (Palócföld 1979/3. szám. — A szerk.), amely sok vonatkozásban megkönnyítette számomra a téma megközelítését. Hiszen cikkében azokat a tényeket írta le, azokat a kérdésköröket boncolgatta, amelyek a történelmünk kutatásával foglalkozók számára is eldöntendőek; azokat a körülményeket vizsgálta, amelyek az itt és most kutatóknak cselekvési terepet biztosítanak.

Az alkotókedv minősége egyúttal az életképesség színvonalát is jelenti. Egy-egy közösség alkotóképeségét és alkotói ambícióit sokféleképpen realizálhatja. Ez irányú törekvéseire utal, ha mindennapi életében eszközeit, lehetőségeit, tudatosan, egy rendező elv alapján összpontosítja, s munkáját ennek megfelelően végzi. A rendezés természetesen a folyamatban szervesen érzékelhető cselekvéssor alapján történik: mindenkor az előzmények számbavételéből, a körülmények elemzéséből, a konzekvenciák levonásából tevődik össze.

Általában az emberi cselekvés, így különösképp a történelmi kutatás sem választható el a konkrét társadalmi szituációtól, az abban kialakult gyakorlattól. Így, amikor történelmi kutatásunk itteni helyzetét jellemezzük és feladatait soroljuk fel, csak úgy tehetjük, ha művelődésügyünk körülményeit is bekapcsoljuk gondolatmenetünkbe.

*

Úgy tűnik, hogy napjaink nógrádi művelődési viszonyait az jellemzi leginkább, hogy intenzíven van jelen a belső fejlődési törvényszerűségekből következő újabb, tartalmasabb feladatokra való felkészülés igénye. Mostanában a kulturális gyakorlat más és más területei kerülnek nagyító alá, hogy az elemzést és véleménycserét követően bontakozzék ki a korábbtól korszerűbb gyakorlat, így gazdagodjék tudásunk.

Mindenekelőtt néhány elvi kérdéshez kapcsolódó véleményemet kell leszögezmem. Közülük is talán a legsúlyosabb, hogy gyakorlatunkban még nem tisztázódott az ún. helytörténetírás és az ún. „nagy” történetírás viszonya, a közöttük levő esetleges különbözőségek, vagy (még inkább) összefüggések.

Úgy gondolom, ez utóbbit kell hangsúlyoznunk, ha helyes választ akarunk kapni mindazokra a kérdésekre, amelyek az összefüggés elemzése során felvethetők. Dehát próbáljunk sorrendet tartani: mi lehet az oka, hogy a két pólus között megbomlott az egyensúly? Amikor a helytörténetírásról beszélünk, és ilyesféle tevékenységet folytatunk, sokszor teszünk olyan szakmai (a történetkutatás, -írás alapelveit, ismereteit figyelmen kívül hagyó) engedményeket, amelyek ezt a tevékenységet tulajdonképpen értéktelenné teszik. S lévén, hogy itt (az országos szóhasználat szerint „vidéken”) élünk, önámításból helytörténetnek tituláljuk a produktumot, és a produktumot is így nevezzük. Ezzel mintegy azt is jelezve, hogy aki kézbe veszi és olvassa a művet, annak nem szabad a mércét „magasra” emelnie; más szóval nem szabad a minőséget az országos, a történet, az irodalom általános mércéje szerint mérnie, mert anélkül lapozgat: az valami más! Igen, ha így járunk el, és ezt tudjuk, végre valahára ki kell mondanunk azt is, hogy az ebben a felfogásban megteremtett érték-ér-

téktelenség. Amihez még párosul a történelmi kritika, amelyet az a rossz gyakorlat jellemez, hogy a „kritikánkban” „leírunk”, adomázunk, és úgy teszünk, „mintha” kritikát írnánk a „mintha” történelmi produktumról. És így valójában rosszabbat cselekszünk, mint ha ezen a téren semmit sem tennénk: mert kialakítunk — magunk és esetlegesen az olvasó számára — egy olyan értékrendet, amelyen a valóságos — társadalmi értékkála rendje mellékes! (A dolog lényegi, érdemi tisztázása végett „sarkosan” megfogalmazott kérdésekből látszódik: e problémakör — a történetírás Budapesten túl — szorosan kapcsolódik a máshol is jelentkező társadalmi jelenséghez, magatartásformához — a vidékiséghoz. Ez pedig már olyan téma, ami másfelé vezetne, így inkább térjünk vissza eredeti célkitűzésünkhöz.)

Felvethető: jogos-e háborgásunk, amikor épp a közelmúltban készült el olyan történelmi mű — mindenekelőtt a megyei monográfiára gondolok —, amely a minőséget, a korszerűséget, a történetírás szempontjait valósította meg sikeresen. S jogos-e az a kérdésfelvetés, hogy máshol még így sem állnak a dolgok, s hogy ennek korábbi elmaradásunk, az intézményháttér gyengesége az oka. (Bár ezt a kérdést sem ártana körüljárni.) Mivel egy tevékenység tartós meghonosodásáról, jövőjéről kell véleményt mondanunk, annak fejlődését kell segítenünk, így itt az első felvetéshez érdemesebb kapcsolódnunk.

A monográfia megszületése kétségkívül imponáló eredmény: az azzal kapcsolatban végzett kutatások egyszeri — de korántsem végérvényes — szintézise jött létre. A kutatások „mellékterméke” más (város- és üzemtörténelmi) feldolgozásokban is megjelent. De hiba lenne, ha nem vennénk észre, hogy ezek színvonalára — mert „direkt” igényeket, egyféle „kivagyiságot” is megtestesítettek — rohamosan zuhan. Mindezeknek a jelenségeknek a meglétét segíti mostani gyakorlatunk: napjainkban rendszerbe foglalt, összefogott társadalomkutatás nem folyik a megyében. Az éppencsak műhelynek nevezhető intézmények a saját profiljuk, olykor az ott dolgozók szubjektív és anyagi érdekei által behatárolt területen (nyugodtan leírhatom: korlátok között) végzik tevékenységüket. E körülmények között egyre növekvő szerepet kap az indulat, a féltékenykedés, vagy ennek édestestvere: a „ne zavarjuk egymás vizeit” felfogást megtestesítő, egymást dicsérgető alázatoskodás, a „te vagy a legnagyobb” szemlélete.

Mindebből következően azt gondolom először: mivel a megye történetének eddigi feldolgozásából származó tapasztalatok összegzése még napjainkban is hiányzik, ennek pótlása nagyon kívánatos. E tapasztalatok birtokában a mai viszonyokhoz méltó újabb feladatsor megfogalmazása állíthatja meg a mostani káros jelenségek eluralkodását. A feladatoknak természetszerűen nem „helytörténetírói szempontból” kell kiindulniuk, nem azt kell képviselniük, hanem az egységes történelmi, történetírói követelmények szerint kell felépülniük.

Másodsor: azt tartom, hogy a „magányos farkas” kutatók időszaka lejárt ugyan, de a szemlélet és gyakorlat még jelen van. Annak ellenére van így, hogy tudjuk: egy-egy kutató, bármilyen nagy legyen is áttekintőképesége, az irodalomban, a források között (egyéb elfoglaltságai mellett) nem tud kellően tájékozódni. Amíg tehát ez a gyakorlat marad fenn, addig valóban a szubjektív erő, a kedvtelés az, ami a kutatómunkát meghatározza. Az egyéni, a személyes vonzódás által meghatározott kutatás és a közösségi érdek látszólagos különbsége ma azért maradt fenn, mert felszámolására, a kellő összhang megteremtésére jószerivel nem történt tudatos cselekvés. A megoldás a tudományos tevékenység intézményi feltételeinek fejlesztésében rejlik.

Harmadsor: nem elhanyagolható a történelmi irodalom iránt érdeklődő közeg jelenléte. Itt — lévén, hogy kizárólag tapasztalati tényekre hivatkozhat mindenki — a két pólus közötti ellen-

tét meglétét is számításba kell vennünk. Az egyik tapasztalatunk az, hogy a megye múzeumaiban évről évre nő a látogatói szám — tehát a történetiség iránti érdeklődés. Nemcsak a képzőművészeti kiállításaink iránt érdeklődnek (bár ha így lenne, az se volna természetesen baj), hanem a történeti, dokumentált hiteles régészeti vagy újkori történeti tárlatok hatása is megnőtt. Tehát röviden szólva: a történeti közvélemény egyik primér összetevőjét jelentő történeti tárlatok vonzzák az embereket. (Ezek a tárlatok mindenekelőtt a megye történetéből merítik anyagukat.) A másik tapasztalat az, hogy a megye történetének teoretikus feldolgozása iránti érdeklődés nem túl magas. Ma még inkább alacsony szintűnek nevezhető ezek bekapcsolása az ismeretterjesztésbe, az oktatásba: tehát a feltárt ismeret nagyon nehezen jut el azokhoz, akiknek „hasznára” feltáródott. Az ellentmondást feloldó kérdés: nem arról a természetes védekező reflexről van itt szó, amely óvatos, ha ilyen típusú feldolgozással találkozunk? A „kötelező irodalmak”-szemlélet továbbélő, gátló hatásának egyik variánsa van jelen itt is, s ez azzal a tapasztalattal is párosult, amelyet a brosúrástílusú, rossz szemléletű, dogmatikus felfogású, gyenge nyomdai színvonalú könyvek váltottak ki. Megoldást csak tudatosan megtervezett munka hozhat itt is.

Negyedszerre az ún. gazdaságossági kérdéseket kell felvetnünk. (Manapság különösképp égetően van jelen e feladat!) Így például jogosan feltételezhető — hogy a kiadói engedélyekhez jutást szigorúbb szakmai mércék alapján dönti el a kulturális igazgatás. Mégis, a különböző vállalatok, társadalmi szervek, nem hivatalos kiadók által megjelentetett „történeti feldolgozások” száma nem csökkent. Viszont ellenhatásként: nem kevés erőfeszítést jelent a publikációs tevékenységet is végző szakmai intézmények számára a „saját” tanulmányaik megjelentetése. Ez utóbbiakkal szemben — talán mert az előzőeknél könnyebb itt az ellenállás — nagy a szigor, olykor a gáncsoskodás sem marad el. Mi tehát a — társadalmi érdeket figyelembevevően — gazdaságos?

Mi lehet a megoldás útja? A mai tapasztalatok alapján nagy lehetőség kínálkozik az erők jobb összefogására. Most — ha csak a társadalomtudományok területén maradunk is — szükségesnek látszik egy olyan koordinációs szervezet létrehozása, amely a tudományos témák elosztásában, a tevékenység értéke-

lésében, a témához kötődő kiadványok megjelentetőségében vállal feladatot. (E szervezetben azoknak az intézményeknek vezetői, tagjai vegyének részt, akik a történeti kutatásban is érintettek: így az oktatási igazgatóság munkásmozgalmi tanszéke, a főiskola marxista tanszéki csoportja, a megyei könyvtár, a megyei művelődési központ, a megyei levéltár, a megyei pártarchívum, a múzeumok igazgatósága — hogy csak a legfontosabbakat említsem.) Az intézményi feltételek segítségével — kezdetben — a célra koncentrált tevékenység alakulhat ki. Egy idő után a tapasztalatok értékelésére kerülhet sor, amelyek későbbiekben a megyei tudománypolitikai (anyagi) alap létrehozását is feltételezi.

A koordinációs szervezet természetszerűen eszköz lehet csak. Ezért kizárólag így is kell felfognunk tevékenységét. Olyan koncentrátnak lenne azonban, amelyben a feladatok szakszerűsége a szervezet természetéből, törvényszerűen fakad. S mi végül is e szervezett tevékenység célja? A feladatok kijelölésében a tudomány területén megfogalmazott országos programokhoz való felzárkózás jelenti a szakmai alapot. Ismeretes, hogy a munkáséletmódhoz, annak történeti alakulásához a megyéből igen sok adat, tapasztalat vár feldolgozásra. Ennek egyik részterületén (a bányászok életmódjának változásában) a kora kapitalista viszonyokra vonatkozóan mondanivalónk elmondásával nagyobb közönségre érdeklődésre is számot tarthatunk. Mindkét téma kapcsolódik egy harmadikhoz: a művelődési gyakorlat a mai szokások vizsgálatához, a mai életünkhöz. Ezeknek a kutatásoknak magas szintű megvalósulása (országos jellegük miatt is) csökkenthetné (esetleg teljesen kizárná) a lokális szokások eluralkodását.

A feladatok elosztása természetesen nem jelent, nem jelenthet arisztokratizmust, a szakmai elzárkózást; pusztán a munkához nélkülözhetetlen feltételek (a műhelykörülmények) kialakítását kell segítenie. A résztvevő intézmények, azok tagjai jelentenek természetes kapcsolatot a történetírás iránt érdeklődők felé — és ebben alaposítani kell a honismereti mozgalmat, a múzeumbarátkörök segítségére. Ugyanakkor a különbségtétel differenciálja az érdeklődést, az igényeket is, könnyebbé teszi a kritika ajánló tevékenységét.

Horváth István

(Folytatás a 12. oldalról)

De részt vállal a Nemzeti Múzeum felépítése körüli küzdelmekből éppúgy, mint a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók felvilágosító munkájából. Létrehoz közhasznú intézményeket, mint például az inségmagtár Szécsényben, s támogatja elemi iskola alapítását Balassagyarmaton.

Összefogható-e ez a sokféle tevékenység? Nem valamiféle felszínes polihisztorkodásról van-e szó, amelyet netán a tündökölni vágyás igénye hajt? Határozottan állíthatjuk, hogy nem. Az a kor, amelyben Kubinyi Ferenc élt, a sokrétűségét igényelte. Akkor ilyen emberekre volt szükség: a világos, a kutató elmékre, a világ minden oldalú megismerésére törekvő képzett emberekre, akik önként áldoztak a nemzet fejlődéséért.

Kubinyi Ferenc is ilyen volt. Élete végéig az eszmei szilárdság, elvhűség jellemezte. Soha császári rendjelet nem kapott. Soha igényt nem tartott tevékenysége ellenszolgáltatására. Dolgozott és segített. Kinek jó szóval, kinek pénzzel — mi volt a hasznosabb. Persze voltak megtorpanásai is. Noha 1848—49-ben végig részt vett az országgyűlésen (losonci követ volt), volt egy bizonyos pont, amit ő sem tudott átlépni. 1849-ben egyre inkább a Béke-párt felé sodródott, megrettent a gyorsan változó s egyre inkább áttekinthetlenné váló, kusza politikai helyzetétől. Eleinte ellenezte az áprilisi detronizációt a viták során, de 14-én már ő is ott volt az éljenzök között. Büntetése is ennek megfelelően alakult. Haynau vérbírósága halálra ítélte, majd rövidebb fogság után amnesztiával szabadult.

Tenniakarása, töretlen hite ezután sem hagyta pihenni. A politikai passzivitás esztendeiben újra a tudomány felé fordult érdeklődése. Megalapította a Magyarhoni Földtani Társulatot, amelynek alelnöke, majd elnöke lett. (A Magyar Tudományos Akadémiának és

több külföldi tudományos társaságnak már régebről tagja volt.) Állandóan utazott az országban, kutatott, gyűjtött, leírt, megvizsgált mindent, amit hasznosnak ítélt a tudomány a végső soron a hazai fejlődés szempontjából. Ő fedezte fel az ipolytarnóci ősfenyőt, a romhányi őssálatleletet, írt a somoskői bazaltömlérről — hogy csak néhány megyei vonatkozású művét említsük. Hatalmas régészeti gyűjteménye is volt, amelyet a losonci tűzvész elpusztított 1849-ben.

A röpke illúziót adó 1861-es országgyűlésen felcsillanó reményekkel ő is ott küzd; Madách Imrével együtt éles hangú felszólalásokban bélyegzi meg az abszolutista rendszert. Egy esztendő múlva, 66 éves korában Konstantinápolyba indul magyar tudósok társaságában, hogy Mátyás király könyvtárának maradványait felkutassa. Elképzelhetetlen, honnan ez az erő, ez a szívósság. Lelkierejének alapját adja mindaz, amit eddig tudunk róla — lankadatlan tudomány- és hazaszeretete.

1865-ben próbálkozik újra a közszerépléssel. Ám egy botrányos választási megvesztegetéssel megbuktatják őt a losonci kerületben. S miután tudós társai sem állnak ki mellette, keserű szájjal vonul vissza a politikai és tudományos közélettől. Ez már nem az ő kora. A választások lélekvásárlásai, a hordószőnokok demagógiája, a hitüket pénzért vesztegetők nem az ő barátai. Egyre inkább élő anakronizmussá válik. Most már valódi csodabogár. Elvhűségét, ragaszkodását politikai hitéhez, önzetlenségét, anyagi áldozatkészségét a korrupt dualista korszak már nem tudja hová tenni. Szegényen, majdnem hogy kegyelemkenyéren hal meg 1874-ben.

Kubinyi Ferenc nagyszerű alakja a magyar és szűkebb pátriánk. Nógrád történelmének. Élete, tevékenysége lelkesít, hazaszeretetre buzdít, példája követésre méltó.

Praznovszky Mihály

A Zagyva völgye életkörülményei 1914 nyarától 1919 tavaszáig

Nógrádi történéseink — okkal és joggal elsősorban a munkásosztály kialakulásával, politikai fejlődésével, mozgalmával és ezek helyi megnyilvánulásával foglalkozva — számos jelentős tényt derítettek és derítenek fel. A sorsdöntő események hátterében azonban ott állnak a lakosságának a különböző életkörülményekből fakadó megnyilvánulásai is, amiket a munkások szerepének jobb megértéséhez szintén ismernünk kell. Amikor 1964-ben Schmidt Jenőnek, az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt igazgatójának 1918—1920. évi levelezését közreadtam, már jeleztem, hogy a salgótarjáni iparvidék dolgozóinak életében milyen nagy jelentősége volt környezetüknek, az akkor két megyéhez (Nógrádhoz és Heveshez) tartozó falvak lakosságának. Nem emeltem azonban ki, hogy a falvakhoz tartozóan kiépített munkáskolóniáknak, valamint az idénymunkás bányai és gyári „kétlakiaknak” legalább ugyanolyan szerepük volt —, hogy mai szóhasználattal éljek — a „város és a falu közötti különbségek eltüntetése” és a szocialista eszmék terjesztése terén. Az ezekből a kölcsönhatásokból fakadó problémák gyökereit szeretném jelen soraimmal némileg megközelíteni.

A rosszul értelmezett magyar állami-ság bódulatában élő, a múltakból tanulni nem akaró és nem is tudó uralgó osztály számára az első világháború kezdetben az ezeréves dicsőség csalfa álomképeit idézte fel, amelyek tovatűntével keserves, sőt kétségbeesítő lett az ébredés. Különböző rétegeik, és az értelmiség köréből regrutálódott szövetségeik különböző időkben és különböző mértékben ébredtek rá az érdekszálak szövetségével összefonódott valóságra. Például: a megyei központok alkalmazottai jogtalan jövedelmekhez jutnak, de ezt a törvényhatósági bizottság csak 1918. október 17-én ismerete be, amikor már kétségtelen volt mindenki számára, hogy a háborút elveszítették és az ország a forradalom felé halad.

Ez a hangvétel a megyei közigazgatás exponenseit képező szolgabírók és falusi jegyzőségek körében azt jelentette, hogy kihúzták a lábuk alól a talajt. Hátvédük megingásával egyéb leleplezések is várhatóak voltak, annál is inkább, mert a falvak lakossága körében általános a panasz az állami és a megyei hatalmat képviselő jegyzők ellen. Különösen a hadisegély és az élelmiszerjegyek kiosztása során követtek el sok visszaélést. Nem ritkán a hadbavonultak asszonyai és lányai voltak számukra a préda. Nem egy visszaemlékezésben olvassuk, hogy a sokgyermekes anyákat, ha segélyért fordultak hozzájuk, durva szavak kíséretében „legelni” küldték. Érthető tehát, hogy a falvak lakosai körében a nők,

akik most férjek és apák nélkül álltak a sarat és küzdöttek családjuk megélhetéséért, minden alkalmat megragadtak, hogy elégedetlenségüknek és béke utáni vágyuknak kifejezést adjanak. Szervezett megmozdulásaikra azonban csak a „kétlakiak” által lakott településeken — például Kisterenyén — került sor.

A jegyzőket és a szolgabírókat szidták is eleget azért, hogy a sorozások alkalmával jogtalan előnyökhöz juttatták a módosabb parasztság fiait. A felmentések hátterében a jómódúak megvesztegetési képessége rejlett. Ennek egyik szembeötlő jelensége volt az, hogy (mivel a háború kitorésekora a bányákat hadiüzemekké nyilvánították és katonai parancsnokságok alá helyezték) a falusi proletárok közül nem egyet, akik azelőtt ipari vagy bányai idénymunkások voltak, a menetzászlóaljához, a soha ilyen munkát korábban nem végzett jómódú gazdafiakat pedig a frontszolgálatlól mentesítő bányákhoz vezényelték. Ezek aránya jelentős volt. Például Baglyasalján, Schmidt 1918. november 4-i jelentése szerint, amikor „a vezényelt munkások és liptákok nem akartak leszállni, hanem azonnali leszámolásukat kérték”, mivel véget ért a háború, 600—800 főre becsülte a távozni akarók számát. Ugyanakkor a munkáslétszám 2300 főt tett ki. Indoklásul felhozta, hogy „sok jómódú falusi polgár a felmentés kedvéért állt be bányászoknak”.

A jegyzők tehát annak a „jómódú falusi polgárságnak” — mai szóval: a „kulákságnak” — az érdekében cselekedtek, amely az árdragításban és a munkaerő-uzorában is élen járt. Végül is kihasználta a szegényparasztság otthonmaradottjainak háború fokozta nyomorúságát. Kortársak szerint a falusi jómódú parasztnak nagyarányú baromfitenyésztésbe kezdtek, mert ezután nem kellett „beadást” teljesíteniük, és libával, kacsával, tyúkkal és tojással ellepve az ipari települések hetipiaccit, hétről hétre emelték igen kelendő portékájuk árát. Tehenet és sertést azonban csak háziszükségleteiknek megfelelően tartottak és így azokból a közellátásra jóformán semmi sem jutott, hacsak a vizezett tejet, amit a piacokon értékesítettek, nem tekintjük. Igaz, hogy takarmány az aszályos évek miatt kevés termelt és a hatóságok a kukoricát a közellátás céljaira vették igénybe, a burgonyával együtt — 1916-tól kezdődően rekvizálás útján is. Kezdetét vette a terményrejtés is. Erre nézve — de a rossz termésre is — jellemző, hogy 1918 januárjában Kállós és Erdőtarcán katonai erő mozgósításával is csak 250 kg burgonyát tudtak összeszedni a hatóságok. Pásztón hasonló volt a helyzet.

Távol áll tőlem, hogy a háború okozta élelmiszerhiányért elsősorban a parasztságot vádoljam. E tekintetben a közellátás szervezésével megbízott hatóságokkal együtt a földművelés paraszti hátramaradottsága is felelős. 1914 őszén ugyanis ez a helyzet meggyenkben: búzából 5. cukorrépból 110 métermáza volt a holdankénti termésátlag (ez utóbbi a hatvani és a selypi cukorgyárak kis termelését és a cukorhiány növekedését is magyarázza). Takarmány pedig nem elegendő a meglévő állatlétszámhoz. Így azután a jómódú parasztság is zaklatásoknak van kitéve és le kell szőgeznünk, hogy a korszerűbben gazdálkodó közép- és nagybirtokok termelése biztosította úgy ahogyan a városi lakosság és az üzemi munkások élelmiszerét.

A salgótarjáni szénmedence ipari és bányavállalatai is a nagy- és közép-birtokosok révén jutottak az OKH (Országos Közélelmezési Hivatal) esetenkénti engedélyezésével a munkásélelmiszerhez szükséges terményekhez. Például a baglyasaljai igazgatóság 1918. áprilisában Balla karancsaljai földbirtokostól szándékozott így 10—14 vagon búzát, rozst, árpát és zabot venni. Ez azonban csak úgy volt lehetséges, ha a birtokosnak az őszi burgonyáért, a mákért és a babért a maximálisnál magasabb árat fizet.

A társulatok munkásélelmiszerése azonban nem egyformán biztosított. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt, amelynek budapesti igazgatóságában nagybirtokosok is helyet foglaltak, jobban el volt látva tartalékokkal, mint az Észak-magyarországi Rt baglyasaljai igazgatósága, amelynek budapesti központja csak késlekedve tudott eleget tenni a kívánalmaknak. Kiténik ez a munkásélelmiszer szempontjából évtizedek óta oly fontos szalonnabeszerzésekkel kapcsolatban. Schmidt 1918. szeptember 19-i jelentése szerint havi 70 mázsa szalonnára lett volna szükségük, ami 2300 munkást számítva havi három és fél kiló szalonnajuttatásnak felel meg személyenként. „Szalonna nélkül munkásaink dolgozni nem fognak. Sajnos, szomorú tapasztalataink vannak az OKH ellátásáról”. Ezért kéri, hogy a Selypen birtokos Schossberger bárótól vegyenek „kéz alatt” mintegy 80 darab sertést, ha a sztrájkot el akarják kerülni.

A cukorbeszerzést a selypi cukorgyár igénybevételével oldották meg. Az 1919. január 25-én közölt újabb megállapodás szerint a gyár köteles minden szénrel megrakott vagon után 100 kg cukrot adni maximális áron, „ami fejtő után kívül lesz kiosztva”. Ad továbbá a gyár négy héten belül még 20 darab hizott sertést is a saját hizlaldájából. Hasonló kapcsolataik voltak a bőrbeszerzési központtal is. Mindez persze nem jelentette azt, hogy a minden munkásnak kijáró élelmiszeradagok zökkenőmentesen megérkeztek és főleg hogy azokat ki is osztották. 1918 júniusában — és ilyen nyilván nemegyszer történt — munkásaink fejéknél csak harminc deka szalonnát tudtak adni. A júniusi országos sztrájk kirobbanásakor a társulat nyomban beszüntette a munkások napi élelmiszeradagjának a kiosztását, de pár nap múlva, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt-vel egyetértésben, a napi adagokat készpénz ellenében kiadták. Engedékenységük hátterében annak belátása húzódtott meg, hogy munkásaik képtelenek az üzletekben, vagy a piacon élelmiszereiket beszerezni.

A sztrájkokat a frontraküldés fenyegetésével sokszor néhány óra alatt leszerelték. Ez történt 1918. augusztus 11-én is, amikor „a sztrájk oka: ruha, cipő és liszt hiánya”. Szeptember 17-én például a jánosaknai munkások csak néhány órai ígérgetés és fenyegetés után voltak hajlandók leszállni, a mi szerfaiak pedig bejelentették, ha szeptember 18-ig nem kapnak bakancsot, beszüntetik a munkát. „A bakancshiány részbeni elhárítása végett kihírdettük, hogy minden bakancsra szóló utalványt 25 korona készpénzért beváltunk. Ezen intézkedésünk azonban eredménytelen lesz, mert a munkások egy részének tényleg bakancs kell — fatalpú bakancsban a bányamunka lehetetlen — más részének pedig nagyobb értéket képvisel a természetben kikapott áru, mint a 25 korona”. A kortársak elbeszéléséből derül ki, hogy a társulat által kiosztott bőrtalpú ha-

kancsokat élelemért cserélték el a bányászok és így a környékbeli parasz-
tok hordták el azt, amit nekik kellett
volna viselniük.

Részben „a katonaságtól kapott ócska ruhák rekonstruálása által” nyert munkaruhákkal is ez történt. Ezekkel kapcsolatban az a helyzet 1918 októberében Baglyasalján, hogy több papíruhá nem hajlandó az igazgatóság a központtól átvenni. Ezekből még 1919 januárjában is sok van a raktáron és papírposztóból is, amit magas ára miatt nem vesznek, amiért is 30 százalékos árcsökkenést javasol az igazgatóság. Állandó hiány mutatkozik munkásfehérneműben és finomabb minőségű szövetekben, amelyek a tisztviselők és az altisztek számára volnának eladhatók. „Női aljat és kendőket nem veszünk, mert azoknak alkalmazkodniuk kell az itteni divathoz, különben az asszonyok azt nem veszik meg”. Mit értett Schmidt „az itteni divaton”, nem állapítható meg. Egykori fényképek alapján állítható, hogy a munkások asszonyai és leányai városias és nem paraszti öltözködést hordtak, sőt a kilencvenes évek második felétől kezdve egyre többüknek volt varrógépe is, amin nyilván saját és szomszédaik ruháit készítették, vagy alakították. A levelezésből azonban az is kitűnik, hogy a salgótarjáni társulat ruhaellátás tekintetében is jobb helyzetben volt.

Az élelmiszer- és iparcikkellátás terén mutatkozó nehézségek hatványozott mértékben jelentkeztek a kisebb és nagyobb falvakban. Áruellátási nehézségek ezeken a helyeken már a háború előtt is voltak, és ezek megszüntetésére — de egyúttal a „keresztény szocialista” eszmék terjesztésére is — a páp-
ság vállalkozott. Az így létrehívott keresztény fogyasztási szövetkezetek boltjai a falvak szatócsai és az azokban terményeket felvásárló városbellek ellen kívántak védelmet nyújtani.

A lakosság jó és olcsó áruval történő ellátásának egészséges elképzelése azonban csakhamar párosult a megyénkben a XIX. század nyolcvanas éveitől kezdődően terebélyesedő antiszemita állásfoglalással. Ennek lehangosabb kezdeti képviselői a birtokait lassan elvesztő, elszegényedő gentry sorából kerültek ki (akik maguk is részben a kifizetésű hivatalnoki pályákra szorultak), részben pedig az anyagiakban ugyancsak szűkölködő értelmiségiek — jegyzők, tanítók, gazdatisztek — voltak; és néhol a nép baján segíteni óhajtó papság is a hálójukba került. (A kérdés elemzése megyénkben is külön tanulmányt kívánna.)

Ez volt a helyzet Pásztón is, ahol a parasztságnak ökrös szekereket kellett Hatvanban leadni a katonaságnak. 1915. január 22-én a nép lázongani kezdett, beverték a városháza egyik ablakát és azt kiabálták, hogy „hajtsák az ökrök mellé béreseknek a zsidókat is”. Rendet a csendőrség csinált, ami a drágulás és az áruhány mellett, tápot nyújtott a további elégedetlenséghez. Közbelép a plébános is, és 1915. október 20-án „megugrasztat” hiveivel egy diót vásárolni akaró budapesti zsidó kereskedőt. Oka ennek nyilván az is, hogy augusztus 20-án a pásztói városházán — 30 igen és 7 nem szavazattal — elhatározták keresztény fogyasztási szövetkezet létesítését. Ez 1916. június 2-án meg is nyílt, és áruval történő ellátása érdekében a plébános is többször a fővárosba utazott.

Ez a látszólag kisszabású eseménysorozat szerves része volt a kispolgárság körében országsszerte megnyilvánuló zsidóellenességnek, amely a háború okozta nyomorúságért nem az azt ki-
robbantó uralkodó osztályt, hanem a polgárság egyik rétegét — nyilván irányítás mellett — igyekezett felelőssé tenni. Ez volt a helyzet az iparvidék központjában, Salgótarjában is.

Schmidtnek az 1918. évi november eleji fosztogatásokról szóló jelentésében a következőket olvassuk: „A fosztogatók között a falu (azaz Baglyasalja), valamint legmegbízhatóbbnak tartott bányászaink és mestereink vesznek részt”. Vagyis a baglyasaljai jómódú parasz-
tok és azok a munkások és mesterek, akiknek nem volt közükhöz a szociáldemokratákhoz és a sztrájkokhoz. Ezek most „erősen hangoztatták a zsidók legyilkolását”, amiért azután Schmidt, féltve zsidó vallású tisztviselőit, segítséget kért Tarjánból. Schmidt elszörnyűlködő megállapításai pontosan egybevágóak a januári vérfürdővel és fosztogatásokkal kapcsolatos, a Vörös Újság 1919. január 11-i számában megjelent megállapítással: „A salgótarjáni üzleteket a környékbeli cigányok, jómódú parasz-
tok és más »előkelőségek« fosztották ki”.

Sokszor elgondolkoztam ezeken a tényeken, és nem tudok szabadulni attól a nézetemtől, hogy ezek az események már nyílt ellenforradalmi lázadásnak tekinthetők a polgári demokratikus forradalommal és annak vívmányaival szemben. Annak pedig, hogy ez megtörténhetett, az az oka, hogy a világháború alatt kialakult életkörülmények létrehozta uzsora, az újgazdagok, hadiszállítók és kiszolgálók oly messze merészkedtek a kapitalista kizsákmányolás könyörtelen módszereinek alkalmazásában, hogy minden, ami a háború előtt volt, „a régi jó idők” fogalomkörébe sodródott. Ezeket „a boldog békeéveket” — feledve azok gondjait és bajait — csak a polgári demokratikus átalakulás célkitűzéseinek megdöntésével lehetett volna visszaállítani, és ennek eszközei voltak a kilengések, a zsidók körében is akadó kizsákmányolókat megbosszulni akaró, gyilkolásra kész általánosítás.

Belitzky János

9. Salgótarjáni tavaszi tárlat

Az idei tavaszi tárlat új koncepció jegyében született: egy valójában már korábban megindult folyamat kiteljesedésére, a közönség részéről felmerült jogos igény megvalósulására került sor — 1979-ben először országos begyűjtési körű, meghívásos képzőművészeti kiállítást hirdettek meg a szervezők.

A felkérő levelekre 723 mű érkezett be, ebből a zsűri 238 alkotást ítélte bemutatásra méltónak. A számadatokból az is kitűnik, hogy nem csupán az országos seregszemle biztosítása volt a cél, hanem szakmai minőségi elvárásokat is támasztottak a kiállítókkal szemben. Ennek köszönhető, hogy a 9. Salgótarjáni tavaszi tárlat a hasonló jellegű országos kiállítások sorában a közepesnél jobbak közé sorolható, grafikai anyaga pedig meghaladja az átlagos színvonalat.

Az országos begyűjtési kör természetesen nem jelenti a területen élő művészek háttérbe szorítását, hiszen lehetőségük nyílt e kiállítás révén is országos szintű mezőnyben szerepelni, alkotóerejüket összemérni országosan is elismert művészekével. (Az idei kiállításra — hosszú évek óta először — valamennyi Nógrád megyei művész küldött alkotásokat.)

A korábbi évek tavaszi tárlatait a festészet túlsúlya jellemezte. Az idén megváltozott a műfaji megoszlás: 108 grafika, 60 festmény, 54 szobor és 16 iparművészeti tárgy került kiállításra. Miből adódott ez az aránytörlődés? Kortárs képzőművészeti életünkben az utóbbi tíz évben a sokszorosított grafika vette át a táblaképtől a reprezentatív műfaj szerepét, s mellette egyre inkább előretör valamennyi műfaj alapja: az egyedi rajz. A grafika és a rajz szerepváltozása, jelentőségének fokozott növekedése válasz a közönség részéről felmerülő újabb epikus igényre: filozofikus, sociografikus mondandók szólalnak meg e műfajok nyelvén. Lehetőséget ad ugyanakkor e két technika új kifejezési formák keresésére, szabad teret enged a kísérletezésnek. Ebből következik, hogy korunk problémái elsősorban e műfaj nyelvén, ennek kedvező lehetőségeit kihasználva szólalnak meg. A grafika uralkodó szerepe a kiállításon tehát a magyar képzőművészetben valóságosan létező arányok tükröződése. Szerencsés, hogy valamennyi alkotómódszer képviselői jelentkeztek műveikkel, hiszen így a közönség megismerkedhet a gondolat és a forma találkozásából eredő kifejezési lehetőségek sokféleségével, megtanulhatja a mű-

faj nyelvét. Fontos ez számunkra, hiszen az észak-magyarországi terület „grafikai terület”, Salgótarján pedig a tervek szerint az egyedi rajz fellegvára lesz, melynek értő és kritikus, a mecénás szerepét is vállaló közönségre lesz szüksége.

A tavaszi tárlat grafikai anyaga minőség szempontjából egységesebb, jobb a festészetinél és a szobrászatnál. Az egyes lapokat figyelembe véve a sokféleség dominál, a gondolati és technikai gazdagság kerül az érdeklődés terébe.

A nagy mesterek (Czinke, Raszler, stb.) lapjai mellett feltűnően sok fiatal művész szerepel a kiállításon. Szokás mostanában a grafika hanyatlásáról, gondolati elbizonytalanodásáról beszélni. Valóban így van ez, néhány a hatvanas évek vége felé indult grafikuskál. *Badacsonyi Sándor* lapjain a kusza vonalháló manierista burjánzása fojtogatja a kifejezésre váró gondolatot. *Szemethy Imre* művészetén is a kezdeti jó formanyelvi ötlet uralkodik, a Szentkuthy-illusztrációk óta szinte öncélal.

A grafikák két, alapjukat tekintve eltérő csoportra oszthatók: gondolat és forma összhangját kereső, elsősorban tartalmilag ihletett lapokra és a kifejezési eszközök oldaláról közelítő, formailag kísérletező művekre.

Filozofikus mélységű, elvont gondolkodás és tökéletes rajzi tudás eredményez kiemelkedő művet *Bálványos Huba* grafikáin. *Ikarusz bolond* című lapján — mely a Magyar Grafika 1978 kiállításán bemutatott *Piros csillár*val új alkotói korszak kezdetét igéri — az égbetörő és aláhulló Ikarusz sorsában fogalmazza meg korunk egyik problémáját. A lap tartalmi rétegződésének megfelelően két mezőre oszlik, s lényegében két eltérő magatartás ütköztetéséről van szó. A papírsárkányt erege-

tő embereknek a repülés csupán felszínes szórakozás: ha a sárkány leesik, csak az sérül meg, őket nem éri károsodás. Ez a magatartás vitathatatlanul praktikus: napjaink uralkodónak tűnő hedonista-óvatoskodó szemléletének megnyilvánulása. E szemszögből nézve természetesen Ikarusz bolond, hiszen ő az életét tette a repülés megismerésére, égbe szárnyaló vágya a dolgok lényegének, mélységének felismerését célozza, melynek módja a küzdelem, ez viszont a bukás, a fizikai megsemmisülés veszélyével fenyeget. A tartalmas, küzdő, meg nem értett, de tudatosan vállalt emberi sors találkozik itt a csupán a mindennapi élet szintjén mozgó, a kellemesen kívülálló, de a beavatottság érzetét keltő magatartással.

A hagyományos értelemben vett grafikai technikák áhítatos tisztelete és biztos kezű felhasználása jellemzi *Balla Margit*, *Decsi Ilona* és *Kéri Imre* lapjait. *Balla Margit* régi lapokra emlékeztető *Apokaliptikus lovasok* című rézkarcra a széthulló és újra összeálló emberi arc révén az idő körforgását, az örök emberi problémák újbóli megfogalmazódását jelképezi. Érdekes jelenség, hogy a kortárs művészetben egyre gyakrabban merülnek fel és fogalmazódnak át a művészettörténet során már többször feldolgozott mitológikus, biblikus témák, s ezek mindig a küzdelem, a kísértés, a megtévedés, a szenvedés és a bukás motívumát ragadják meg — bizonyítva, hogy korunk problémáira érzékeny művésznemzedékek állunk szemben. Jól nyomon követhető e gondolat *Decsi Ilona Megkísértés* című rézkarcán, ahol a kereszt formájában feszülő Szent Antalt szinte fojtogatják a köré nyomuló kísértések. A szenthez ívesen kapcsolódó, feje felett lebegő halál a küzdelemből kivetett egyetlen lehetőség; amíg a harc tart, a kísértés is győzedelmeskedhet. *Kéri Im-*

re Szárazság című lapján az emberi el-
esettség, a haláltól való mérhetetlen féle-
lem fogalmazódik meg a sárgás-barna
pasztózus színek rossz érzést sugalló ha-
tása révén. Szociografikus hűséggel rögzí-
ti mindennapjaink groteszk arcúlatát
*Somogyi Győző Buszmegálló és Öreg há-
zaspár* című lapjain. Nála a korán megta-
lált technika, a fekete-fehér éles, feszült-
ségkeltő kontrasztjaira, a szabadon ha-
gyott lap ürességet éreztető, hiányt sugal-
ló fehérjére építő kifejezőmód egyre
újabb, égetően aktuális, a visszásságokat
ostorozó gondolatokkal telítődik. Így vál-
nak emberi sorsok hordozóivá nyomatain
még az állatok, a tárgyak és a tájak is —
kortárs grafikánkban teljesen egyéni, új
és mondandóval teli hangot képviselve.
Hibó Tamás lapjain az érdekes, valóságos
problémára ráérző gondolat bilincsevő vá-
lik a technikai tudás hiányossága. *Wahorn
András* ceruzarajza (*A halott művész a
pusztulásról álmod*) tökéletes rajzi tudás-
ról vall, a mű azonban inkább a címben
jelzett téma különlegességével hat — a re-
neszánszban e témát is többször feldolgoz-
ták a földi élet múlandóságának jelképe-
ként.

A formai kísérletezés pillanatnyilag leg-
izgalmasabb területe a fotó és a grafika
kapcsolata. Jelenleg nemzetközi szinten is
a lehetőségek kutatásának stádiumát él-
jük, valószínűleg e területen a legtöbb
minőségileg új, gondolatársításában meg-
lepő mű születni az elkövetkező években.
A kiállító művészek közül többen próbál-
koztak a fotografikus, montázsos kifeje-
zési eszközökkel. Jó részük lapos, fotonat-
uralista mű, a többinél inkább az ihlető
motívum érdekes, a kifejezés még dadog.
(A kísérletezés, a formanyelv becsületes
keresése jellemzi például *Muzsnai Ákos*
konceptszerű, különös gondolatársítások-
ra épülő grafikáit is.)

A festészeti anyag színvonalában egye-
netlenebb, gondolatilag, stílusbeli megosz-
lását tekintve szegényebb — bár a festé-
szet hazai útjait hűen reprezentálja. A
táblakép válságát éli, helyét keresi a kép-
zőművészetben. Szerepe az elmúlt évtize-
dekben jelentősen módosult: elvesztette
reprezentatív műfaj szerepét, s a képcsar-
noki festészet révén sok esetben a fogyasz-
tási cikk szintjére süllyedt, jelentős tema-
tikai, színvonalbeli engedményeket téve a
rossz értelemben vett közizlésnek. Így je-
lenleg viszonylag kevés festő képes egyedi
arcúlatot, gondolati töltést felmutatni mű-
veiben. E kevesek közé tartozik az idei
tavaszi tárlat nagydíjasa, *Földi Péter*.
Festményein aktuális és súlyos emberi
tartalmak szólalnak meg az állatok vilá-
gának megjelenítésén át. Újabb korszaká-
nak kiemelkedő alkotása a *Csorda* című
kép, amelyen a kompozíció köríves szer-
kesztése az élet körforgását jelképezi. *Földi
Péter* művészetében a színek a fősze-
rep, általuk jelenik meg a gondolat, a raj-
zi eszközök alárendeltek. A harmónia kék-
fehérei és narancsai ütköznek képein a
vér vörös színével, melyek baljóslatú ké-
kes-liláknak feszülnek. *Földi Péter* kife-
jezési módja egyéni (bár nem gyökérte-

len), nem rokonítható a kortárs művészet-
ben senkiével. Észköztelenségével, merész
színvilágával, teljes világképet megfogal-
mazó igényességével, őszinteségével új
szint képvisel a mai magyar festészetben.

Sajátos formanyelvű, kiemelkedő alkotás
Dienes Gábor Ketten című festménye
is. Rajzi meghatározottságú, idegesen ér-
zékeny struktúra határoz meg két kü-
lönös figurát, korareneszánsz rajzokat idéz-
ve. Bágyadt zöldék és fáradt okkerok ha-
tása révén telítődik a kép valami különös
elvágyódás és körülhatárolhatatlan nosz-
talgia kifejeződésével.

A festmények jó része az unalomig is-
mételt nonfiguratív, konstruktív eleme-
ket, üres fotonaturalizmust képviseli; vall-
va a műfaj tartalmi kiüresedésének veszé-
lyéről.

Az elmúlt években is, az idén is a szob-
rászati anyag a leggyengébb — néhány al-
kotástól eltekintve. *Somogyi József* plak-
kettjei, *Lessenyei Márta* fülkeszobrai kép-
viselik a kiállításon napjaink szobrászatá-
nak legigényesebb útjait. Az egyébként ki-
váló — gondolati frappánságáról ismert
— szobrász, *Kő Pál* is saját színvonalán
belül gyengébb művekkel szerepel. *Kuti
József portréja* a tájba illeszkedő, falujá-
ban feloldódó, közösségébe szervesen be-
épülő ember sorsát fogalmazza meg. Gon-
dolati és érzelmi ereje azonban nem éri
el pl. a korábbi *Gyűrűfű* című szoborét.

Hátterbe szorult a kiállításon az ipar-
művészet, jelezve, hogy nem csupán ren-
dezési probléma ilyen jellegű alkotások
bemutatása a tavaszi tárlaton. Képzőmű-
vészet és iparművészet lényegét tekintve
eltérő formanyelvű művészeti ág: a kettő
összehasonlíthatatlan, és egy kiállításon
belül számunkra összeegyeztethetetlen. Bi-
zonyítja ezt az idei tárlat is, hiszen itt
semmilyen képet nem kaphattunk az
iparművészetnek sem helyi, sem országos
eredményeiről, problémáiról. Bár vitatha-
tatlannul szép *Brutyó Mária* sisalja, *Nagy
Gy. Margit Keletkezése*, *Mészáros Erzsé-*

bet gobelinje — e művészeti ágak nincs
helye a tavaszi tárlaton. Mutatja ezt az
is, hogy néhány üvegplasztika a szobrok
között, más művek lépcsőfordulóknál ke-
rültek bemutatásra. Két művészeti ág ilyen
szerencsétlen találkozása helyett célszerű
lenne a következő években külön iparmű-
vészeti kiállítást rendezni a József Attila
Megyei Művelődési Központ üvegcsarno-
kában. Lehetőség nyílna így országos me-
zőny felvonultatására, s az egyes művé-
szek is több alkotással jelenhetnének meg.
Egylényegű művek találkoznának, nem
kellene a tárgyagnak képzőművészeti al-
kotásokkal konkurálniuk. Természetesen
együtt járna ez az iparművészeti díj át-
csoportosításával, a katalógus megjelente-
tésével is — így előnyt jelentene a me-
gyénkben dolgozó, s az országos szintet
képvisező iparművészek számára.

Az 1978-as nagydíjas kamarakiállítása
— meglepetés. *Lóránt János* akvarelljei el-
sősorban színvilágukkal hoznak újat.
Olajképein régóta a monokróm színek
uralkodnak. A művész számára újra fel-
fedezett technika — az akvarell — vissza-
kanyarodás a kiindulási ponthoz: a ter-
mészet ihlető erejéhez. A fehéren hagyott
felületek a fény villódzását, a vörösek,
zöldek a természet burjánzását, öntörvé-
nyű rendjét idézik. Festészeti megújulás
lehetőségét ígéri e lapok.

A kiállítás rendezése híven követte az
anyagból eredő törvényszerűségeket. Jól
csoportosított, meghitt, szemlélődésre al-
kalmatlan belső tereket alakított ki — rá-
érezve az egyes művek közt fellelhető ro-
konságra vagy ellentétre.

A következő évek tavaszi tárlatainak
megszervezésekor az idén elért eredmé-
nyeket megtartva — fokozott figyelmet
kellene fordítani a festészeti és a szobrá-
szati mezőny szakmai színvonalának eme-
lésére, a résztvevők körének e célból tör-
ténő bővítésére.

Krunák Emese

A forradalom, a munka és a szobrász

A debreceni nyári tárlatokon találkoztam először Vasas Károly plasztikáival: 1974-ben a *Harcossal*, 1976-ban a háromalakos *Bányászokkal* és a *Szozuz—Apolló*-val. Nem tagadom, hatott rám a művek expresszivitása és — a *Bányászoknál* — a kő és a bronz együttes szépsége.

Akkoriban nem tudhattam, honnan, hogyan vezetett Vasas Károly útja a fent említett művekig, s természetesen a folytatást sem sejthettem. Mentségemre szóljon, hogy az előzményeket igen kevesen ismerték: a szobrász, aki 1956-ban végzett a képzőművészeti főiskolán (Pátzay Pál, Szabó Iván és Beck András növendéke volt), aki számos köztéri szobrot alkotott, s akit munkásságáért Erdemes Művész címmel és két alkalommal Munkácsy-díjjal tüntettek ki, 1979 tavaszáig nem rendezett egyéni kiállítást. Műcsarnoki bemutatója tehát egyrészt arra adott alkalmat, hogy ezeket a nagy szakmai tudásról beszélő műveket beillessem a többi közé, hogy megpróbáljam követni a művész fejlődésvonalát.

Ugyanakkor, mivel Vasast „köztéri szobrászként” tartjuk nyilván (mert eddigi munkásságával így tartatja nyilván magát, s mert a gyakorlat kialakította ezt a nem feltétlenül dicsérő kategóriát), azon is el kellett gondolkozznom, mivel, hogyan gazdagítják művei a magyar köztéri szobrászatot, azt a képet, amelyet az emlékművek az ábrázolt kor, esemény mellett saját korukról is kialakítanak. Vegyünk néhány példát az elmúlt 34 év köztéri alkotásai közül: *Kerényi Jenő* 1948-ban felavatott sátorlajújhelyi partizánemlékművéről világosan leolvasható, hogy akkor készült, amikor még nagyon is élénken élt a fasiszta pusztítás emléke, amikor alig lehetett úgy szólni valamiről, hogy ne említődjön az embertelenség elleni harc szükségyszerűsége is. *Somogyi József* 1955-ös *Martinásza* tökéletesen jelképezi a korszak uralkodó eszményeit, kifejezi a munkásosztály erejébe, szilárdságába vetett bizalmat. Amilyen találó volt a *Martinász*, olyan szükségyszerű volt a hatvanas évek közepén a *Szántó Kovács János*-emlékmű létrejötte és a hódmezővásárhelyi felállítása. A szobor körül dúló vitákban a dogmatizmus-sematizmus utóvédjei csaptak össze a legendaoszlatókkal, a jelenségeket a maguk teljességében vizsgálókkal, hogy az eredmény — tíz év múlva — egy újabb kitűnő mű, *Varga Imre* mohácsi *Lenin*-szobra legyen. Nemcsak arról győz meg bennünket ez az alkotás, hogy a forradalmat az egyes emberek csinálják — mindenki, aki nemcsak gondolatilag-érzelmi-leg, hanem cselekedeteiben is azonosul a közösség érdekeivel —, hanem arról is, hogy az 1970-es évek Magyarországon a szilárd érzelmek mellett következetes, pontos, elemző gondolkodásra van szükség.

Önkényesnek — és mert a fentiek mellett jó néhány más művet is említhetünk, nagyon hiányosnak tűnhet a vázlatos korszakolás. Úgy érzem azonban, ha Vasas Károly művészetéről beszélünk, innen kell kiindulnunk — különösen akkor, ha az 1968-as *Harcosokkal* kezdődő „forradalmi romantikus” korszakáról van szó. Mert húsz műve áll köztéren. S mert a korábbi szobrok — az 1962-es *Dalma*, ez a lírai hangulatú, érzékenyen mintázott felületű portré, a *Furulyás fiú*, a *Támaszkodó* — egészen más Vasas Károlyt mutatnak, mint a későbbiek: az eredményes stúdiómokon túl szemlélődő magatartásról, a részletszépségek iránti érdeklődésről beszélnek.

Tizenegy évvel ezelőtt viszont elkészült a *Harcosok*, s azóta tulajdonképpen két témakörbe tartoznak Vasas Károly szobrai: a forradalmat (ezen belül is a harcot) és a bányászokat (pontosabban a bányászok munkáját) ábrázolják. Az expresszionistákat követve nagybetűkkel is írhatjuk, hogy Harc és Munka, hiszen például a *Harcosok* egymásnak (illetve a magasságnak) feszülését nem motiválja semmi, az Egyik győzelmén kívül nem is következik semmi ebből a feszülésből. A szobrász a jelenségről, fogalomról benne élő képet akarja kivetíteni a lehető legerőteljesebb formában, de a mű „cselekményét” a legkisebb mértékben sem kívánja motiválni, árnyalni. A nézőtől föltétlenül azonosulást kér, és nem elemzést. Így van ez a *Forradalom* kirántott karddal száguldó lovasaival (amelyeket egyébként zavaró módon elhelyezett láb tart), így a *Téli palota* előrsegezett szuronyos vöröskatonáival, s így az 1917 fallá tömörülő lovasaival, a fölöttük lobogó zászló (*Varga Imre* megoldása) *Lenin* fejével. Erőteljes tömbök, dinamikus mozdulatok jellemeznek minden művet — a nagyméretű, az 1970-es évek elején mintázott, agitáló, harcra buzdító *Lenint* is.

És itt, a „rohanunk a forradalomba” felkiáltás sokadik ismétlődésekor már nem lehet nem megkérdezni: „mivégre hát a teremtés”, ez az arctalan, egyéniség, sorselőzmények és a jövő reményei nélküli figurákból álló, száguldó, kavargó tömeg? Valóban csak ennyit látna a művész a forradalomból — s így látjuk ma a világtörténelemben új korszakot jelentő változásokat? Kétségtelen — talán a Kerényi—Somogyi—Varga-szobrokkal jelzett változás is mutatja —, hogy Vasas Károly nem azt a képet ábrázolja tovább, amely a társadalmi fejlődés és a művészi ábrázolás folyamatos korrekciója eredményeként napjainkban él bennünk a társadalmi átalakulásról.

A hiba, ahogyan az 1968 óta készült szobrok jelzik, a művészi szemléletmódban van. A *Szozuz—Apollo* vagy a *Bányász* például hiteles alkotás. A *Bányászok* a munka szép ritmusára épülő plasztika. Viszont éppen a szűk, alacsony tárnában lehetséges takarékos, kiszámított mozdulatokról — és az azokat végző emberről nem mond el semmit. Látványos e mű, de nem hiteles. És mivel a kiállítás korai szobrai a mesterségbeli felkészült-

ségről meggyőzik a nézőt, nem gondolhatunk másra, mint arra, hogy Vasas Károlyt a saját, önmaga stílusának kialakítására irányuló törekvése ejtette csapdába. Tíz-egynéhány évvel ezelőtt kialakította az erőteljes tömbökké stilizált formákra, a végtelenségig eltúlzott mozdulatokra, expresszív lobogásra alapozott stílusát, s úgy tűnik, azóta akkor sem lassíthat, ha tűnődni, vagy éppen üldögdélni lenne kedve.

A kiállítás világosan megmutatta, hogy a külsődleges stílusjegyek, a sikeresnek, elfogadottnak mutakozó ábrázolásmód változtatás nélküli ismétlése — a másik oldalon pedig az, hogy a szobrász, aki kamaszként élte meg a felszabadulást, pályakezdő művészként 1956-ot, majd a konzolidációt, és érett fővel az egyre összetettebbé váló — fő irányáiban egyértelmű, de a konkrét lépéseknél a több lehetőség között a legjobbat kereső — társadalmi mozgást, a kifejezésben mintha nem vett volna eléggé tudomást a változásokról — nos, ezek az okok azok, amelyek még a meglévő plasztikai értéket sem engedik eléggé érvényesülni.

Felvillant persze a másik, a járható út is: a rajzok, az *Ó-Pusztaszer 896—1945* című vázlat, a *Dante: Charon csónakján, Ady: Dalok tüzes szekerén* azt mutatják, hogy Vasas Károly árnyaltabb, visszafogottabb hangú, ám a korábinál sokkal összetettebb mondanivalójú ábrázolás felé törekszik a jövőben. Hogy nem a készen kínálgató megoldást választja, hanem azt, amely a munka és a forradalom mi-értjére, honnan hová kérdésére is felel. Fontosnak érzem ezt a változást a Vasas-kisplasztikák érdekében. De még inkább azok érdekében, akik nap mint nap — akár szándéktalanul is — a fölējük magasodó köztéri szoborra pillantanak.

P. Szabó Ernő

Madách-tanulmányok

Örvendetesen gyarapszik a Madách-irodalom. A jubileumok — halálának századik és születésének százötvenedik évfordulója — látványosan is megpezsdítették a közérdeklődést, de fontosabbnak tetszik az a soha nem fogyatkozó figyelem, melylyel az irodalomtörténet és kritika főként a Tragédiát és (mint az utóbbi másfél évtized kutatásai, szakmai vitái különösen jól érzékeltették) egyáltalán Madách életművét kíséri. Ennek tudatában talán nem túlzás — Kántor Lajos kolozsvári irodalomtörténész 1966-ben megjelent tanulmányának találó címét („Száz éves harc »Az ember tragédiájá«-ért”) kölcsönözve és valamelyest módosítva — az „évszázados harc Madáchért” formulát használnunk a drámaköltő körüli hagyományos eszmecserék jellemzésére. E hol eszmei, ideológiai, hol filozófiai, esztétikai, hol meg „csak” filológiai igényű, küzdelmes polémia hatását aligha lehet kikerülni es (mint legutóbb Mezei József kitűnő „Madách”-könyve bizonyította) a vitákban való állásfoglalás kenyszere rendszerint újabb eredeti gondolatokat szül.

Még jobban érzékelhető Madách megítélésének azonossága (ami zsenialitását és a Tragédia világirodalmi rangját, korszakos jelentőségét illeti) és különbözősége a „többszerzős” tanulmánykötetek lapjain, kivált ha az eltérő véleményeket — mint jelen esetben — a szerkesztői elv is szentesíti. Horváth Károly ugyanis „nem törekedett arra, hogy a kötetben foglalt tanulmányok egymásnak sokszor ellentmondó állításait összehangolja, hanem közölte a legellentétesebb nézeteket, meggyőződve arról, hogy a kötetben érvényesülő vitaszellem éppen Madách Imre klasszikus nagyságát, művének (vagy műveinek) a ma emberét is szenvedélyes töprengésre indító erejét igazolja.”

A vizsgálódás középpontjában — mint Arany János és Erdélyi János nevezetes ítélezései óta már annyiszor — ezúttal is *Az ember tragédiája* áll. A huszonegy tanulmányból kilenc kimondottan a Tragédia-értelmezés jegyében fogant, kettő színházi indíttatású, de a többi írás háttérben is mindig ott érezni Madách fő művét, Keresztury Dezső, mint egy „szabadságtrilógia” prológusát fogja fel — az átdolgozott *Csák végnapjaihoz* és az egyébként is később született *Mózeshez* képest, Horváth Károly „emberiségköltemény”-ként, Lengyel Dénes pedig „szerelmi dráma”-ként értelmezi a Tragédiát. E tanulmányok minden látszat ellenére — legalábbis szándékaiban — összecsengenek, hisz azt fogadják el kiindulópontnak, hogy (mint Lengyel Dénes fogalmazza) „a drámai költemény fő mondanivalója a költő filozófiai, világnézeti állásfoglalása”.

A kutatók közti véleménykülönbség a Tragédia és a többi Madách-mű értékeinek viszonyításával kezdődik. Egy részük — például a szaktekintélyként tisztelt Barta János — felfogásában Madáchnak csak a Tragédiával „sikerült az irodalmi nyilvánosság elé kerülnie”, ezzel érte el „az egyetlen komoly diadalt is”. Barta János nem vonja ugyan kétségbe az újkori Madách-renaisszánsz törekvéseit és érdemeit, de ezeket — szinte kizárólagosan — a színházi világ, a színpad sikereinek véli, mondván: „ezek a majdnem kasszadarak eredeti formájukban vizsgálatlan olvasmányok maradnak továbbra is, a drámaiatlanságnak és a színpadiatlanságnak mintapéldányai.” Ezzel szemben Keresztury Dezső úgy találja, hogy Madáchnak más drámái is „összeforrtak a korrallal, amely szülte őket, s hogy történeti dokumentumértékük ezért is sokkal nagyobb, mint a korból kiemelkedni törekvő esztétikai minőségük... Ezek — még a legalaktalanabb zseniek is — tele vannak izgalommal, feszültséggel, vastag hamurétegek alatt mindegyre felizzó parázsszal. A változó ízlés feléjük fordulhat, s ha értő kéz szabadítja meg őket nyűgeiktől, új életre támadhatnak tehát.” „Nem felejtli persze ő sem, hogy a Tragédia „fenye emelte ki a rájuk rakódott porból Madách egyéb munkáit is.”

Egyértelműbben oszlanak meg a vélemények Madách irodalomtörténeti helyének megítélésében. Az egyik póluson ugyancsak Barta János áll, aki szerint Ma-

dách „azok közé az alkotók közé tartozik, akik komoly elődök és előzmények nélkül jelentek meg a magyar irodalomban. Vele a romantikus költészetnek és a századközép filozófiájának egy európai ága nyúlik be hozzánk; gyökerei jelentős részben nem hazai talajba ereszkednek... A Tragédia műfaji jellege szempontjából is egy nagy európai áramlatnak szélső hullámverése, egy magyar poéma d'humanité az emberiségeposzok és emberiségdrámák tarka áradatában” — írja. Mások a magyar forrásokat tartják fontosabbnak. Melczer Tibor például a *Mózes* eszmei előzményeit Kölcseynél és Petőfinél véli felfedezni, Martinkó András határozott állásfoglalásában pedig Vörösmartyt jelöli meg közvetlen hatású elődként: „Ha mármost körülnézünk a Madáchot körülvevő művészi faunában, nyilvánvalóvá kell válnia, hogy az a művész, aki úgyszólván az egész magyar XIX. századnak, de legalábbis a század második negyedének a legtöbbször, »legtáplálóbb« művészi, azaz kész, azonnal hasznosítható, integrálható élményanyagot és formát szolgáltatotta: Vörösmarty volt.” Egy némely analógia, motívumegyezés példázatszerű kiemelése után Martinkó alapvetően azt törekszik bizonyítani, hogy Madách „Vörösmarty nyomán alkotja meg a Tragédia két, mindmáig összebékíthetetlennek vélt, fő, történet- és világfiziológiai: eszmei és — ami Madáchnál egybeesik — szerkezeti vonalát, s architekturális pillérét, továbbá azt az antropológiát s ezen belül azt az emberkonceptiót, mely az említett két szerkezeti sík ellentmondásait hivatott feloldani.”

Remek szintézise az európaiság-magyar-ság fogalom párnak Vajda György Mihály tanulmánya, amely nemcsak történetileg, hanem az értékmeghatározás és a tartalmi minősítés aspektusaiban is értelmezi Madách magyarságtudatát és európaiságát. Rokontható ezzel Németh G. Béla írása, melyben végül is a sokféle Tragédia-értelmezés magyarázata is e kettősségből — nemzet és haladás, partikuláris és egyetemes együttlétéből — fakad, kiegészülve azzal a gondolattal, hogy „Madách két politikai korszak határán állt, két gondolkodásmód váltópontján, két társadalmi berendezkedés cezuráján. A romantikus liberális történetfilozófiai szabadságeszméje szembesült gondolkodásában a pozitivizmus természettudományos, gépies determinációtanával... Ha szorosabb bölcséleti szempontból nézzük művét, ellentmondás, következtelenség akad benne elég. A magatartás azonban, amelyet kifejez, végig egységes: végig akarta gondolni a történelem értelmességének, az ember cselekvési lehetőségeinek problémáját, mégpedig úgy akarta végiggondolni, hogy kényszerítse a történeti bizalom jogát, hogy megszerezze a történeti cselekvés reményét, lehetőségét.” Így mutat túl a nemzeti kereteken s lehetett hatásában is egyetemes, de legalábbis közép-európai. Mint Németh G. Béla megállapítja: az itt élő népek ismerik, elismerik Madách művét s különösen a kiélezett történelmi szituációkban „vágytak osztozni bizalmában, költészete ajándékában,

az ember történeti lehetőségének hatalmas erővel kimondott bizonyosságában. Éreztek, példa ő arra: közösségi felelőssége, történeti erkölcsisége, alkotói erőfeszítése alapján mint nézhet szembe a lélek a gondolkodás újra meg újra fölnevelkedő ellentmondásaival, miként lehet úrrá rajtuk az értelmes történeti távlatú emberi cselekvés jegyében. Művével egy szorongató nemzeti helyzet tanulságát egyetemes erőforrássá tudta változtatni.”

A kötet néhány tanulmánya — Baranyi Imre, Bene Kálmán, Kiss Aurél, Szabad György stb. tollából — direkt módon is érzékelteti, hogy mégiscsak kiegészülőben van a Madách-kép, több figyelem fordul a Tragédián „túlra” — versekre, más drámákra, Madách politikai tevékenységére —, sőt Bene Kálmán szövegközlése a *Csák végnapjainak* nyomtatásban mind ez ideig meg nem jelent változatát is tartalmazza. Számunkra — a Madách-kultusz ápolásában hivatást érző nógrádiak számára — azért is figyelemre méltó ez az újabb — formai megjelenésében is tekintélyt parancsoló — tanulmánygyűjtemény, mert az itt élő Kiss Aurél írásán — *A lírikus Madách* — kívül Kerényi Ferenc és Szabó Béla tanulmányai szintén sok szálon (családtörténeti, politikai témáikban és a szerzők személyén keresztül egyaránt) kapcsolódnak megénkhez.

„Örvedetesen gyarapszik a Madách-irodalom” — írtuk a bevezetőben, s e minden bizonnyal további vitákat, kutatásokat exponáló kötet is ezt látszik igazolni. Mégis — vagy talán éppen a fentiek miatt — egyre sürgetőbb, jogos igény egy teljes Madách-monográfia megjelentetése és — mint Horváth Károly is utal rá — „Madách összes műveinek tudományos kritikák kiadása egyik fontos letörlesztendő adóssága irodalomtudományunknak.” (*Akadémiai*, 1978; Szerkesztette: Horváth Károly.)

Csongrády Béla

Nők diplomával

„A nőket az istenek a benti tevékenységekre teremtették, a férfiakat pedig minden másra. Az istenek a nőt bent helyezték el, mert nehezebben viseli el a hideget, a meleget és a háborút. A nők számára az a tisztességes, ha benn maradnak, és tisztességtelen, ha kinn »csavarognak«.”

Xenophon lesújtó ítélete járt egyre az eszemben, miközben *Szémann Béla Nők diplomával* című, szociográfiai riportokat csokorba kötő könyvét olvastam. Ez a „kinn” és „benn”, a nők szerepének, életcéljainak, pályaalakmasságának megítélésében, valljuk be, ma is kísért a közvéleményben. A kötet összeállítója előszavában írja: „Am, ha az értelmiségről általában esik szó, valamilyen rossz beidegződés révén —, amelytől máig sem tudunk egészen megszabadulni — még mindig előfordul, hogy csak az értelmiségi férfiakra gondolunk. Holott ma már szinte kivétel nélkül minden poszton ott találhatók a diplomás, a szellemi tevékenységet folytató, munkájukat kiválóan ellátó nők is.”

De az, hogy ott vannak, igen sok esetben áldozatokkal jár. Nem a diploma megszerz-

se — sőt, ez a legtöbb továbbtanuló nőnek könnyebben megy, mint az „erősebbik nem” tagjainak; már a felvételi vizsgán nagyobb a lányok átlagos pontszáma, mint a fiúknak, az általános műveltségük — kivéve a politikai tájékozottságot — az olvasottságuk, nyelvi kifejezőképességük egyaránt felülmúlja a fiúkéét. Ehhez társul a nők többségére jellemző, már-már közmondásos szorgalom, kitartás, a bizonyítani akarás — így biztosabb az út a diplomáig. De utána...

Erről szól a könyv 26 mélyinterjúja, szociográfiai riportja, vallomása. A műfaj megjelölése zavarba hoz — valójában tisztán egyik elnevezés sem illik ezekre az írásokra: a kötet egyik-másik darabjának megformáltsága nem túl magas színvonalú, nem érdemli meg a „szociográfiai riport” elnevezést.

Mégis, értékes, érdekes könyv a Magyar Nők Országos Tanácsa által a Kossuth Könyvkiadó gondozásában megjelent *Nők diplomával* — számvetésre, számadásra készíti mindkét nem képviselőit.

Mit ér a diplomás, ha nő? Kellő önismerttel, megfelelő önértékeléssel választanak-e pályát a lányok? Hogyan állítható meg egyes hivatások elnöiesedése? Miért természetes a kontraszelekció? Család, anyaság és ambíció valóban egymással összeférhetetlenek? Miért boldogabbak azok a nők, akik már az indulásnál a könnyebb ellenállás felé sodródnak, feladják elképzeléseik javát — ezzel együtt egyéniségük egy darabjától is búcsút vesznek? Magyarázható-e csupán az eltérő biológiai adottságokkal a „kinn” és „benn” elmentmondásának mai továbbélése? A kivétel erősíti a szabályt, ha egy-egy nőből vezető, méghozzá elismert, jó vezető lesz?...

A kérdések tömegét tehetnénk fel —, de mivel e rövid írás keretében, a szubjektivitástól is tartva, reménytelen dolog választ adni mindegyikre, csak egy-két, egymással összekapcsolódó problémát említek.

Ami sok minden alapja: a már többször említett „kinn” és „benn”, és, ahogy erről a nők maguk vélekednek. Néhány példa a riportokból: (A gépészmérnök) „Itt már korántsem végzek olyan szép munkát, mint az előző vállalatnál. A feladataim sem olyan értékesek, de azért szívesen csinálom... Ami döntő: jóval kisebb a megterhelés, nem kell szaladgálnom, utazgatnom, napokra elmennem a fővárosból”. (A termelőszövetkezeti elnök): „A járásban nincs több tsz-előnök. A megyében négyen vagyunk, de az országos átlagnál ez is rosszabb, mindössze hatan vagyunk... A női agrárszakemberek többnyire csak a periférikus területeken bukkannak fel ma is...” (A bírósági elnök): „Azok a jogot végzett nők, akik a családi életet szabályos, zárt rendszerként az első perctől kezdve komolyan vették: gyereket szültek és neveltek, bizonyos, hogy hamar feladták elképzeléseiket, és elmennek bírónak, mert ez a szakma alkalmasabb a magánélet terheinek elviselésére, egyeztetésére. Estéknél rendszerint otthon vagyunk, és ez nagyon jó dolog.” (Az operatőr) „Azoknak a lányoknak, akiknek az operatőri szakma az álmuk, mindig azt mondom: vagy a magánéleted, vagy a pályád sínyli meg a választásod. Én így jártam. Amikor a lánykám kisebb volt, nem szívesen hagytam idehaza. Örültem, ha nem kellett hosszabb időre vidékre utazni forgatni. Ezt tudták rólam”. (Az építészmérnök): „Amíg építkezésen dolgoztam, estére mindig kimerültem. Most viszont, hogy hivatalba járok, már négy órákor abbahagyom a munkám... Kevés nő számára vonzó a gyakorlati építőmunka”.

Találhatók persze ellenpéldák is: a nagy mozgásteret nem csak vállaló, de igénylő lányok, asszonyok — a rádióriporter, a külkereskedő, a népművelő, az ügyvédnő, a kohómérnök, a gyárigazgató például: útjukon a még gyermek nélküli házasság, a kimondottan segítőkész férj, a pesztonka, bejárónő segíti őket, vagy pedig félig-meddig magányos életre rendezkedtek be.

Túlzottan pesszimista lennék? Többen vallják a kötetben szereplők közül: diplomás nő egy gyereknél többet ne szüljön. Ez lenne

a realitás?! Vagy minden velejárójával vállalni nővöltünk, a családot, a gyermekek nevelését a legnagyobb ívű pályánál is többre tartva? De ez ezer kompromisszum forrása!

Az alapvetően optimista, fiatal kivitelező mérnök mondja: „A munkában is tudomásul kell vennünk, hogy nők vagyunk, ennek megfelelően dolgozhatunk. Roppant ostoba dolognak tartom, ha egy nő nem vállalja nővöltöt! Ezzel a ténnyel olyan fizikai és pszichikai adottságok járnak, amelyeket nem lehet elfelejteni, vagy nem figyelembe venni. Mégis, éppen a mi szakmánkban tapasztalható, hogy egyes nők férfiasabbak akarnak lenni a férfiaknál. Oriási hiba! Ezért én mindig tudatosan vállaltam magam”.

Szimpatikus vélemény. És irigylésre méltó az a hit, melyet az előítéletek megváltoztathatóságába vet. Igaz, a kékharisnyák —,

Ember és környezete

Az elmúlt esztendei képzőművészeti világhét mottójában megjelölt helyszínek — utcák és terek kultúrája — alighanem beszélgetéseink talán leggyakrabban emlegetett és használt szavai közé tartoznak. A hozzájuk tapadó szóösszetételek és tartalmak — a történelmi emlékek mellett — leginkább a vásárlást, a randevút, a munkába menetelt, a csúcsgorgalmat, az esti, vagy a vasárnap sítát idézik. Ami látványokat illeti, használóik sokáig beérték egy-egy elismerő vagy éppenséggel elítélő jelzővel. A kultúrát még elvétve sem hozták kapcsolatba velük. Ma pedig utcák és terek kultúrájáról beszélünk. Egyszeriben talán túlságosan is tág és leegyszerűsített ez a megközelítés. Bőséges abban az értelemben, hogy a biológiai környezettől elindulva egyaránt beleértjük a színesre festett házak homlokzatát, a használati tárgyakat (a telefonfülkétől a szemégyűtőig), a reklámot, a játszótér, az öltözőkódest; tehát a közlekedéstől az új városok telepítéséig mindazt, ami szemlélődésünk és cselekvéseink közepette egyik meghatározója életünknek. De félo, hogy ez a korántsem teljes felsorolás, valamint témamegjelölés mindössze a felszínt kavargja meg.

Látszólag ezt érezzük *Granasztói Pál* könyvének lapozgatásakor is. Pedig annál kezesebb és napjainkhoz testhezállobb témát aligha választhatott volna a kiváló urbanista, mint hogy *Czeizing Lajos* fotóival végigvezessen bennünket tizenkét szép magyar városban. E meglehetősen leegyszerűsített „sétaelnevezés” és nyugdíjas szemléletre valló kötet cím (Szép magyar városok egy építész szemével) első hallásra inkább romantikus szépélésnek tűnik, mintsem pupillatágító és érteleműsítő igyekezetnek. Nem is lenne több egy körültekintően megszerkesztett útikalauzsnál. ha megelégedne a kijelentő mondatok adta közhelyes természetrajznál. *Granasztói* viszont „fejénfogja” olvasóit. Úgy avatja őket szellemileg megfontolt társalkodókká, hogy szinte végig az ő véleményét halljuk. Mégsem tűnik egyoldalúnak ez a

vagy a férfiaknál is férfiasabb nők — a diplomás pályákon sem lehetnek az egyenjogúság letéteményesei. Hamis, vélt érték az, amit önmagunk megtagadásával akarunk nyerni. Össze lehet és kell egyeztetni a női „hivatást” és a szakmaszeretetet, a gyermeknevelést és a felelősségteljes munkakör ellátását. De segítség nélkül nem megy: ha már a társadalom egyre szélesebb körben elfogadja a nőket diplomás pályákon, a női szereptől nem tartja már olyan idegennek ezt, ideje lenne, hogy oldódjék a merevség a férfiszereppel kapcsolatban is. Azaz magyarul: ne a nőnek kelljen egyedül vállalni a terheket a családi életben, háztartásban, gyermeknevelésben. A munkahelyen ne érezze magát csökkent értékűnek a kisgyerekes anya a gyermekápolási szabadságok miatt, kapjon bizalmat: megtérül a türelem.

G. Kiss Magdolna

beszélgetés, hiszen közbeszúrhatjuk saját véleményünket. Vitakozhatunk vele: szépek-e valójában a magyar városok, vagy csak mi tesszük azzá őket múltat vallató tekintetünkkel, jövőbe pillantó vágyainkkal. Véleményeink különbözőek lehetnek. Más az alföldi, más a dunántúli emberé. De bármennyire is lokálpatrióta-szemlélettel vagyunk telítettek, a mindenkori sajátosságokat illik figyelembe venni. Hanyatlásokat és fellendüléseket egyaránt, mint ahogy a történelem mellett a földrajzi, a gazdasági és a kulturális háttér sem elhanyagolható.

Granasztói legnagyobb érdeme, hogy megtanít e tekintetben ítéletet alkotni. Képesse tesz arra, hogy „nagyszabású emberi műként” nézzük Egert, a múlt elevenségével szemléljük Szombathely jelenét, „képszerűen” lássuk Szeged „egyediségét”, megőrizzük Debrecen „lelkésítő vitalitását”, csodáljuk Pécs „családiasságát”, értékeljük Salgótarján „hatalmas építőakarát”. Nem véletlenül egy salgótarjáni városközpontot ábrázoló kép került a kötet címlapjára. Jelképesnek tekinthetjük ezt is, akár az album utolsó lapján Varga Imre *Városszimbólumát*. Ami e kötet között feszül, átível Győr, Sopron, Esztergom, Székesfehérvár, Debrecen, Miskolc városformáló, környezetalakító lehetőségén, hatásán. Magával ragadó valamennyiük egyedisége, ám akarunk abban mérhető leginkább, hogy szerves kapcsolódásaikkal megteremtik az élet folyamatoságát.

Hogy ez mennyire nem egyszerű feladat, hogy még az építészek is számtalan fejtörést, vitát okoz, arról vall megkapóan magával ragadó könyvében *Finta József*. Legsikeresebb építészeink egyike nem azért ragadott tollat, mert kevés építészeti feladata van. Esszéi a gondolkodó, a mindennap perlekedő, a miértekre hasznos választ kereső embert állítják reflektorfénybe. *Finta* tulajdonképpen missziót teljesít ezzel a munkájával is. Ahogy épületei nem részletkérdéseket vetnek fel, hanem nagyon is „anyanyelvi szinten emészti meg a manapság alkalmazott korszerű építésmódok nyelvezetét”, úgy *Tervek*,

gondok, gondolatok címmel közreadott írásai is azt a célt szolgálják, hogy megszűntessék az építészet mítoszát, azaz napvilágra kerüljön minden olyan gondolat, ami elősegíti, hogy napjaink építészete saját korának kiszakíthatatlan részévé váljon. Éppen ezért nem ködösít Finta. A gondolatot sem fogja kalodába. Külhoni kitekintései mellett arra is marad ereje, hogy végigvezesse olvasóit: hogyan születnek meg gondolatai, mit érez az építész tervezés közben, meddig terjed az alkotói szabadság, hol kezdődnek a szigorúan vett építészeti előírások, hogyan alakulnak át a jó egyéni elképzelések koncepciótlan tömegmunkává. Kimondja: „Az igények, követelmények rendszerét kellene világosabban, egyértelműbben megfogalmazni”, hogy az az érzelmi többlet, amely lakótelepeinket valódi várossá tehetné — talán éppen az egyéniség varázsa —, ne hulljon ki az építész által manapság kielégítendő igények halmazából.

Finta József tulajdonképpen hangosan medítál könyvében. Sok százan vannak, akik szívesen szegődnének hozzá társként. Írásai ugyanolyan igénnyel fogalmazódnak, akárcsak épületei: „Sohasem voltam képes arra, hogy a házak életét, testét, »szellemét« hideg orvosaggal és elemzőkizsigerelő bonckéssel szétfarigcsáljam”. Gondolatai tiszták, mint házainak világosan áttekinthető szerkezetei. Szívesen emlegeti Salgótarját mint építészé válásának egyik fontos színhelyét. Tarján valami olyat tud — írja —, amit hasonló fejlődési adottságokkal rendelkező, e korban fejlesztett, épített, rekonstruált hazai társai talán kevésbé tudnak. S ez a valami az élményválasztás szabadsága, a választás lehetősége. Építész nem mondhatja el szebben és jobban ars-poeticáját. S ha mindazt, amit épületeivel és gondolataival ki akart fejezni, megértjük, talán mi is osztozni tudunk annak az embernek az örömeiben, akinek a tervezés játék, ábrándozás és kedvtelés. Másképpen: azt csinálja, amihez kedve és tehetsége van — mindannyiunk legnagyobb meglepésére.

Irigylésre méltó helyzet — mondhatja bárki a Finta Józseftől idézettek alapján, s közben a könyvet elolvastván rájöhet, az épített környezet világában sem „minden fenékgig tejföl”. Ez derül ki *Paulhans Peters* könyvéből is, aminek Finta kötetéhez hasonlóan éppen az az érdeme, hogy nem elégszik meg látellel, egyszeri információadással. *A város az emberért* tulajdonképpen védőbeszéd a városi élet mellett. Azaz vitairatként is felfogható, hiszen bőseges illusztrációtárában egyaránt akadnak merítésre alkalmas vagy éppenséggel elretentő szándékkal közölt, tudatunkat ingerlő példák. Peters mást sem tesz, mint megfordítva könyvének címét, folyamatában vizsgálja: mit tehet az ember a városért, vagyis a szerinte fontosnak tartott tagolás elve hogyan harmonizál a szűkebb környezet egyediségének és kulturáltságának követelményeivel. Hadat üzen az egy kis kocka (épület) — egy kis zöld (park) mértanilag kiszámított elméletének.

Mindenekelőtt azt hirdeti, hogy az emberek lakását körülvevő szűkebb környezet (az úthálózattól a teraszosan tagolt terepszintekig, a játszóterektől az üzletközpontig) valóban emberszabásúvá váljék, tehát a városlakók az őket közvetlenül körülvevő építészeti és természeti egységek komplexitásával kárpótolják magukat „konténerlakásuk” merevségeért.

A kötet utószavát író *Meggyesi Tamás* találóan jegyzi meg: ma már nem lehet emberek millióinak környezetéről akadémikusan dönteni; a környezet közügy, és az építészetnek ezt a közügyet kell szolgálnia. Csakúgy, mint korábbi példánkánál, *Paulhans Peters* is párbeszédet kezd az olvasóval, s ehhez a dialógushoz nem kell különösebb urbanisztikai jártasság. Az élet gazdagságának a kiaknázásáért azonban minél előbb tenni kell. Mindenekelőtt az igények felkeltésével. S ha ezek az igények léteznek, a szemlélet is kritikussá válik. Ezt diktálja a szükségyszerű felismerés: az ember cselekvő jelenlétét a kulturáltabb, humánusabb környezet kialakításában.

Igények pedig mindenütt akadnak. Eből fakadnak a köznapi kérdések is: hol és milyen környezetben élünk; meddig feszíthető a rendszerszemléletű beavatkozás a természet rendjébe, képesek vagyunk-e városainkat rendezett egészként áttekinteni; hogyan lehet a mai urbsok lakosainak az életét még emberibbé tenni. Mindezeket azért emlegetjük fel, mert ma már aligha lehet úgy véleményt nyilvánítani, hogy ne rendelkezünk alapfokú urbanisztikai jártassággal. Ehhez nyújt segítséget az *Urbanisztika* című tanulmánygyűjtemény, amely nemcsak hűzágpótló, hanem mértékadó is több tekintetben. Mindenekelőtt abban, amit *Vidor Ferenc*, a kötet szerkesztője, összeállítója és a bevezető tanulmány írója úgy határoz meg, hogy az urbanista szakmájában kivétel nélkül mindenki érdekelt, hiszen „az egyes ember és az egyes társadalmak egyensúlyra törekvései, az állandóan változó természeti, művi és társadalmi környezettel való mítikus egység, egyben racionális egészség vágya a legrégebbi idők óta része az emberiség kultúrájának”.

A ma urbanisztikája úgy tudja legyűrni saját korlátait, hogy szervezettebbé és nívósabbá teszi viszonyát a nagyközön-séggel. A könyv célja kimondatlanul ez. Kiindulási és tájékozódási alap, konkrét utalások gyűjteménye. Szerzői között olyan építészeket, helyesebben városrendezőket találunk, mint *Le Corbusier*, *Wright*, *Saarinen*, *Doxiadis*, *Kepes György*. A kötet hasznát akkor látjuk, ha a tavalyi képzőművészeti világhéthez kapcsolódva a tanulmányok újabb forrásai lesznek elmélet és gyakorlat vitájának.

A már említett *Kepes György* is hozzászól a vitához. Az Amerikában élő tudós-képzőművész köteté — *A közösségi művészet felé* — a *Magvető Gyorsuló idő* sorozatában látott napvilágot. *Kepes* is vallja, hogy kötelességünk azon töprengeni: az új lehetőségek és formák miképpen kap-

csolhatók össze használható és hasznos funkciókkal. Azaz „teljesen ki kell használnunk lehetőségeinket: egyszerre kell rendelkezni a tudós agyával, a festő szemével és a költő szívével. Tudományos ismereteink útján tájékozódhatunk az emberek biológiai és pszichológiai igényeiről, és csak így láthatunk hozzá a mesterséges világ újrateremtéséhez, valamint az ember és a környezet közötti egyensúly helyreállításához.”

Kepes hét tanulmánya a tájban, illetve a tájjal együtt élő alkotók (filmesekek, festők, fotósok, videósok, építészek, reklámgrafikusok stb.) olyan közösségét feltételezi, akik „gigantikus művészi formákról álmodoznak”. Teszi mindezt azért, hogy teamjeivel, azaz alkotócsoportjaival, illetve az általuk létrehozott műalkotásokkal visszanyerjük a „természet elvesztett pompáját”, „az egyén és a közösség egymást kiegészítő minőségének felismerésével felnőjjünk a távlataiban szinte felmérhetetlen lehetőségekhez”.

Mind az öt könyv arra figyelmeztet, hogy ember és környezet kapcsolata folyamatos és nem egyszeri akciót feltételez. Azaz, mindenkinek egyformán részt kell vállalnia szűkebb környezetének alakításában. Mindenekelőtt azért, hogy településeink, utcáink, tereink, házaink a szűkös hasznosságukon túl valódi, emberhez méltó keretei, helyszínei legyenek életünknek.

Molnár Zsolt

